

Остап Вишня

Вишневі усмішки.

Заборонені твори

І сміявся, і плакав з любові...

Літературна й життєва долі Остапа Вишні тісно взаємозв'язані. Його антиденікінські фейлетони, надруковані 1919 р. в Кам'янці-Подільському (тодішній столиці Української Народної Республіки) під псевдонімом Павло Грунський, стали 1920 р. причиною його першого арешту. Але завдяки В. Еллану (Блакитному), який довів деяким членам тодішнього уряду, що ці твори не ворожі до радянської влади, П. М. Губенко стає спочатку перекладачем у газеті «Вісті» й відповідальним секретарем «Селянської правди», а потім і письменником-фейлетоністом Остапом Вишнею.

Для ліквідації неписьменності села усмішки Остапа Вишні зробили не менше, ніж офіційні лікнепи, а міський житель почав говорити мовою Шевченка, що теж мало неабияке значення для здійснення процесу українізації, яка проводилася у двадцятих роках. Його називали «Гоголем Жовтневої революції», і не тому, що він був

земляком Миколи Васильовича (вони обидва з Полтавщини), а за його вміння сміятися крізь сльози навіть у драматичних ситуаціях, що мали місце в Україні в роки суцільної колективізації, внаслідок якої було знищено основну масу трудового селянства, а письменник утратив свого улюбленого героя й читача.

Фельдшер Павло Михайлович Губенко заявив про себе як фейлетоніст наприкінці 1919 — на початку 1920 р. в Кам'янці на Поділлі — тодішній столиці Української Народної Республіки, куди він переїхав із Києва разом із урядовою медичною управою. У газетах «Народна воля» і «Трудова громада» із листопада 1919 до лютого 1920 р. було надруковано три десятки фейлетонів. Очевидно, це не весь творчий доробок фельдшера-фейлетоніста, який виступав під псевдонімом Павла Грунського, бо ж у своєму листуванні із закордонними родичами через кілька років, вже перебуваючи в столичному Харкові й друкуючись під псевдонімом Остапа Вишні, він згадує один із колишніх своїх псевдонімів — Публій Козоцапський.

Після повернення із Кам'янця до більшовицького Києва фейлетоніст Павло Грунський потрапляє в лабеті чекістів, і його як особливо небезпечного для радянської влади «злочинця» у жовтні 1920 р. перевозять до Харкова, де з ув'язнення його визволив відомий уже на той

час поет і редактор урядової газети «Вісті ВУЦВК» Василь Еллан-Блакитний. У 1921 р. газетний журналіст Павло Губенко стає відомим гумористом Остапом Вишнею. Його називали королем українського гумору, але до найповніших видань творів ні за життя, ні після смерті письменника не включалися публікації кам'янець-подільського періоду, за винятком двох: «Демократичні реформи Денікіна» та «Про велике чортзна-що!». У цих фейлетонах автор дає різко негативну характеристику політиці Денікіна та гетьмана Павла Скоропадського, що імпонувало радянській владі. Про решту творчого доробку того періоду автору довелося «забути», хоча про нього добре пам'ятали «фахівці» зі спецорганів, які заарештували найвидатнішого українського гумориста в грудні 1933 року.

Упродовж кількох десятиліть рання творчість двічі репресованого гумориста перебувала під забороною: згадки про перші публікації можна було знайти лише в бібліографічних покажчиках...

У цьому виданні передрукуються фейлетони Павла Грунського із газет «Народна воля» та «Трудова громада», які розшукала і надала для публікації колишня викладачка Кам'янець-Подільського університету ім. І. Огієнка Тетяна Кріль.

Про величезну популярність творів Остапа

Вишні у двадцяті роки написано дуже багато, адже його читали й видавали в республіці найбільшими після Тараса Шевченка накладками. У 1928 р., наприклад, вийшло близько тридцяти збірників і збірничків його творів, переважно в серії дешевої бібліотеки, розрахованої на сільського читача.

Цілком негативно оцінювали творчість Остапа Вишні лише вульгарні тлумачі літератури й донощики, чіпляючи письменникові один за одним ярлики, борючись так за ідейність (псевдоідейність!) літератури.

Арешту Остапа Вишні передували статті, які важко назвати статтями. Це були, по суті, політичні ордери на арешт письменника. Поява подібних статей, спрямованих проти того чи іншого митця, означала, що над ним уже навис дамоклів репресивний меч і кожної миті митець може бути заарештований.

Літературний побратим Остапа Вишні Б. Вірний, констатує факт величезної популярності й успіху серед читачів «Вишневих усмішок», водночас пророкував, що «недалеке майбутнє несе забуття» їхньому авторові. О. Полторацький, названий у літературних колах Полторадурацьким, у своїй ганебній геростратівській статті «Що таке Остап Вишня» писав: «Контрреволюціонер, нахабно халтурячи, насмілився у зашифрованій формі протаскувати в літературі куркульські ідеї,

колишній петлюрівець, що змінив вогнепальну зброю на перо „гумориста“». Але й цього було замало теоретикові авангардизму, і він називає «короля українського гумору»... «фашистом і контрреволюціонером» і закликає «трактори нашої сучасності» пройти по садках вишневих усмішок. А після арешту Остапа Вишні цей же літературно-критичний версифікатор із якоюсь патологічною зловтіхою зізнавався: «Тепер я щасливий відзначити, що подібне уже сталося і що моя стаття стає епітафією на смітникові, де похована „творчість“ Остапа Вишні».

Розвінчували і цькували не одного Остапа Вишню — найгостріші та найотруйніші стріли летіли і в інших працівників гумористичного цеху: сміятися в роки грандіозних успіхів на колективізованій ниві чи в індустріалізованій промисловості було не те що не модно, а й небезпечно. Усмішку могли сприйняти як насмішку. Але цех гумористів не міг зрадити своє основне покликання — писати для людей і про людей веселі твори, а тому його повністю ліквідували (репресували) «неіндустріалізованим»: один за одним були не лише викинуті з літератури сатирики й «фейлетоністи-вишніянці», а й знищені фізично майже всі українські письменники-гумористи, зокрема й рідний брат Остапа Вишні Василь Чечвянський.

Першим серед гумористів постраждав Остап Вишня, однак упродовж кількох років цькування він не втрачав оптимізму і свого «вишневого» гумору, гіркі нотки якого звучали навіть у слідчому візюторі по вулиці Чернишевського в Харкові.

Трагічній «десятирічці» Остапа Вишні передувала злива критичних «антивишнівських» наскоків починаючи з 1927 р. У хорі критичного осуду найгучніше лунали голоси Л. Гомона, М. Качанюка, Б. Вірного (Антоненка-Давидовича), М. Агуфа, С. Щупака, Г. Проня (цей вимагав показати всім трудящим контрреволюційну суть і бездарність фашистів — Ялового, Досвітнього, Вишні, Гжицького, Пилипенка, Ірчана, Загула, Козоріса, Бобинського...), І. Кулика. Навіть партійні лідери республіки П. Постишев, С. Косіор і М. Попов викривали націоналістичних проводирів Остапа Вишню і М. Хвильового. Критиковані, а згодом і критикани ставали жертвами сталінської репресивної машини, яка перемолола поступово не менше трьох генерацій як у творчих, так і в політичних (навіть в органах ДПУ-ОДПУ-НКВС-МДБ) та суспільних сферах. Атмосфера суцільного психозу пошуків ворогів народу породжувала і їхніх шукачів, які через своє безталання й політичну сліпоту вірили в псевдопатріотичні ідеологічні гасла й дуже легко могли розправитися або принаймні зламати навіть

генія. Протистояти орді нездар могла тільки така мужня особистість, як Микола Хвильовий, який дав належну відповідь О. Полторацькому в памфлеті «Остап Вишня в світлі „лівої“ балабайки, або...» («Пролітфронт». — 1930. — № 4). Письменник на повний голос заявив: «Усмішки Остапа Вишні я полюбив. Полюбив їх за те, що вони запашні, за те, що вони ніжні, за те, що вони жорстокі, за те, що вони смішні і водночас глибоко-трагічні...»

9 січня 1931 р. в щоденнику Івана Даниловича Дніпровського «Літературні стрічі. Пам'ятка для мемуарів» після візиту до його квартири Остапа Вишні з'явився запис, що великого гумориста обіцяють прийняти до літературної організації ВУСПП за умови визнання ним своїх помилок. Остап Вишня одразу продиктував проект покайного листа: «Визнаю всі свої помилки минулі і майбутні, навіть помилки своєї баби Килини, що в Лебедині пекла бублики.

Надалі писатиму так, як Кириленко і Микитенко. З тов. привітом і т. д.»

Не варто уточнювати (та чи й можливо це тепер?), хто більше доклав зусиль до того, щоб спочатку перетворити (за висловом того ж І. Дніпровського) «Гоголя Жовтневої революції» на «всеукраїнського м'якушку», а вже потім на одну з перших жертв сталінського терору.

Що ж інкримінувалося Остапові Вишні і як

було сфабриковано його справу?

Якщо антивишнівські статті з брудними політичними ярликами друкувалися в періодиці з 1927 р., то ордер на арешт письменника був підписаний 7 грудня 1933 р. Саме відтоді почався відлік днів печальної «десятирічки», про що свідчить облікова картка ув'язненого (зека) Губенка Павла Михайловича (Остапа Вишні). Доступ для ознайомлення з нею був дуже складним (цей документ зберігався в Ухтинському архіві Міністерства внутрішніх справ Комі АРСР, дозвіл на його копіювання був наданий 1989 року). 7 грудня 1933 р. було заарештовано В. Гжицького, а Остап Вишня ще «гуляв на волі», хоча на вулиці його супроводжували типи в чорних пальтах із піднятими хутряними комірами. Одного дня він навіть отримав телеграму від знайомого єгеря із запрошенням приїхати на полювання й зібрався на нього із Григорієм Епіком, але, просидівши півдобу на вокзалі, повернувся додому: через велику хуртовину не ходили поїзди. Уже після арешту з'ясувалося, що телеграма була «липовою»: єгер, який запрошував на полювання, ні сном ні духом про той таємничий виклик не знав.

25 грудня 1933 р. за особистим розпорядженням голови ДПУ УРСР Балицького було ухвалено постанову, в якій стверджувалося, що «перебування письменника на волі —

небезпечно» і що необхідно вжити запобіжних заходів — «тримання під вартою». У цій же постанові, якою відкривається справа № 737, що зберігалася в Комітеті державної безпеки Української РСР (тепер у Центральному державному архіві громадських організацій України. — С. Г.), письменникові інкримінуються такі злочини: «Остап Вишня звинувачується у злочинах по ст. 54–11 К[арного] к[одексу] УРСР, які знайшли прояв у тому, що він належить до української контрреволюційної організації, що прагнула повалити Радянську владу збройним шляхом...»

26 грудня між сьомою й восьмою годинами вечора у квартирі Остапа Вишні з'явився співробітник ДПУ Шерстов з ордером. У присутності двірника Я. М. Питимка й Варвари Олексіївни було проведено обшук. Письменника заарештували.

Наступного дня слідчий Бордон під розписку оголосив Остапові Вишні постанову й пояснив, що арешт не є непорозумінням, у що наївно вірив письменник, і висунув звинувачення, що він буцімто належить до терористичної Української військової організації (УВО) і нібито мав особисто вчинити замах на секретаря ЦК КП (б) У П. П. Постишева (В. Гжицький мав «убити» В. Я. Чубаря). Незважаючи на категоричний протест

заарештованого проти таких безглузких звинувачень, слідчий уперто домагався свого, удаючись до фізичних і психічних тортур, мотивуючи тим, що це «необхідно для народу і для більшовицької партії». Приголомшений Остап Вишня навіть запропонував свою версію, мовляв, у 1928 р. він лікував виразку шлунка в Німеччині в санаторії біля Берліна, і його можна звинувачувати в тому, що він міг стати зрадником батьківщини чи агентом німецької контррозвідки. Але Бордон домагався свого, бо сценарій планованого нового політичного процесу було, очевидно, узгоджено з вищими ешелонами влади, а тому жодних відступів не передбачалося.

У «Споминах» видатного українського актора-бerezильця Йосипа Йосиповича Гірняка (1895–1989), якому довелося разом із Остапом Вишнею пити гірку чашу і в Харківському «домзаку» в загальній камері № 47, і на далекому Заполяр'ї в місті Чиб'ю, наведені страшні факти історії самого слідства над письменником: «Кілька днів не могли ми наговоритись про ті цинічні прийоми слідства, якими ГПУ добивало признань вини від своєї жертви».

«Я розповів Вишні, як то слідчий підсунув мені його заяву до Колегії ГПУ, в якій він признавався до приналежності до УВО і т. ін. Остап Вишня, гірко всміхнувшись, сказав, що такі

заяви і йому показували — Пилипенка, Ялового і Слісаренка».

А ось «свідчення» самого Остапа Вишні, «здобуті» Бордоном уже випробуваним насильницьким шляхом: «В тій контрреволюційній організації, в якій я брав участь — ділянкою, де я працював, був літературний фронт. На цім фронті й проводив я свою контрреволюційну роботу.

В чому вона полягала? Насамперед, в дискредитації, в обезціненні партійної лінії в радянській літературі, в компромітації пролетарської літератури, в знеціненні російської літератури і взагалі російської культури.

Всякий письменник, що вийшов з лав робочого класу, що починав свою літературну роботу з позицій інтернаціональних, дискредитувався й компрометувався, як художник, як митець, і в письменницьких колах і в широких читацьких масах.

Натомість вихвалялися письменники з явними націоналістичними ознаками і тільки вони вважалися за справжніх художників, за талановитих митців.

Вживалося заходів, щоб літературну молодь, що приходила в літературу із заводів, шахт, колгоспів брати під свій вплив, керувати нею, спрямовуючи її в націоналістичне річище».

«Свідчення», вибиті 21 січня 1934 р., ще

страшніші: «Організація провалилась. Це було ясно. Арешт Ялового, самогубство Хвильового і т. д. — все це ознаки, що організації вже нема, що позалишалися поодинокі її члени, які також чекали на викриття й на арешти — треба було довести і членам організації і владі, що, мовляв, хоч організація і провалилась, та все ж таки — ми ще в силі, ми ще маємо і силу і можливість „грюкнути дверима“ востаннє, подаючи тим самим надію, що ще не все загинуло. [...]

Правду казавши, я ходив увесь час тоді в якомусь тумані, байдужий до всього і до всіх, з повсякчасними головними болями, з не зовсім координованими й нормальними вчинками, викликаючи у близьких своїх і в лікарів, що мене лікували, побоювання за мій психічний стан.

Я не вдумувався глибоко в те, що говорилося, я погоджувався з усім і на пропозиції членів організації (Озерський, Досвітній, Ірчан) погодився бути виконавцем замаху на т. П. П. Постишева. Говорилося про те, що П. П. Постишев має невдовзі прийняти (балачка відбувалася в жовтні м-ці) делегацію письменників, і в цей саме час я мав учинити на його замах. Як саме, з чого стріляти, як стріляти — у ці деталі я не вдавався і чи були ці деталі розроблені, я не пам'ятаю. Револьвера в мене ніколи не було, хто мав мені дати револьвера — не пам'ятаю. Взагалі ж, — я кажу, — в той час ота

сама психічна депресія позбавляла мене можливості пригадати зараз усі деталі.

Коли б мені хтось нагадав ті часи, нагадав подробиці тих балачок, міркувань і т. ін., що тоді проводилися, можливо б — я й пригадав би все детальніше.

Із осіб, яких іще називали тоді як об'єктів атентатів нашої організації, вказувалося на В. Я. Чубаря й на В. А. Балицького. Смутно пригадую, що на В. Я. Чубаря мав заподіяти замах Гжицький, а на В. А. Балицького — не знаю хто. Місцем для цих атентатів було обрано майдан ім. Дзержинського під час святкування Жовтневої Революції».

Під протоколом останнього допиту, записаного, на противагу попереднім, російською мовою, стоїть підпис Остапа Вишні, що «записано правильно», з його слів, але що ж це за зізнання і в якому стані був тоді арештований?

«Вопрос. Признаете ли Вы себя виновным в предъявленном Вам обвинении?

Ответ. Да, признаю. Я являюсь членом к[онтр]-р[еволюционной] подпольной националистической организации. В беседах между собой члены организации называли ее „Объединенным Национальным Блоком“. Точно названия организации не знаю.

Вопрос. Какие цели ставила перед собой

Ваша организация?

Ответ. Целью организации было свержение Советской Власти на Украине и установление Демократической Республики.

Вопрос. Какая работа проводилась организацией в последние месяцы?

Ответ. После майских арестов, после ареста Ялового и самоубийства Хвиливого в организации начались разговоры о необходимости применения индивидуального террора в отношении П. П. Постышева, Балицкого и Чубаря, которых считали виновниками разгрома организации. [...] Со мной говорили о том, что я, как один из лучших и известных представителей нации, должен пожертвовать собой и взять на себя убийство Постышева.

Был намечен такой план: к т. Постышеву отправится делегация от писателей и в момент приема я в него выстрелю.

Я согласился.

Однако начались новые аресты, прием у т. Постышева делегации не состоялся и намерения своего я не выполнил.

Подробные показания дам дополнительно.

Протокол читал записано правильно с моих слов.

Остап Вишня

Допросил Бордон».

Отже, «слідством» було доведено існування неіснуючої терористичної організації та виявлено одного з її «учасників», якого необхідно було знешкодити. І от справа передається на розгляд судової трійки Колегії ДПУ УРСР із клопотанням про застосування до письменника-«терориста» «вищої міри соціального захисту» (не покарання, а захисту!) — розстрілу. Звинувачувальний висновок затвердив заступник прокурора ДПУ УРСР Крайній: «ГУБЕНКО он-же Остап ВИШНЯ мною допрошен. Подтвердил все свои показания.

Обвинительное заключение подтверждаю.
Предлагаю — РАССТРЕЛ. ЗАМ ПРОКУРОРА ГПУ
УССР (Крайний)

23.II.34 года».

Від 23 лютого, коли було оформлено звинувачувальний висновок, до 3 березня Остап Вишня сидів у загальній камері, очевидно, не знаючи того, яке очікує на нього покарання. Із подальшого листування з дружиною видно, що вони сподівалися лише на 5 років таборів не суворого режиму, а тому вирок, оголошений 3 березня 1934 р., був для них приголомшливим: «Губенко Павла Михайловича (Остап Вишня) — приговорить к расстрелу с заменой заключением в исправтрудлагерь сроком на десять лет, считая срок с 7/XII.33 г.».

Як розповідала Варвара Олексіївна, із Харкова

до Котласа ув'язненого супроводжували у вагоні аж три конвоїри як особливо небезпечного політичного злочинця. А далі був піший етап до столиці Ухтпечлагу міста Чиб'ю. Як свідчить запис у згадуваній обліковій картці Ухтинського архіву Комі Республіки, Остап Вишня «прибыл в лагерь 18.IV.34 [из] Харьковского д[ома] з[аключения]. Наименование лагеря — Ухтпечлаг НКВД». Розташування табору не вказано, але було це ще, очевидно, не місто Чиб'ю, бо відстань між ним і Котласом дорівнювала 600 км. Невідомо, якого числа письменник вирушив у свій перший етап, що, як видно з листів В. О. Маслюченко, викликало цілком природні асоціації з етапом Чернишевського та інших царських каторжників, бо у книзі наказів за квітень-травень 1934 р. зазначено лише кількість етапованих по певних числах.

Приблизно вісім місяців (з червня 1934 р. по 1 лютого 1935 р.) Остап Вишня перебував у місті Чиб'ю, де працював у редакції табірної газети «Северный горняк», на якій поряд із силуетами Леніна-Сталіна містилися заклик «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!» і попередження «Запрещается выносить за пределы лагеря». Про роботу в редакції цієї газети найкраще розповідають записи табірної щоденника «Чиб'ю» (1934). Його, очевидно, Варварі Олексіївні передав Павло Михайлович у вересні 1935 р. під час їхньої

останньої зустрічі в Кедровому Шорі.

Остапові Вишні волею трагічних обставин судилося стати літописцем першої (ювілейної) п'ятирічки Ухтпечлагу. На початку літа 1934 р., коли він опинився в Чиб'ю, очевидно, у начальника Ухтопечерських таборів Якова Мойсейовича Мороза (справжнє прізвище Іосема), колишнього помічника начальника УСЕВЛОНА, виникла ідея увічнити героїзм освоєння Півночі окремою книжкою. Творчих сил для цього було достатньо. Тільки в таборах міста Чиб'ю перебували, крім Остапа Вишні, узбецький поет і колишній нарком освіти республіки Манон Абдулайович Рамзі та російський поет і журналіст Євгеній Лідін (справжнє прізвище — Барятинський). Книжку, як видно з листування і щоденника Остапа Вишні, було підготовлено і перший її примірник надіслано для ознайомлення в ГУЛАГ, бо вона нібито мала вийти в Москві. Доля надісланого у столицю примірника невідома, але в Центральному державному архіві Республіки Комі в Сиктивкарі мною було виявлено підготовчі матеріали до цієї книжки, зокрема й рукописи багатьох нарисів Остапа Вишні.

В Ухтинському краєзнавчому музеї восени 1989 р. авторові цих рядків довелося бачити документи, які свідчили про те, що в місцевих таборах були випадки людоїдства, навіть торгівлі

людським м'ясом. Уночі до «ізолятора для слабосильних», а по суті, уже трупарні, пробиралися карні злочинці і обрізали (із неживих, а може, ще й живих людей!), як сказано в тому трагічному документі, «мягкие части человеческого тела». В архівах збереглися навіть справи про розстріл злочинців-людоїдів. З однією такою справою довелося познайомитися й мені. Бодай такого ніколи не читати!

В отакій атмосфері довелося жити і працювати упродовж десяти років геніальному сміхотворцю України!

До вбивства С. М. Кірова Остап Вишня працював у редакції «Северный горняк» і писав книжку «5 лет борьбы...» Дозволили приїхати на побачення дружині, і Варвара Олексіївна «гостювала» в чоловіка весь липень 1934-го, а 5 серпня змушена була залишити Чиб'ю, бо в Харкові на неї чекали двоє малолітніх дітей — її донька Марія й син Павла Михайловича від першої дружини, яка померла 1933 року, В'ячеслав. По дорозі через Москву В. О. Маслюченко хотіла залишити у відповідних органах заяву про перегляд справи Остапа Вишні. Хворого чоловіка вона просила перевести в табір із менш суворими кліматичними умовами, а також добивалася дозволу на спільне проживання сім'ї. Але останнього довелося чекати майже рік.

1 лютого 1935 р. Остапа Вишню було відправлено в найстрашніший етап (це була відплата власть імущих за вбивство Кірова, але не справжнім убивцям, а знедоленим і безневинним політичним в'язням) — він мав один пройти через зимову тундру і тайгу відстань від Чиб'ю до віддаленого рудника Єджид-Кирта, що становила 1200 кілометрів. Але друзі Павла Михайловича вмовили начальника Ухтпечлагу Я. М. Мороза дозволити в'язню супроводжувати запряжені конячиною санчата з геологічними приладами. Така «хитрість», можливо, і порятувала Остапа Вишню від замерзання чи від розтерзання в тайзі хижими звірами.

Наприкінці травня 1935 р. Варварі Олексіївні пощастило продати рояль та інші речі, і виручених грошей вистачило, щоб рушити на далеку Північ. На початку червня Остап Вишня повідомив, що отримав дозвіл на постійне проживання його сім'ї. Дванадцятирічний син В'ячеслав теж виявив бажання їхати до батька, але бабуся, Марія Адамівна Смірнова, в якій він виховувався, не пустила. І от 1 серпня 1935 р. сім'я нарешті об'єдналася за колючим дротом у селищі над Печорою Кедровий Шор. Але навіть табірне щастя було невдовзі затьмарене — через півтора місяця начальник III відділу Сімсон відібрав дозвіл на спільне проживання сім'ї, і Остапа Вишню одірвали

від рідних, посадили на пароплав «Шахтар» і відправили на далекий рудник Єджид-Кирта. Дружина залишилася з тяжко хворою донькою Марією на руках, доки не пощастило пароплавом «Соціалізм» добратися до Усть-Уси, а потім через Нар'ян-Мар аж до Архангельська. Українці-архангельці допомогли нещасній жінці з дванадцятирічною донькою знайти квартиру, хоч і у віддаленому районі, на Кегострові. А Павло Михайлович невідомо за що змушений був сидіти в ізоляторі й упродовж шести місяців бути в підконвойній команді. Його призначили на роботу плановиком копальні, і він працював ним упродовж трьох років — аж до останнього свого етапу наприкінці 1938 року.

У вересні 1936 р. було ще одне побачення з дружиною, яка приїжджала до нього з Архангельська, але вже без дочки, котра ходила у школу. Побачення в 1936 р. тривало недовго (близько двох тижнів), бо закінчувалася відпустка. Варвара Олексіївна запізнилася на роботу в Архангельський театр, і її було звільнено з роботи, але насправді причина звільнення полягала в іншому — актриса була дружиною «ворога народу». А потім, як писав Павло Михайлович, «строгостя' пайшли». 1937 року побачення не дозволили, стало складніше навіть листуватися. Дружині після звільнення з роботи доводилося

їздити по відрядженнях, мати справу з художньою самодіяльністю. Її почали викликати на допити в ОДПУ... У червні 1937 р. Остап Вишня надіслав Варварі Олексіївні телеграму, що їм відмовлено в побаченні, а це означало, що відпало питання про спільне проживання на поселенні. У липні письменника позбавили на квартал права листування за «повторною попитку нелегально отправить письмо». Це було подвійною трагедією для люблячих людей. Довелося продати в Архангельську навіть друкарську машинку (подарунок канадських українців), щоб хоч якось матеріально підтримати хворого Павла Михайловича.

А далі в родинному листуванні почали творитися якісь непорозуміння: на тривалий період було перервано зв'язок через якусь штучну плутанину з адресами. 20 лютого 1938 р. Варвара Олексіївна на свій запит про місце ув'язнення чоловіка отримала від начальника обліково-розподільчого відділу Ухтпечлагу повідомлення про те, що «Губенко Павел Михайлович знаходиться в Ухтпечлаге НКВД. Почтов. адрес: Северная область, Ненецкий округ, Воркута».

Насправді ж ніколи Остап Вишня у Воркуті не був, і це внесло зайву плутанину в листування і додало нових страждань. Майже весь 1938 рік був

без листів, хоча Павлові Михайловичу вручали під розписку «бумагу», що його «разыскивают родственники» і щоб він «наладил с ними переписку». Але цього не вдалося зробити, бо листів від родини йому не давали. Дружина з донькою змушені були змінити кілька місць проживання, бо їм, як «членам сім'ї ворога народу», важко й небезпечно було затримуватися в будь-якому місті чи селищі. З Архангельська вони переїхали до Сасового, а потім до Скопина і, нарешті, до Ранненбурга Рязанської області.

У листопаді 1938 р. Варвара Олексіївна отримала телеграму від ув'язненого товариша Остапа Вишні, колишнього вурка Феді Зубова: «Павел на руднике. Сообщите точный адрес». Щоб якось підтримати чоловіка й не накликати біди на сім'ю, дружина вдавалася до всіляких хитрощів: із Ранненбурга вона відправляла посилку до Харкова на адресу своєї тітки Ю. Й. Новикової, а та вже відправляла її на заслання. Це робилося з метою конспірації, щоб і в цьому місті, і в театрі, де Варвара Олексіївна працювала, не дізналися про її ув'язненого чоловіка. Але посилка повернулася через рік із багатьма наліпленими розписками з різних таборів, а на одній із них було написано: «Возврат за ненахождением адресата». Це ж саме сталося і з грошовим переказом, бо, як стало відомо пізніше, Остапа Вишню відправили в Чиб'ю на

розстріл...

Щодо останнього етапу Остапа Вишні існує кілька версій, дві з яких заслуговують на ширшу увагу. Одну з них оповідала мені Варвара Олексіївна, очевидно, зі слів чоловіка. Дорогою з копальні Єджид-Кирта в місто Чиб'ю в конвоїра стався напад апендициту, і фельдшер Павло Губенко змушений був опікуватися хворим, якому підставив своє плече, а також його зброєю. Через хворобу конвоїра та погодні умови (на той час настала рання зима) етап з одного ув'язненого прибув до місця свого останнього призначення з великим запізненням, коли хвиля знищення політв'язнів уже минула. Новий табірний начальник (Я. М. Мороза на той час було репресовано і, здається, розстріляно) тільки і зміг вигукнути зі здивуванням: «И это враг народа?!» Можливо, це й вирішило подальшу долю письменника — його помістили для лікування в медичний ізолятор «табору для слабосильних» Ветлосян (околиця міста Чиб'ю), і протягом останніх п'яти років він працював фельдшером, хоча майже втратив на цей період зв'язок із сім'єю.

Друга розповідь належить харківському товаришеві Остапа Вишні і другові по нещастю Володимиру Гжицькому, який широко переповів у романі «Ніч і день» епізод останньої зустрічі, а радше прощання на копальні Єджид-Кирта. Це було

півної осені 1938 р. Якийсь стривожений Павло Михайлович покликав до себе Гжицького й попросив допомогти зібратися в етап — на нього на річці Печорі як на особливо небезпечного політичного «злочинця» чекав човен із трьома конвоїрами. Його мали доставити в Чиб'ю, а для чого — було зрозуміло і без пояснень — для розстрілу, адже тоді «ворогами народу» оголошувалися навіть ті, хто мав безпосередній стосунок до репресій невинних людей. На прощання Остап Вишня просив передати в Україну, що він ні в чому не винний... На третій день човен зупинився в Кедровому Шорі, де Остап Вишня у вересні 1935 р. розпрощався з родиною. Далі рухатися Печорою було неможливо, бо несподівано пішла шуга й до льодоставу про подальше етапування зека Голубенка (таке прізвище дав своєму героєві В. Гжицький) Павла Михайловича й мови не могло бути. Етап затримався в дорозі на добрих два місяці і прибув, очевидно, пішки по льоду з великим запізненням. Дорогою з конвоїром і могла трапитися ота пригода, про яку зі слів Павла Михайловича розповідала Варвара Олексіївна. На той час був заарештований навіть нарком внутрішніх справ Єжов, і чиб'юському табірному начальству було не до зека, хай навіть й оголошеного особливо небезпечним політичним злочинцем.

В обліковій картці, що зберігається в Ухтинському архіві МВС Республіки Комі, мені пощастило уточнити дати пересування зека Губенка Павла Михайловича (Остапа Вишні) територією Ухтпечлагу. На жаль, не всюди поставлено роки, а лише числа й місяці, та все ж таки цей документ свідчить про десятилітні мандри по відділеннях, «командировках» (так називалися певні копальні, що містилися за межами табірних зон). Незважаючи на те, що не всі записи пощастило розшифрувати та точно визначити всі дати, цей документ заслуговує, щоб його навести повністю (у квадратних дужках подаються ймовірні роки).

Отделения командировки, роты	Прибыл	Убыл
1. Печора 1-ое отд.	5/X [35]	30/X 36
2. 1-ое отд.		16/X [37]
3. ГТ 1 отд. Печераг	31/XII 37	21.2.38
4. Печераг	21.2.38	
5. отд. л[ечебный] п[ункт] № 1		27/XII.38
6. уп[равление] о[тдельного] л[ечебного] п[ункта] №1 ОЛП 13	1.01.39	16.7.39
7. О[тдельный] л[агерный] п[ункт] №13	15.7.39	
Убыл из лагеря Воркутпечераг		11/VII 38.
Дата и основания ч/п ОЛП от № 718.X.39.		
Прибыл 9.9.41 г.		
Генпроверку 1940 прошел.		

Ухтоижемское отд[еление] НКВД, ОЛП № 7.
Генпроверка 1940. 17

Убыл во внутреннюю тюрьму НКВД СССР г.
Москвы 29/IV-43.

Останній даті передували події, які досі залишаються таємницею, як і дата відправки ув'язненого до Москви (з листів письменника видно, що з Ухтіжемлагом, де перебував у 1943 р., Остап Вишня розпрощався лише у вересні чи на початку жовтня того року).

Хто перший порушив клопотання про звільнення Остапа Вишні? Про це, напевно, точно не знав ні сам Павло Михайлович, ні його родина. М. Бажан на запитання Варвари Олексіївни, кому належить ця чудова ініціатива, назвав ім'я Олександра Довженка. Проте, як згадував Ю. Смолич та інші мемуаристи, звільнення письменника добивалися ще кілька осіб, насамперед і тодішній голова Спілки радянських письменників України М. Рильський, і Ю. Яновський, і все те коло лігаторів, яке в 1943 р. було близьким до М. С. Хрущова й умовило його порушити клопотання перед Сталіним про звільнення українських письменників. Із них першим і єдиним до смерті «вождя народів» вийшов на волю Остап Вишня.

Сергій Гальченко

Кам'янець-Подільський період творчості Павла Грунського¹ (листопад 1919 — лютий 1920)

¹ Історія видань творів найпопулярнішого в Україні в 1920-х роках письменника Остапа Вишні (справжнє прізвище, ім'я та по батькові — Губенко Павло Михайлович; 1 (13) листопада 1889; хутір Чечва, тепер село Грунь Охтирського району Сумської області — 28 вересня 1956, Київ) надзвичайно цікава. На жаль, навіть до бібліографічних покажчиків його творчості, виданих ще до проголошення незалежності України (окреме видання: Остап Вишня (1889–1956). Бібліографічний покажчик / Вид-во Книжкової палати УРСР.— Х., 1959. — 228 с.; Бібліографічний покажчик. 1923–1988 [Уклала Т. В. Добко]. У виданні: Твори: У 4 т. / Т. 4. — К.: Дніпро, 1989. — С. 534–604), не потрапляли деякі твори, які на той час вважалися забороненими. У всіх покажчиках було видно так звану творчу перерву — 1932–1945 роки, а в найповніших, здавалося б, виданнях (Твори: У 7 т. / Держлітвидав УРСР. — 1963–1965; Твори: У 5 т. / К.: Дніпро, 1974–1975) деякі опубліковані в 1920-х роках твори не передруковувалися, а інші подавалися зі значними скороченнями (напр., «Моя автобіографія») або піддавалися ретельному редагуванню. Але закордонний читач, який цікавився творчістю Остапа Вишні, міг прочитати те, що на його батьківщині зберігалося у сховищах спецхрану.

Ось, наприклад, березневий випуск українського щомісячника «Вечірня година» (№ 3–4), що вийшов 1943 р. у Кракові за редакцією Святослава Гординського, був повністю присвячений Остапові Вишні: 20 усмішок не публікованого в СРСР із 1932 р. автора. Звичайно ж, тут надруковано «Мою

автобіографію», усмішки «Вольовий спосіб», «Чукрен», «Чухраїнци» та інші, які були однією із причин того, що їхній автор на той час уже десятий рік перебував у заполярних таборах Ухтпечлагу гігантського радянського архіпелагу ГУЛАГ.

У Західній Німеччині у видавництві «Українські вісті» 1955 р. шанувальники українського гумору отримали такий книжковий подарунок: «Вишневі усмішки. Вибране з фейлетонів українського гумориста», яке розпочинається «Моєю автобіографією».

У Торонто (Канада) в 1978 р. вийшла така книжка: О. Вишня. Заборонені твори («Вишневі усмішки сільські» і деякі інші заборонені тепер його твори). Зі збірки «Вишневі усмішки сільські» у цьому виданні надруковано 11 творів за першодруками, а не за багатотомними «причесаними» виданнями, і, звичайно ж, «Мою автобіографію».

Підбірка із п'ятдесяти творів англійською мовою в перекладах Юрія Ткача (онука Дмитра Нитченка) з'явилася в Австралії в 1981 р.: *Ostap Vyshnia. Hard Times. A Collection of Satire and Humour.* — Bayda Books. — 1981. — 181 р. Сюди включено й «Мою автобіографію», оскільки гумористичний автожиттєпис письменника, на думку перекладача-українця, мав зацікавити англомовного читача.

Це видання розпочинається кам'янець-подільськими фейлетонами Остапа Вишні, а завершується авторською сповіддю «Отак і пишу...». Зважаючи на обсяг книжки, подаються лише найпопулярніші твори письменника, зокрема «Мисливські усмішки», і ті, що принесли йому спочатку славу «всеукраїнського гумориста», а потім стали причиною репресій та були вилучені з літератури чи передруковувалися у препарованому і скороченому вигляді.

Усі твори, крім кам'янець-подільських фейлетонів,

Демократичні реформи Денікіна

Фейлетон

(Матеріалом для конституції бути не може)

Поділити землю між селянами — справа не маленька.

Треба все передбачити, зважити, обґрунтувати, придивитися до місцевих особливостей, ґрунту, вдачі населення і т. ін., і т. ін.

І земельні комітети, і земельні управи, і селянські з'їзди, інструктори, пояснення, циркуляри...

Департамент земельної реформи з комісіями, фахівцями.

Взагалі — велика справа.

Це у нас!

У Денікіна справа далеко простіша!

Приїжджає до села загін.

— Зібрать сход!

подаються за найточнішим останнім виданням: Твори: У 4 т. — К.: Дніпро, 1988–1989. Усі тексти додатково звірені з першими публікаціями творів та з архівними примірниками й рукописами, переданими внуками Остапа Вишні Мар'яною та Павлом Євтушенками до відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, за що складаємо їм найщирішу вдячність.

Зібрали.

— Хто хоче землі — вперед!

Дехто виходить. Більшість землі не хоче — не ворушиться!

Але... (отут-то виявляється знання селянської думки) командир загону наперед знає, хто землі хоче.

Має такий список...

І все безземельні або малоземельні.

Викликає. Виходять.

Ділять...

Одному — двадцять п'ять, другому — п'ятдесят, а іншому — й до ста буває.

Буває іноді, що шомпол ламається, тоді беруть новий...

Хто більше добивався, тому більше й дають.

Біднішим — менше.

Усе як слід!

Це — земельна реформа.

* * *

А свобода...

Чи є де-небудь ще така, наприклад, свобода совісті, як у Шульгіна?

Нігде не знайдете!

Запевняю вас, що нігде в світі не дозволять розпустити так «свободно» свою совість, як

розпустив її Шульгін.

Чи ви гадаєте, що де-небудь є така «свобода» слова, як у «Киевлянина» або «Київської Дуньки»?

А свобода «зібрань» яка!

Ви тільки почитайте, як «збирають» з київського населення «самообложеніє» на користь добрармії.

«Зібрання» поголовні!

Ні, таки що не кажіть, а видно людей з державним досвідом...

Народна воля. — 1919. — 2 листопада

Рятуйте! **Маленький фейлетон**

Панове, я галасую на всю пельку:

— Рятуйте!

Бо я розгубився. Остаточно. І без повороту.

Подумайте:

— Є Україна. Є український народ!

— Що таке народ?

— Я гадаю так:

Народ, то є все населення, що живе в межах республіки.

Себто:

— Селяни, робітники, трудова інтелігенція,

буржуї...

Це — народ!

На Україні найбільше селянства. Згуртовано воно в селянські спілки.

Здавалося б:

Селянство зорганізувалось, виявило свою волю, свої бажання.

Сказало «Селоспілці»:

— Провадь!

Так ні:

З'являється ще «селянський» центр.

— «Селянська соціалістична партія».

— Кого вона репрезентує?

— Теж селян? Яких?

— Другого поверху, чи як?

— Навіщо вона?

Але це ще хоть «скромненько».

— Лише «селян» зачепила!

А то є партія, яка хапонула увесь народ.

— Оптом! «З гамузом».

— Це — Українська «народна» партія.

На державній нараді представник її розписався за весь народ.

Зокрема за селян він розчеркнувся:

— Селянство, мовляв, не співчуває аграрній реформі ні з боку психологічного, ні економічного!

Ось як!

Ми йому землю, а він «не співчуває».

— Хоть лусни!

— Не може бути, п. представниче!

— Може, ви помилилися?

— Треба буде запитати в м-ві земельних справ.

Там є директор департаменту земельної реформи.

Він скаже. Він знає.

Ну й опікунів у селянства!

Хто ж нарешті? Хто?

— Рятуйте, бо й я селянин.

Народна воля. — 1919. — 6 листопада

Фейлетон... (але не маленький)

Жовтня місяця дня 25-го, року Божого 1919 у м. Кам'янці на Поділлі ми, нижчепідписаний кореспондент «Народної Волі» П. Грунський, одержали від редакції зазначеної газети такий припис:

Д. Негайно

П. Грунському

Наказуємо вам негайно відрядитися проінтерв'ювати міністрів У.Н.Р. Про наслідки

донести 35.IX.1919 р.

Редакція

Протестувати ми боялись, бо маємо
військовий час.

Перехрестившись, поїхали.

Приїхали...

Доповідаємо...

Розмова з міністрами У.Н.Р.

У п. прем'єр-міністра

Прем'єр-міністр саме вислухував доклад міністра внутрішніх справ, тому розмова з ним була не довга. П. прем'єр-міністр зазначив, що він лише керманіч і стежить за напрямками. Найдовших напрямків є два: внутрішній і зовнішній.

У політиці, звичайно.

Внутрішній напрямок — це напрямок внутрішньої політики, а зовнішній — зовнішньої.

У внутрішній політиці напрямок не такий, як у зовнішній.

У зовнішній не такий, як у внутрішній.

— Але, запевняю вас, вони єсть, бігме.

Про подробиці праці кабінету п. прем'єр порадив дізнатися в окремих міністрів.

Щиро подякували.

Як ми вже зазначили, у п. прем'єра ми

зустріли і п. міністра внутрішніх справ, з яким п. прем'єр працює в найтіснішому контакті і який користується особливими його симпатіями.

П. міністр заявив, що справа з організацією влади на місцях з кожним днем ліпшає. Проводиться вона на принципі широкої децентралізації і самоврядування.

Принцип децентралізації полягає в тому, що місця все ламають голову:

— Де центр?.. Де центр?..

Принцип цей перевели до життя в самому широкому масштабі.

Головною підвалиною «самоврядування» є, як і сама назва вказує, передача організації влади на місцях самому населенню...

Себто:

— Урядуйся, хто як собі хоче!..

І цей принцип найліпше підійшов до життя населення.

— Роблять, що хочать!

Побажавши і т. п., ми розкланялись.

У п. міністра здоров'я

Пан міністр народного здоров'я зустрів нас окликом:

— Mens sana in corpore sano! (В здоровому тілі здорова душа!)

Більше сьогодні нічого не можу сказати, бо в

мене болить голова і піднесена температура.

А самі знаєте, як тепер з ліками. Їду зараз до Відня за хіною. Прийдете потім — побалакаємо!..

У п. міністра праці

П. міністра праці ми застали за працею.

Дуже радо привітавшись з нами, п. міністр сказав:

— Евентуально, міністерство праці то є таке міністерство, що само прагне і дає працю другим, розвинуло як найширшу офензиву. Робучий народ зрозумів завдання міністерства і записується на біржі праці.

За жовтень уже записалась одна робуча людина.

Я сам, як соціал-демократ, стою на тому ґрунті, що кожен мусить робити.

Зглядно з цим, міністерство підшукує відповідної праці для всіх громадян, не виключаючи й найвидатніших.

У цьому йому ретельно допомагає «Боротьба».

Побажавши...

У п. міністра народного господарства

— Народне господарство, — сказав п. міністр, — то є господарство народу. Мета міністерства — дати необхідне народові і взяти

необхідне від народу. Або ж, що рівнозначно, не дати народові нічого і не взяти від народа нічого.

Головною підвалиною народного господарства є торгівля. Торгівля буває зовнішня і внутрішня.

Внутрішня — це базар, а зовнішня це — ринок.

Ринки різні бувають: міжнародні ринки, криті ринки, скетінг-ринки.

Як ви, мабуть, чули (м-ву це, напр., відомо), базари торгують. Продукти хоть єсть: сало, масло, м'ясо, яйця, баклажани, сливи й часник.

Це — на базарах.

На ринках є місії й торговельні агенти.

Міністерство провадить принцип вільного торгу.

Себто:

«Хочеш торгуй, хочеш — ні!»

Це у внутрішній торгівлі.

У зовнішній:

«Хоч не хочеш, а торгуй!»

Наприкінці розмови п. м-р категорично заявив, що чутки про те, ніби директор департаменту палива спить під трьома кожухами, — провокаційні.

(Далі буде.)

Допекло

*«На Дону повстав
самостійницький рух».*

(Із газет)

— Добудувалися!

До того добудувалися, що, навіть Дон, цей «осередок тоєї Руської государственности», — завадило!

— Завадило так, що вже вибльовує і «ідею», і тих, хто приніс з собою цю «ідею».

— Дончаки нарешті зрозуміли, якого «блага» принесли народові Денікін з кумпанією.

Захиталася найміцніша підпора поліцейської Росії.

— Єдиної, неділимой!

— Захиталася, щоби, упавши, задавити всю царську наволоч.

— Не витримала навіть Донщина, зачарована ласкою бувшого Миколи II.

— Зрозуміла, яку гадюку пригріла в себе за пазухою.

— Побачила, що ця гадюка, почувши в собі більше сили, засичала на неї ж таки.

— На того, хто пригрів її.

— Треба було бути сліпцем, щоб не бачити намірів золотопогонної зграї.

— І Дон був сліпцем!

— Тепер він «прозрів»! «Прозрів» і виправить свою величезну помилку перед усіма націями бувшої Російської держави.

— Куди ж тепер, ваше превосходительство?

— Де ж тепер улаштуєте осередок «Руської государственности»?

— З Кубані вигнали, з Дону гонять, на Кавказі б'ють!

— Колчака заперли аж на Амур.

— Москва?

— Але до неї щось «переходи» збільшуються!

Краще, мабуть.

— «Не тратьте, куме, сили».

Народна воля. — 1919. — 11 листопада

Ганьба!

Три ймення:

— Тарнавський, Лисняк і Левицький...

Три ймення, що страшною ганьбою заплямували славетну історію визволення Українського народу...

За панську ласку, за привілеї.

— Продали народ.

Той народ, що вже 2 роки б'ється в невимовно

тяжких обставинах.

— За кращу долю свою!

— За волю!

— За право своє.

У найтяжчу хвилю кривавої боротьби, коли на карту поставлено все.

— Продали!

— І хто продав?

— Главнокомандуючий!!

— Перша людина у військові! Яка ганьба!

Ви подумайте:

Вітчизна-мати стікає кров'ю, б'ється з останніх сил.

— Приходить старший син її, її обранець, її надія і, мов злодіюка, всаджує ніж у саме серце її...

— Своїй матері! Яка ганьба!!

— Кому ж вірити?!

— На кого сподіватися?!

* * *

— Сліпці?

— Ні, не сліпота це!

Бо не можна було не бачити, куди йдуть вони, до кого ведуть військо, який намір має новий «спільник» їх — Денкін.

Це — зрада!

Безсоромна, як повія!

Жахлива, як божевілля!

Ганьба їм! Слухайте ви:

— Тарнавські, Лисняки і Левицькі і «інші з ними»!

— Невже ви не чули?

Ні, такі, як ви, цього чути не могли! Слухайте!

Я вам скажу.

— Ще коли зачаття ваше не опаскудило черева матерів ваших, Великий Тарас про таких, як ви, сказав:

Що пропадуть вони, лихі,
Що їх безчестіє, і зрада,
І криводушіє — огнем,
Кровавим, пламенним мечем
Нарізані на людських душах,
Що крикне кара невсипуща,
Що не спасе їх добрий цар,
І на хресті отім без ката,
І без царя вас біснуватих
Розтнуть, розірвуть, розіпнуть,
І вашей кровію, собаки,
Собак напоять!

А ви... ви... Яка ганьба!

Народна воля. — 1919. — 12 листопада

Про велике чортзна-що! Маленький фейлетон

Було таке у нас:

— Величезне чортзна-що!

— Звалося воно, вибачте на слові, Гетьманом Павлом Скоропадським...

— Гетьманом Усієї України.

— Привели його німці. Посадили...

— Воно посиділо, покапостило...

Потім народ дмухнув: воно впало зі свого «трону», одягло німецьку шапку і з німецькими офіцерами втекло до Берліна, де й заховалося.

«Аки тать в ноці!»

Оце й усе...

Привели... накапостило... впало... втекло.

Це для історії.

Більше й писати нічого не треба, бо історія... образиться.

Це було рік тому.

Пройшов рік!

Хто ж його згадував? І як його згадували?

Інтелігенція:

— З презирством!

Селянство:

— Ну, й били ж ми його!

І тільки одні «хлібороби», кров од крові й плоть від плоті гетьманської, згадуючи, кличуть:

— Дурнем!

Це так дітки батька величають!

По-моєму, так для його й «дурня» забагато!

— «Чортзна-що» й більше нічого!

— Воно!

А яким воно здавалося тоді:

— Суворим та грізним!

Завело собі бунчужних, значкових, конвой...

Булаву носило...

До народу не інакше, як:

— Ми, — мовляв, — Гетьман Усієї України,
даруємо...

Або:

— З ласки нашої наказуємо...

А іноді як розприндиться:

— Ми не дозволимо... У нас хватить сили,
щоб... і т. п., і т. п.

Отакє!

Подивишся було, так аж страшно!

А само тим часом біжить та німців виціловує
куди треба й не треба, щоб підтримали...

І ото ж воно курячим мозком всім мимрило:

— Правити 40-мільйонним народом...

— Народом, що мав у себе за гетьманів
Хмельницького, Виговського, Дорошенка,
Мазепу...

— Народом, що більш самого себе любить
волю свою...

І народ цей ворухнувся...

І полетіла, мов порох, скоропадщина з
німцями, з сердюками, з добровольцями,
кістяковськими, лизогубами...

Полетіла, щоб ніколи не повернутися!

.....

Буває...

.....

— Ну та й що? — запитаєте мене ви.

— Ну, то й всім таким те ж саме буде! —
скажу я...

Народна воля. — 1919. — 14 листопада

Акафіст Маленький фейлетон

В «Народній волі» ч. 3 почали появлятися знамениті сатиричні фейлетони про Міністерство. Ходять слухи, що Наддніпрянський Уряд постарався о припиненні тих фейлетонів. Звертаємо увагу, що в корені кожний уряд тішиться так елегантними сатирами, писаними без злоби, як пише тільки горожанин, що любить свій рідний край.

(«Стрілець», Ч. 93)

— Слово честі, люблю свій рідний край.

— Тішгесь, панове!

АКАФІСТ
найвидатнішому мужеві країни нашої

(Читати з українською вимовою по циркулярові міністра ісповідань)

Радуйся, диктаторе, влади узурпаторе,
радуйся!

Радуйся, после до департаменту,

Радуйся, України скверненький орнаменту.

Радуйся, посланнику Божий, на дрібненького
цісаря схожий.

Радуйся, диктаторе, влади узурпаторе,
радуйся!

Радуйся, спадкоємче Карла-цісаря,
Радуйся, передіє невдалого писаря,
Революції Галицької душителю.

Як не треба робити учителю.

Радуйся, диктаторе, влади узурпаторе,
радуйся!

* * *

Радуйся, галицьких міщан отче,
Радуйся, станіславських крутіїств
чудотворче.

Радуйся, коли не хочеш голосу народного
слухати.

Радуйся зараз, бо потім доведеться
потилицю чухати.

Радуйся, диктаторе, влади узурпаторе,
радуйся!

* * *

Радуйся, президенте парламентарного клубу.
Радуйся, з Денікіним шукаючий шлюбу.
Радуйся, голово Національної Ради.

Радуйся, поборнику народної зради.
Радуйся, причина навали лядської.
Радуйся, джерело неволі панської,
Радуйся, диктаторе, влади узурпаторе,
радуйся!

* * *

Радуйся, стезко комісаріату.
Радуйся, нещастя засліплений тату.
Радуйся, московської отче федерації,
Радуйся, позорище нещасної нації,
Радуйся, соборної пельки роздирателю,
Радуйся, диктаторе, влади узурпаторе,
радуйся!

* * *

Радуйся, авторе наказів таємних,
Радуйся, ініціаторе Наддніпрянщини діл
таємних,
Радуйся, хоч за тебе червоніє
Наддністрянщина,
Радуйся, диктаторе, влади узурпаторе,
радуйся!

* * *

Радуйся, Назаруків брате-приятелю,
Радуйся, паніки по Кам'янцю сіятелю.
Радуйся, начальнику ти «евакуації».
Радуйся ж бо радуйся, тому маєш рацію.
Радуйся, диктаторе, влади узурпаторе,
радуйся!

* * *

Радуйся, «Стрілецьке» восхвалення,
Радуйся, Назарука натхнення.
Радуйся, давній державний муже.
Радуйся, всіх галицьких полонів друже.
Радуйся, диктаторе, влади узурпаторе,
радуйся!

* * *

Радуйся, вільної думки заборона.
Радуйся, всіх чорних гайворонів охорона.
Радуйся, хоч од свободи трясє тебе трясця.
Радуйся, бо все одно знищити свободи не
вдасться.
Радуйся, диктаторе, влади узурпаторе,
радуйся!

* * *

Радуйся, бо знаємо, чого ти бажаєш,
Радуйся, бо спільником Тарнавського маєш,
Радуйся ж, ну радуйся, бо маєш
«верховність».

Уже краще радуйся, чим та «невритозність».
Радуйся, диктаторе, влади узурпаторе,
радуйся!

* * *

Під твою милість прибігаєм, о диктаторе!
Ми тебе благаємо (навіть вимагаємо):
— Злізай ти з того державного стільця!
(Не забудь лише, будь ласка, Назарука та
«Стрільця»).

Та йди... Плямувати націю ти покинь...
Амінь...

Трудова громада. — 1919. — 15
листопада

Що таке орієнтація і як від неї боронитися (Метелик) Маленький фейлетон

Орієнтація — страшна хвороба. Заразлива, пошесть.

З'явилася вона в нас на Україні під час революції і з того часу перехворіло на неї багацько видатних політичних і громадських діячів і так собі людців, як кажуть, середнього класу.

Виявляється вона такими ознаками.

Людина, що заслабла на орієнтацію, раптом дубіє. Баньки в неї витріщені, тільки поширені, дивиться в одно яке-небудь місце.

Як таку людину смикнути та спитати:

— Що ви робите?!

Вона затрясється, дригне ногою і почне нетерпляче мукати. Казати нічого не каже, лише мука.

А то раптово навіть серед ночі сплигує з ліжка, хутко одягається, сіда на авто й їде.

Куди їде й чого їде, вона й сама собі не уявляє.

— Непритомна якась!

Але їде. Були випадки, коли така людина, вирвавшись від товаришів, заїзжала до Одеси, до Парижа, до Берліна.

То ще таке буває.

Сидить така людина вдома, обідає.

І на тобі:

Раптом до жінки або до дітей:

— Parlez-vous français²!

А наша сидить, сидить, та як підскоче, ніби хтось ущипнув, та пританцьовуючи «О, mein lieber Augustin»³ почне співати.

Були й такі хворі, що вийде з хати на свіже повітря, стане обличчям на північ і почина на всю пельку:

— «Ох яблочко, да куда котішься?»

За останній час особливо серед військових помітні масові захворювання, як лікарі кажуть — пандемія — на південну орієнтацію.

Південна орієнтація виявляється трохи не так, як я вище зазначив.

Людина стає веселішою, співа циганські романси, ваксить чоботи, витяга з самого закапелку свого чемодана скарбові гроші.

* * *

² Чи говорите ви французькою? (*фр.*)

³ «О, мій любий Августине» (*нім.*).

Нівечить орієнтація людей страшенно.

Другий випадок. Прем'єром людина була. Дехто поважав. Схватила його одеська орієнтація. Насилу врятували. Так тепер головує в товаристві економістів.

Ще яскравіший приклад. Дуже знатна людина, можна сказати, абсолютний правитель. Земляк з Заходу. Сам навіть бувший цісар Карло поважав його. Зслаб на південну орієнтацію. Тяжка форма, лікували, шептали, не бере.

Казав мені лікар, що околочним у Станіславові буде. Це післятакої посади. Та хіба мало є прикладів.

Освічена, наприклад, людина. Освітою керувала. Всі Іваном Івановичем величали. Теж була заслабла, хоть і в легкій формі, але на «многосторонню» орієнтацію. Так щоб же ви думали? Кинула освіту. Псалми співає і з попами навхрест бореться, «ісповіденієм зайнялася». Одного єпископа так посповідала, що той на письмі царства небесного зрікся.

Зустріла яюсь мене.

— Почекай, —

каже, —

Головноуповноваженим буду! Я тобі покажу фейлетон!

Отаке робить орієнтація!

Розповсюджується орієнтація не через вошей, як тиф. Найбільше слабнуть від портфелів або стільців безумовно знаних, що стоять перед столами під зеленим сукном. Що за причина захворюється в тих портфелях або стільцях, і досі з'ясувати вченим не вдалося. Але статистика яскраво підкреслює, що іменно найбільше захворюють в такий спосіб.

Дивишся — людина як людина.

Як тільки дали їй портфеля — вмент почина бігати очима, на кого б їй орієнтуватися. І нарешті вскочє, як кажуть:

— По саме тпруті!

І гине.

* * *

Як же запобігти цьому лихові?

Певних, мовляв, специфічних засобів, як-от неосальварсан при зворотному тифові або хіна при пропасниці, — ще не винайшли.

Головне — профілактика.

Полягає вона в тому, що особам з упертим нахилом до орієнтації не дають портфелів або не сажають на оті стільці.

А як цього зробити не можна, то треба слідкувати, щоби людина перехворіла орієнтацією на самого себе. Це найлегша форма. Перехворівши

раз, дуже рідко слабують удруге.

Я, наприклад, перехворів на орієнтацію ще в дитинстві. Тоді, ще ні профілактики, ні симптоматичних методів лікування не знали...

На що я орієнтувався — не скажу.

Мене били довго й уперто...

Помогло!

Але цього способу лікування я не рекомендую.

Хоча...

Трудова громада. — 1919. — 20
листопада

Лист до редакції Маленький фейлетон

*Не всякий державний муж той,
хто подержав пролетарія за
шиворот.*

Тиберій Горобець

Високоповажний п. редакторе!

Вибачте, що трохи вас потурбую. Розумієте, з того часу, як центральна українська влада залишила Кам'янець, до мене майже на кожному кроці звертаються мої знайомі, що залишилися в

Кам'янці, зі стереотипними запитаннями.

Що воно таке скоїлося.

Що я роблю.

Що я думаю.

Що робити.

Що буде далі.

Запитання ці остільки серйозні й широкі, що я не маю змоги відповісти кожному зокрема, позаяк (іменно і лише «позаяк») запитують мене переважно на вулиці, і поки я відповім на одно запитання — уже змерз. Ну, зрозуміло, прірва незадоволених.

Так дозвольте через безумовно поважану вашу газету, мовляв, раз і назавжди з'ясувати вищезазначені питання.

Прошу панів зацікавлених!

Що скоїлося.

Скоїлося ось що. Армія Української Народної Республіки зрадила Галицьку Армію і передалася до Денікіна. Галичани не витримали, фронт прорвався, Денікін зайняв Кам'янець. Влада втекла. Залишила урядовців. По ще неперевірених чутках — поляки очистили територію України. З боку (ще не з'ясовано з якого) наступає Антанта на чолі з Гінденбургом. Бачили в Смотричі одного міноносія. Прорвався один танк. Оце й усе!

Що я роблю.

Нічого не роблю. Одержав добові й платню по

перше січня. Вижав допомогу. На якого дідька я маю робити?

Що я думаю.

Думаю я багацько дечого. Але всього не скажу. Скажу лише:

— Якби ми всі та взялися, та..., та..., та..., та це та, то, може б, оцього всього й не було б.

Що робити.

Я б це запитання поставив так!

— Чого краще не робити?

Ось чого:

Не спиняти мене на вулиці й не запитувати. Не відводити мене осторонь і пошепки не запевнювати, що денікінці заарештували уряд, що всіх нас інтернують; що Петлюра в згоді з Денікіним, що все суть наслідки політики соціалістичного уряду, що грошей наших не приймають, що ми ніколи держави не збудуємо, що ми мрійники і що наші селяни не хочуть землі.

А як ви все ж таки хочете знати, що робити, так я вам скажу:

— Відкрити школу танців!

І весело, й тепло!

Що буде далі.

Попи кажуть, що буде «пришествіє». А я не хочу.

Я певен, що буде Українська Народна Республіка. Ні від кого не залежна. Особливо не

хвилюйтеся! Знову будемо служити в міністерствах, одержувати добові й допомогу і лаяти соціалістичний уряд.

Усе буде, як і було... Селяни визволять! Їй же богу визволять. Уже почали!

* * *

Прошу ще раз вас, п. редакторе, вибачити за турботи. Не міг не написати. Мушу. Хвилюються ж. Пийміть і М.Н.

Трудова громада. — 1919. — 22
листопада

Антанта Науковий вислід

АНТАНТА!

Скажіть, хто не чув цього слова?

Чи знайдете ви у самому найтемнішому закапелочкові земної кулі хоч одну людину, яка б ніколи не чула або ніколи не сказала слова «антанта»?!

За останній же час назва ця пролізла в уші, очі, ніс.

Вона, як кисень або водень, стала необхідною

частиною повітря!

— Антанта дозволила!

— Антанта не дозволила!

— Антанта так сказала!

Антанта... Антанта...

Антанта тут! Антанта там!

Скрізь Антанта!

І от, не дивлячись на таку величезну популярність цієї самої Антанти, я нігде в літературі не здибав більш-менш повного й безстороннього освітлення тієї особи, що заховується під магічною назвою Антанти.

Цю білу пляму в світовій літературі я, з належною мені скромністю, постараюся замазати.

Мазатиму сумлінно й уперто.

Тому увага!

Антанта — це там! Отам, куди всі дивляться зараз! В Європі. На Заході.

Це — Франція, Англія й Америка. Разом.

Була ще й Італія, та, як кажуть, загула. Може, ще й не зовсім загула, але гуде. Гуде уперто й голосно. Але це нас найменше торкається. Хай гуде. Не будемо їй перешкоджати.

Звідки ж постало це страшне і разом з тим велике слово:

Антанта?!

Багацько вчених (між іншим, і дуже вчений київський Шульгін) запевняють, що слово

«антанта» є французьке і визначає собою ніби згоду.

— Entante — згода!

Але запевнення це цілком безпідставне. Мало чого хто (єсть вже вчений) не скаже.

— Entante — згода!

Ні, голубчику, ти доведи, і науково доведи. А так кожен може сказати.

Це тобі не:

— Pardonne — вибачте!

Це всякому зрозуміло, а от Entante — щось іншого.

Мені до сеї пори довелося здибати натяк на пояснення цього слова в знаменитій книзі знаменитого вченого французького Шалпанда (т. 1, стор. 6).

Але лише натяк. Дальші міркування несподівано дали мені більш-менш правдиві дані щодо походження слова «антанта».

Виявляється, що слово «антанта» складне. Складається воно з двох слів:

En — замість неї, нього, них... і tante — тітка, тьотя, тьотінька. Разом: entante — замість тітки.

Це вже, безперечно, більше походить на істину.

Справді, яка Антанта — згода? При згоді, навіть незакордонний, рідко коли спільники за чуби беруться. А в Антанти це єсть.

Аж чуби тріщать.

Я не буду торкатися причин «тріску» антантських чубів, бо це мене в моїй праці теж не торкається.

Я буду об'єктивним цілком.

Друга назва (Антанта — замість тітки), як я вже сказав, безперечно, правдивіша.

Усі держави, всієї земної кулі, мов зговорилися, вважають пані Антанту за тьотю.

І так біля неї і сядь коло неї:

— Чи дозволите, тьотінько?

А тьотя, надута тьотя, лише головою покивує.

Сама ж — ні з місця.

Стара вже тьотя, черевата. Важко їй соватися.

А всім вона замість тьоті, тому й Антанта!

І бояться тьоті...

Здається, довів?

* * *

Народилася Антанта з великими потугами у 1914 році. Народилася кволою, худенькою, бліденькою. Довелося на перших порах штучного дихання додавати, щоб трішки оживити її. Штучне дихання проробляв відомий німецький лікар Гінденбург. Дихала вона тоді часто й поривчасто. Але «видихала».

У 1917 році захворіла тьотя, і тяжко захворіла,

на російську революцію. Хворіла майже цілий рік. Ледве-ледве не сконала. Але в 1918 році Господь зглянувся над нею й послав німецьку революцію. Німецька революція раптом підняла хвору Антанту на ноги, і з того часу, дай Боже не зглазити, почала поправлятися наша тьотя, і зараз так її розтаскало, що й не впізнати.

Зразу тьотя, як одужала, не дуже сердитою була. Особливо привітною здавалася для малих племінників. До всіх з такою усмішкою ласкавою:

— Ви, — мовляла, — мої надії!..

Так ото вона до них люб'язненько.

Головний управитель її, Вільсоном прозивається, так аж 14 пунктів пустив націям на втіху.

П'ятнадцятого так і не видумав. Хоть і зараз ще, кажуть, лежить та в лобі колупається. Виколупати п'ятнадцятого хоче.

Хороші ті пункти такі.

Усіх тьотя не забула. Всім належне пообіцяла...

Пообіцяла тьотя!

Ну, значить: «Обіцянка — цяцянка, а дурневі радість!»

Усе, значить, як слід.

Як по писаному...

Є ще в тьоті помічник-управитель — Клемансо. Але це вже людина підстаркувата.

Держить його тьотя виключно для того, щоб поясницю їй чухати, коли в неї соціалістичні прищі засверблять. Та іноді ще як сяде де-небудь у тьоті соціалістична конференція (бува й таке), то йодом маже, щоб розходилася. На манір домашнього лікаря себто...

* * *

За останній час хворіть тьотя стала. Часто кахикає блокадами, завелися в голові добровольці. Чухається весь час, нервується. На домашній нараді кривні вирішили, щоб тьотя почала їсти малих націй. Почала. Але, кажуть, почався рак шлунка і невдержаніє. Щось у тьоті не держиться. Здається, колонії. Умре, мабуть, тьотя...

Але ще вона бадьориться... Налякує... Дехто ще слухає...

* * *

Це я дав науковий вислід.

Не повним він буде, коли не додам до нього ще погляду на Антанту широких кіл населення...

Бо знаєте ж: *vox dei, vox populi!*⁴

⁴ Голос Божий — голос народу! (*лат.*)

Якось я зустрів селянина, що заорював панську землю.

Кажу:

— Що, дядюшко, панську? А Антанти не боїтеся?

— А істик, — каже, — в мене навіть?!

Трудова громада. — 1919. — 25
листопада

Знічев'я Маленький фейлетон

Цікаво:

— Що людина робить, коли їй нічого робити?

Правда, чудернацьке питання?

— Що робить, коли робити нічого?

— Звичайно, нічого не робить! Що вона робитиме, коли робити нічого?

Але це лише так здається.

Уявіть собі — роблять!

Дехто так іменно лише тоді й робить, коли робити нічого.

Що ж він робить?

Ну, це, розуміється, цілком залежить від вдачі.

Знаю, наприклад, багатьох, що в такі хвилини крутять великим пальцем правої руки навколо

великого пальця лівої руки.

Деякі в таких випадках заплющують очі, і, що-небудь згадавши, намагаються попасти одним пальцем у другий.

Од того, чи попав він пальцем об палець, залежить те чи інше вирішення справи.

Це люди серйозні, безумовно.

Така людина поворожить, поворожить, та й напише:

— «Чи здатне наше селянство до влади?»

На цей раз бідолашним селянам не повезло: не зійшлися пальці у автора!

Ну, розуміється й:

— Не здатне!

— Ні в якому розумінні.

Ані в суб'єктивному, ані в об'єктивному!

Навіть більше:

Маємо 40 мільйонів дикунів.

Розумієте, 40 мільйонів!

— 100 %!

— «Самой» африканський дикун!

У автора знаменита щирість. Навіть себе не пожалів.

Так до дикунів себе сопричислив!

Я не буду доводити протилежного:

— Самому себе, звичайно, краще знати.

Але, в якій, можна сказати, «хорошенькій державі» живемо.

Народ — дикуни.

Наслідки його думання й праці —
40 мільйонів нулів.

За два роки революції не виявив ніякісіньких бажань.

Нема в його ніякого розуміння державності.

Навіть — ще більше здичавів!

Мовляв:

— Не держава, а прерії південноамериканські.

Так і уявляється серед цих джунглів, що кишать українськими індійцями, благородний білий автор верхом на зебрі, з рушницею за плечима і з ласо в руках.

Стоїть цей «блідолиций брат», а навколо його дикі тубільці, — і говорить:

— Дикуни! Сліпі ви й темні егоїсти. Хіба ви здатні виявити те, що ви бажаєте? Хіба ви знаєте, чого вам треба? Хіба ви можете правити собою так, як вам хочеться?

Ви заслуговуєте на жаль, на співчуття, але не на владу. Я це знаю.

Я буду правити вами!!!

* * *

Так-то воно так!

Правити, звичайно, можна! Чому не поправити?!

Одно лише не зрозумію.

Коли хочемо правити, так зразу находимо й дикунство, й темноту, й сліпоту, й егоїзм!

А щоб оце саме «правити» до рук попало, щоб було чим правити, тоді народ нічого собі! Гарний!

І брати, і надія, і сякий, і такий!

Як лише вижене того, хто цього «правити» не дає, тоді:

— Мавр зробив свою справу, мавр може піти.

* * *

Не гаразд це все і не нове воно для нас!

Давно колись усі звернули увагу на одного «суб'єкта», що підривав корінці у дуба, з якого жолуді їв!

Ніхто не хвалив його!

.....

Погано, коли людині нічого робити.

Трудова громада. — 1919. — 30
листопада

Дипломатія

Маленький фейлетон

(Антропологічно-політичний нарис)

Трішечки історії...

— Он ужасний дипломат!..

Ця фраза дуже довго сиділа гвіздком у моєму мозкові.

Почув її давно колись, коли ще не знав ні про існування міністерств закордонних справ, ні взагалі про зовнішні державні відносини.

Сказала цю фразу людина, на яку я завше дивився роззявивши рота.

— Такою вона мені здавалася розумною!

Уже тоді я інстинктом відчув, що дипломат — це щось не просте, щось не таке, як усе інше.

Ясно лише уявив собі, що дипломат — людина.

І ось тепер, коли мені минув уже призив, коли я взяв, що існують держави, що існують між цими державами різного роду стосунки, узнав також, що кожна держава, якою б вона не здавалася святою, існує лише для того, щоби «об'єговорювати» собі подібних, я тепер цілковито розумію з таким завзяттям сказану тоді незрозумілу для мене фразу.

«Он ужасний дипломат!»

Не скажу напевне, в якому розумінні була в той давній час сказана ця фраза, чи в політичному, чи прямо цей «ужасний дипломат» когось надув у звичайних обивательських відносинах, — це не має значіння. Важно лише, яким тоном це було сказано.

По тону самого виразу було ясно, що сказано не даремно. Отже, значить уже й тоді дипломатія відігравала не малу роль...

* * *

— У сучасний мент усе вирішиться лише шляхом дипломатичних комбінацій!

— Усе буде зроблено дипломатами!

— Ніяка збройна сила тут не допоможе... тут може зробити лише дипломатія!

— Якби наші дипломати не сиділи, а...

— Якби туди послати справжнього дипломата, то може б...

— Ні, таки NN справжній дипломат, подивіться, як піддурих...

Ці фрази ви тепер почуєте на кожному кроці.

Про дипломатів балакають на вулиці, в кафе, вдома, в редакціях...

— Скрізь і всюди!

Що ж воно таке за дипломати?

* * *

Дипломат — людина, уповноважена урядом на те, щоби виступити у всяких справах перед чужою державою; дипломатом також називають всяку хитру людину (З. Петренко. Словник чужих слів, що вживаються в українській мові).

Людина, значить, уповноважена урядом виступати у різних справах перед іншою державою є

— Дипломат!

Друге значіння дипломата, що він взагалі всяка хитра людина, лиш розглядати не будемо. Це для нас не цікаво.

За наш погляд.

Не всякий хитрий — є дипломатом.

І навпаки.

Кажуть — ще, наприклад:

— Хай дурний, та хитрий...

Але це там, по-нашому, не є абсолютним.

Ми звернемо нашу увагу на дипломата в першому значенні цього слова.

* * *

Дипломат — людина. Факт!

Уповноважена урядом. В більшості випадків — так. Уповноважена.

Антропологічні висліди показали, що дипломати мають приблизно такі прикмети.

1) Дипломат є людина метушлива і, замість, «вибачте» завше говорить pardonne.

2) Уміє зав'язувати краватку, носити візити й сурдута і не зовсім твердо знає, яку державу він репрезентує.

3) Має англійський проділ на голові, принаймні не менше чверті аршина довжини.

4) Знає трішки яку-небудь чужу мову і не завше знає рідну свою мову. (Останнє, між іншим, од нього й не потрібується.)

5) Носить короткі шпани і жовті на ранту черевики.

6) Має пластичні, гнучкі рухи.

7) Голову має не більшу, ніж сама велика у представника тієї держави, куди посилається дипломат.

Це важно для того, щоби він у перший же день міг купити модного в тій країні бриля.

8) Голос у дипломата не різкий, оксамитовий, заспокоюючий.

9) Говорить дипломат лише правду.

10) Знає ноти.

11) Знає також добре і біржові справи. Скільки, наприклад, коштує на наші гроші франк, лея, рубель.

Знає це більше практично.

Така людина, одержавши від свого уряду дипломатичне призначення, бере уповноваження, купує словник, бере багацько грошей, всіх своїх родичів, усміхається і йде.

Приїхавши на місце, випускає яку-небудь ноту.

Балакають дипломати виключно нотами. Це надзвичайно оригінальний спосіб розмови.

Ну, значить, випустить ноту і сидить. Сидить, сидить і сидить.

Коли ж держава, що його послала, з болем запитає:

— Що ж ви там робите, дипломате ви?!

Він посилає шифровану депешу приблизно такого змісту.

— Штани деруться крапка у тата бурчить крапка.

Це значить:

— Становище поліпшується. Вишліть гроші.

І так аж до слідуєчого державного перевороту, коли на його місце їде новий дипломат.

Словом.

— *Perpetuum mobile!*⁵

Це *Perpetuum mobile* ми спостерігаємо вже на протязі двох років з гаком.

⁵ Вічний двигун (*лат.*).

На обов'язок дипломата покладається вести ще дипломатичні розмови.

Розмови ці полягають в тому, що дипломати, зібравшись де-небудь, «об'єгорюють» один одного.

Наші дипломати в даному разі грають виключно роль об'єктів «об'єгорювання» дипломатами інших держав.

* * *

За останній час набирає все більшої й більшої ваги колективний дипломат.

Зветься він:

— Капелою Кошиця.

Теоретичних вислідів про цей цілком новий тип дипломата ми нігде не знайшли.

Знаємо лише, що в головному цей колективний дипломат походить на поодинокого свого колегу.

Працює «нотами».

Кажуть, що практичне його значення величезне.

Поживемо, побачимо.

Трудова громада. — 1919. — 2 грудня

«Художня» критика Маленький фейлетон

Михайло Семенко. Інтимні поезії.

«П'ЄРО ЗАДАЄТЬСЯ». Фрагменти.

В-че Т-во «Ґрунт» 1918 р. 92 стор. Ціна 8 карб.

Тяжка штука взагалі критика. Тим паче критика поетичних творів. Поезії. Щоби віршувати, поетично віршувати, потрібний настрій, натхнення. Багацько, взагалі, відповідних умов.

А тут підходиш, береш книжку поезій, розгортаєш і спокійно, мов хірург, риєшся в криках поетового серця.

Перед нами книжка поезій (інтимних!) Семенка «П'єро задається».

В супроводі дуже несприятливих умов писав Семенко свої поезії.

Дивіться:

— «Я розхристаний і настовбурчений...

— Я розперезаний і натотурчений ніс...

— Роздратований і до вісі

розкручений —

— Розфарбований...

— Я роззявлений. Я обездзвонений,

.....
обеззвучений».
.....

(«Дон Кіхот», стор. 38)

Уявіть собі в такому вигляді писати поезії.

Людину роззявили, розхристали,
настовбурчили, розперезали, роздратували,
розкрутили й натотурчили.

Та ще й розфарбовують і обездзвонюють.

А ти пиши!

Пиши та ще й мовчи.

Потому:

— Обеззвучений!

Але Семенко людина енергійна, сміла.

— «Я смілий» (Стор. 9).

Він вирвався й кричить:

— «Дайте людей сюди... дайте ворога» (Стор.
8).

Але ворог, очевидно, зник...

Бо далі вже поет зазначає:

— «Я переміг безмежно гострий біль» (Стор.
13).

— «Забув я рани» (Стор. 17) і «Хочу додому я,
хочу в Київ...» (Стор. 20).

У якому ж це його місті так «розроботали»?

До Києва поет не поїхав, бо на стор. 6 заявляє:

— «Хочеться далі, ну, хоч в Австралію».

Ми його розуміємо:

Після такого і за Австралію схочеться.

До Австралії Семенкові виїхати не вдалося, і він пішов «нюхати осінь».

— «Люблю нюхати осінь» (Стор. 22).

Чому б і ні?

У таких випадках краще нашатирного понюхати.

* * *

За найкращу поезію Семенка ми вважаємо по змісту і по формі вірш «Ю. Туш». Особливо (стор. 30) кінець.

«Повновладно і безкарно
До коліна світ схилю.
Пригадайте-но безхмарне:
Сте клю елю плю.
Скую.
Ую».

* * *

Пише свої поезії Семенко виключно серцем.
І сам своєму серцеві за це призначає й
гонорар:

«Серце, серце моє ледве дише
Ніби йому дали сто різок».
Дати безумовно слід. Навіть 200!
Тільки на серцеві.

* * *

Поет ніяк не може знайти себе...
Хто він?
Усе запитує:

«Хочете знать, хто такий — я?
Я вахляр!.....
Хочете знать, хто такий я?
Я — фігляр.....
Хочете знать, хто такий я?
Я — газель» (Стор. 42).

Іноді поет щирий цілком:

«Я невдоволений, я розчарований,
Скажу простіше — цілком нудний я»
(Стор. 20).

— Правильно!

Трудова громада. — 1919. — 3 грудня

Про державу і про все те, що до неї стосується...

Маленький фейлетон

(Щось, безумовно, юридичне й наставительне)

*Не всякий державний муж той,
хто подержав пролетарія за
шиворот.*

Тиберій Горобець

— Держава!?!

Як вабить до себе це слово.

Який в ньому чувається таємничий і разом з
тим прекрасний зміст!

— Держава!?!

Скільки з-за цього слова загублено молодого
та чудового! Скільки зіпсовано нервів!

Скільки продумано мозку! Скільки
перечитано!

Скільки удержано наперед утримання!

А скільки вкрадено скарбових грошей!!!

.....

Ні, краще не буду я тут пригадувати, скільки
того чи іншого було із-за

— Держави!

Це справа історика. Моїм завданням є
намалювати коротенький нарис всього того, що
з'ясовує в собі слово — Держава.

.....
Тут я «вибачаюсь» (так і читайте «вибачаюсь!»).

Може, я помиляюсь, але мені здається, що не всі ще ясно собі уявляють, що таке є «Держава» і взагалі що таке все те, що до неї належить і сполучається з нею...

Для них, власне, я писатиму...

...Але все одно!

Якщо таких уже немає, я все ж таки напишу, пам'ятаючи, що:

«*Repetitia est mater studium*»^б.

Так я почну! Слухайте ж!

* * *

Думати про Державу, як про щось таке, при котрому:

1) Звичайні бухгалтери мусять бути міністрами фінансів,

2) Залізничні механіки — директорами політичних інститутів,

3) Диригенти танцями у Проскурові — міністрами закордонних справ;

4) Звичайні містечкові бакалійники — закордонними торговельними агентами;

^б «Повторення — основа навчання» (лат.).

5) Усі, хто в окулярах, — професорами університетів;

б) Усі, хто мав власного сурдута, — послами й посланниками. І т. п., і т. п.

Думати так є колосальною помилкою. Дивитися на державу, як на:

а) свою особисту власність,

б) корову, яку можна доїти, коли вгодно і як угодно,

в) няньку, що мусить 35-річну дитину поїти з пляшечки молочком.

Теж безпідставно, нерозумно і помилково.

Держава має свою історичну давність, сиві традиції, свій певний непохитний ґрунт, свої завдання й цілі...

І не нам хитати цей ґрунт!

І не нам зміняти її завдання й цілі!

І не нам перефарбовувати її сиві традиції.

І не нам...

Ну, буде! Годі!

Не нам, то й не нам! Чого я хвилююсь?

* * *

Що ж таке Держава?

З яких елементів вона складається і якої мети вона прагне?

Треба вам знати, що я в свій час надзвичайно

цікавився цими питаннями.

Сам я правник, але, як кажуть, «не укінчений». Не встигли «укінчити». Але в цих справах я розбираюся добре. Все одно, як у місячнім утриманні.

І от, розумієте, кого я не питаю, як я хитро до безумовно досвідчених людей в цій справі не підлабужувався, ніхто мені ні разу, точно й певно не сказав!

— Що таке Держава!

Як тільки спитаєш:

— Скажіть, будь ласка, що таке Держава?

— Держава?! Хіба ви й досі не знаєте, що таке держава? Дивись! Держава?! Хм! Це ж... Народ... влада...

І почне викладати про те, з чого складається і т. п., і т. п.

Прямої відповіді так й не дасть!

А я вам зразу скажу:

— Що таке Держава?!

— Держава це те, що нас держить!

За віщо вона нас держить, це її справи. Але держить!

Я б, наприклад, багатьох би не держав...

А «совсем даже наоборот»!

Позаяк же (зверніть увагу — красиве слово) я в державні справи не втручаюся, то перешкоджати їй у цьому не буду.

Хай держить!

* * *

Державу складають три елементи.

Терен, народ і влада.

Без них Держави не може бути.

Терен.

Трішки в бік. Терен — це не той терен, що співають:

— «Терен, терен коло хати».

Ні! Це є інший терен. Місцевість. Територія. Спинятися на цьому я довго не буду. Це справа Уманця, Дубровського і інших Терпилів... «Вибачаюсь»!

Так, значить, терен.

В Державі, значить, мусить бути терен.

Потім, значить, мусять бути народ і влада...

У нашій Державі — терену цього самого хопить.

Народу теж до біса!

Прямо не народ, а «народець».

І якого тобі хочеться!

Штук на п'ять національно-персональних автономій вистачить...

З цього боку ми цілком забезпечені. Та слава Богу не без того, що і не народився. Народ ми молодий! Недавно лише вискочив на арену

державного життя.

Сил хопить!

Влада?!

Ну владами нас Господь теж не обдлив.

Українська — одна!

Денікінська — друга!

Польська — третя!

Більшовицька — четверта!

Головноуповноважений — п'ять.

Махно — шість!

Аж шість!

Гадаю, що більше й не потрібно.

Для якої завгодно Держави вистачить.

А для молодії так і занадто вже!

Хоча, якщо кому здається, що замало, будь ласка, можна ще утворити! Ми нащот цього мастаки. Скільки завгодно.

Як бачите, з боку ґрунтовних державних елементів ми є цілковитою Державою.

Так от, панове, що таке є Держава.

* * *

Які ж завдання й цілі Держави?

Вище я вже зазначив, як не треба думати про Державу і як не треба на неї дивитися.

Як же треба дивитися на Державу й думати про неї? Бачите, панове!

Я пишу виключно для дорослих. Мені якось ніяково навчати дорослих людей...

Дивіться й думайте як хочете!

Коли в того, хто це прочита, голова прироблена до шиї не лише для того, щоби носити кашкета, він і подивиться і подума...

Правда?

Трудова громада. — 1919. — 4 грудня

Коємуждо по ділом його Маленький фейлетон

Урядовцям треба дати роботу і сувору дисципліну. Зараз немає міліції і на неї треба грошей; судові слідчі не мають як вручити повістки; податки не зібрані; санітарного докладу немає; в шпиталях мало адміністраційного персоналу, а урядовці шалаються без діла та тиняються з кафе до кафе.

Наш Шлях⁷

Я, як особа безумовно зацікавлена у підписаному редакцією «Нашого Шляху» питанні,

⁷ Щоденна демократична газета, що виходила в Кам'янці-Подільському в 1919–1920 рр.

дозволю собі допомогти поважаній редакції розподілити роботу поміж всіма урядовцями, що «шалаються без діла» в Кам'янці.

Берусь я за це, гадаючи, що поважана редакція як раз заклопотана вирішенням питання: «Чи здатне наше селянство до влади» і «Яка земська реформа в нас пройде» — і не має змоги довести початої нею справи до кінця.

Поважна редакція якось занадто вже в загальних рисах накреслила, що повинні робити урядовці, а останні тепер й не знають, куди ж кому вдатися:

— Чи до міліції, чи то гайнути з повісткою від мирового або судового слідчого, чи то «вижимати» з населення податки, або бігти в шпиталі.

Я дуже прошу поважну редакцію вибачити мені, що втручаюся в справу. Найкраще, на мій погляд, розприділитися так!

1. Головноуповноваженого — призначити, безумовно, поліцмейстером, нижче ніби не можна, бо образиться.

2. Товарища міністра преси й інформацій — старшого прикажчика у міському шпиталю.

3. Референта по опікуванню — мамкою в міському дитячому притулкуві.

4. Референта внутрішніх справ — базарним старостою.

5. Референта по народному господарству —

консультантом по закупці яєць для міського населення.

6. Референта по освіті Старшина — дезінфектором шкільних будинків.

7. Референта по м-ву юстиції — десяцьким по збору подушного.

8. Референта по єврейським справам — завідуючим «жоробочним збором».

9. Редактора «Нашого Шляху» — завідуючим асенізаційним обозом.

10. Останніх референтів і осіб перших III класів, гадаємо, найліпше буде призначити завідуючими районними вошобойнями. Це справа, на наш погляд, найважливіша, бо боротьба з тифом є одним з найсерйозніших завдань моменту.

11. Осіб IV і V класу — участковими приставами.

Далі, значить, вищі підберуть собі відповідних помічників і т. п., і т. п.

«Та як ушкваримо!»...

Мене нікуди не призначайте. Мабуть, вишлють. А поки що «пошалаюся».

Трудова громада. — 1919. — 9 грудня

Льогіка Маленький фейлетон

Пам'ятаю — дід завше мені казав:
— Будь, дитино, льогічною й не дери штанів.
Діда слухати я мусив.
Штани, звичайно, дер. Але обережно:
Боявся діда.

І вже тепер дорослою людиною, коли вмію читати «Наш Шлях», коли знаю, що для того, щоби одержати допомогу, треба зіпсувати тисяч з п'ять недешевих і потрібних книжок ощадної каси, коли бачу, що для того, щоби тебе висунули на посаду помічника Головноуповноваженого, треба бути пасічником і зовсім не бути в Рівному під час Оскілівського вибрику, — лише тепер, кажу, я зрозумів, що дід мій «гаварил глупості».

А саме.

Щоби бути мені льогічним, треба було навпаки — дерти штани.

У противному разі я був би якраз нельогічним.
Бо штани я дер послідовно й систематично.

Нагадали мені льогіку мого діда думки про те:
«Яка земельна реформа в нас пройде?» («Наш Шлях», Ч. II.)

Земельна реформа нашого соціалістичного уряду, як виявляється, нікчемна.

І чому?

Ось чому!

«Не будуть закінчені „визволенні“ російські реформи Олександра II. А тепер вони мають бути доведені до кінця».

Йй-богу! Так і написано!

Щоби закінчити російські реформи, треба мати Росію.

Щоби закінчити «визвольні» реформи, треба мати кого визволяти.

Щоби мати кого визволяти, треба закріпостити.

І т. п., і т. п.

Потім, значить, знайти підходящого Олександра II.

Ну, а за Валуєвим, звичайно, зупинки не буде.

Він уже готовий!

Та й починайте, з Богом!

Принаймні.

І логічно, й.....

Може, не знаєте, як формулювати аграрний закон?

Так я вам і це підкажу!

Де моя не пропадала?!

Починайте так:

— Арт. I «Осени себя кресним знаменієм, православний народ».

І далі по всіх школах хором дітки виспівувать будуть:

- Посмотрі, в избѣ мерця,
Светит огонек.....
— Харррашо!..
— Йй-богу, харррашо!!!

Трудова громада. — 1919. — 14 грудня

Сон **(Ну, звичайно, в Різдвяну ніч)**

Приверзлося!

Усі кутки хрестив, подушку. Сам хрестився.

Приверзлося!

І так кожне Різдво! Чого тільки не снилось?!

— Були янголи, коники, ялинки, цукерки.

— Були книжки, вчителі в мундирах,
еполетах, окулярах.

— Були в'рядники, справники, пристави,
губернатори.

— Усього було!

Раз навіть автономісти-поступовці у 1917 році
приснились. Чхав, розумієте, тижнів з чотири!
Такий нежить ухопив! Смалений кошачий хвіст і
той не брав.

Але такого, як цю ніч, йй же богу, не було.

І де воно в дідька взялося?!

Та різноманітне яке?!

.....
Розумієте, стою нібито я за Кам'янцем на Борщівській соші.

Коли це як засмердить! «Бореєм» подуло! Дивно, думаю собі, і «шлях не новий», а Бореєм смердить.

«Щось, — гадаю, — буде! Коли так!»

Озирнувся! Аж ось з міста виходять усі, значить, представники, усіх, значить, офіцій, на чолі, значить, з головним. Трохи оддаль Генеральний писар Варивон, з пером за вухом у віц-мундирі і в білих штанах з золотими лампасами.

«Що, — собі думаю, — це все значить?»

Зирк уперед! А з-за кордону суне Українська держава, увесь український, можна сказати, народ. Чоловік з тридцять, попереду кабінет. Народ усе діловий, мудрий. Усі в брилях-котелках, в полосатих штанях, в сурдутах. А позаду евакуйовані «додому» урядовці. Усі такі оздобні, добре одягнені, і ніхто тифом не хворів.

Коли це «наші» представники, значить, як вжарять:

— «Слава Вкраїнському Народові!»

Я — ходу!

А Борей тиче мені квача й мазницю.

— Маж!

— Кого, — кажу, — дядінька?!

— Мене маж! Нас маж! Усіх маж!

— Навіщо, — кажу, — дядінька?!

— Щоб дуже!

— Та ви всі, — кажу, — й так, слава тобі,

Господи...

— Маж! — та тупне. — Видихаємось!

«Ну, — думаю, — вимажу. Хай ще посмердять»... Мазнув Борея. Мазнув писаря.

Регочуться. Раді!..

Аж ось писар як не підскочить до мене, та як не крикне:

— Кричи!

— Що?! — кажу.

— «Славу» кричи!

— Кому?! — кажу.

— Народові! Державі!

— Народові, — кажу, — можна! І державі можна!

Обернувся до Вінниці та як гаркну:

— Слава Народові!!!

І... прокинувся...

* * *

Не спав довго.

Нарешті задрімав. Коли знову!!

Ніби відчиняються в грубці дверцята і вилазить звідтам здоровенний чортяка, синій-синій як печінка, підходить до мене, бере мене за карк,

підійма, і ми кудись ніби летимо.

— Пане, — кажу, — куди це ви мене?!

— До лона, — каже, — матері твоєї.

— Давно вже, — каже, — ти її не бачив.

Скільки ти, — каже, — утисків приймив, скільки горя!

— Так чого ж ви, — кажу, — пане, за карк?

Ви краще, — кажу, — пане, перепустку виклопочіть! Я й сам, — кажу, — такий ніби до мами вже хочу!..

— Мовчи, — каже. — Лети!

— Лечу, — кажу, — лечу! Тільки ж не давіть так!

Летимо...

А за нами ніби хури зі збіжжям, цукром. Аж свистять! От, думаю, мамі на святки. Якраз, думаю, добре.

Летимо...

Аж зирк у бік! Майже поруч з нами смалить Фуксом до неба владика. У Фукса «вслідствіє переутомлення» виріс здоровенний хвостяка.

І він вертить ним «без всяких демократических разсуждений». Владика його кропить і приказує:

— Ну, — вивозь, вивозь, раб Божий Шмах? Один ти «віруючий» в мене залишився...

Наблизились. Чую, ніби голос.

— Покайся, Грунський, співробітником

«Шляху» будеш...

— Е, — кажу, — отче, «як по шляхах літати та збирати, краще робить»...

Прокинувся...

Почав хреститися...

* * *

Далі вже щось заплуталось.

Комусь кричав: «Борітеся — поборете».

З якимось пролетарієм єднався.

І ніби в того пролетарія кров з брови текла...

Потім ніби якийсь високий, кремезний, чорнявий пролетарій підходив до мене — прохав дозволу проповіді говорити...

Був ніби у Вінниці... Там клянуть Кам'янець і далі на захід...

Хотів ніби з кимсь федеруватися, та ніхто не хоче.

Так я плюнував та заснував українсько-польське видавництво, щоб довести всій «поступовій інтелігенції», що я є на світі і що Україна не на Філіппінських островах, а поруч з Польщею.

Потім ніби набрався, як самостійник, і реготався, як ен-ер.

.....

Отаке верзлося!

Хай йому!

.....

Трудова громада. — 1920. — 7 січня

Інтерв'ю з урядом У.Н.Р. Маленький фейлетон

Приходжу до редакції.

— Грунський, чули?!

— Чув! — кажу.

— Проінтерв'ювати негайно!

— Добре! — кажу.

Признаюся, не люблю я інтерв'ю.

Соромлюся! Боюся!

Але... Наказ!

Мушу!

.....

Представники уряду завітали до Кам'янця майже в повному складі:

1) В. о. голови ради міністрів.

2) Міністр закордонних справ.

3) Міністр юстиції і

4) Голова дипломатичної місії.

Не приїхав лише один державний секретар.

Застав вдома всіх чотирьох.

Розмовляв лише в. о. голови ради міністрів.

Останні лише слухали, але цілком погоджувалися з п. прем'єром, бо ніхто з них нічого ані додав, ані спростував.

Згода, очевидно, між членами кабінету — цілковита.

* * *

— Ну, так що ви хочете? — ласкаво запитав мене п. прем'єр.

— Особисто, я п. міністре, звичайно, нічого не хочу. А от громадянство, так воно цікавиться, доки воно, п. міністре, буде тут стра... стратегічне, значить, економічне, політичне? Взагалі, значить, ситуація?!

— Ситуація? Прошу!

Виїхав я з Кам'янця і приїхав до Варшави. Приїхав я до Варшави, зупинився в готелі. Приймали мене радо.

Вітали мене щиро. Місія працювала. Я працював. Усі ми працювали. Допрацювалися, значить, до декларації. Потім відпочивали, потім приїхали наші. Праця пішла з подвійною енергією.

Упорядковували національні колонії в Домбі, Ланцуті, Рівному. Відносяться до нас цілком прихильно. Та ви й самі можете в цьому переконатися.

Уже в Борщові нас умить зустрінуть і з

проводирем аж до самої Ланцути препроводять. Нас визнають безумовно. Смішно навіть було б думати щось протилежне. Коли б не визнавали б! Це ж так натурально! Ми визнані, нас не змішують з іншими націями. Визнані. Визнані... Так і напишіть...

.....

Так і пишу:

— Ми визнані... визнані...

.....

Формуємо. Формуємо сильну,
дисципліновану. Урядовців усіх одправили до
Кам'янця. Обіцяють.

Розумієте, все обіцяють!

— Розумію, — кажу. — Все обіцяють!.. А як,
пане міністре, Англія?

— Англія? Англія так це ж Великобританія,
Ірландія, Шотландія, Індія! Лойд Джордж, значить!
Нічого собі Англія! Взагалі!.. Англійський генерал
мукнув. Так. Так... Сидів, сидів, а тоді:

— Ммммм!

Так і напишіть...

.....

Так і пишу:

Англійський генерал сидів, сидів та тоді:

— Ммммм!

.....

...А це щось та значить!..

Англійці, ви ж самі знаєте, оригінальний

народ. Вони багато не балакають. Отак, знаєте, замука, а потім, дивись, з цього «мммм» вийде що-небудь!

— А як, пане міністре, Франція?

— Франція? Хіба ви не знаєте, що таке Франція? Франція тепер уже не Франція, а Англія!

— А як, пане міністре, стратегічне становище?

— Стратегічне? Міцно!

Ото як ми захопили Варшаву або вона нас (це все одно), то хіба лише яка-небудь небесна сила витіснить нас звідтам. Становище стане. Кріпко непохитне. Нерухоме.

— Дозвольте, п. міністре, ще одно запитання: Як економічне становище наше і наших сусідів?

— Наше — добре. Ми стільки всього маємо, що, як ви й самі бачите, ще в нас і в «депозит» беруть.

— А як там? Дорого? Хліб, наприклад? Цукор?

— Хліб?! Право, не знаю! Цукор?! Щось не пам'ятаю! є... є... пшеталянка — 200 марок пляшка; коньяк — щось 100–150 марок, в залежності від ресторанів; царська — 5075 марок.

Не дуже дорого! Жити можна!.. Взагалі я дивлюсь на майбутнє оптимістично. Ми переможемо! Заспокойте громадянство. Хай не хвилюється. Більше витривалості. Більше спокою. Майбутнє за нами!.....

— Ну, а як ви тут? — у свою чергу запитав п. прем'єр.

— Ми, — кажу, — нічого, п. міністре! Живемо! Вашими молитвами, заступники, — кажу, — ви наші. Покахикуємо! Іноді, як уксусом, себто оцтом по-нашому, як запахне, до сліз кахикаємо.

Оповіданнячка нам пишуть. Розкази по-російському. Читаємо. Звеселяють нас тут потроху.

Вже аж чотири оповідання видали. В одному оповідали, як одним зарядом можна розрядити всі попередні. Цікаве оповідання. З фокусом.

А одно оповідання так таке гумористичне. Як усіх людей та на одно лоно поклали. Переплуталися! Борюкаються! Весело! І головний туди попав. Сміється та покрикує:

— Мала купа — подай ще!

Оптиміст він у нас. Усе в нього поміщується. І пішки вже ходить, а все всміхається.

Останнім оповіданням так зацікавили всіх від 14 до 60 років. Захоплюються та читають!

Взагалі, нічого! Ще тижнів два-три, думаємо, протримаємось. А там до вас — «в депозит»!

.....

П. прем'єр встав. Встали й інші п. п. міністри.
Встав і я.

— Ну, прощайте! — сказав п. прем'єр. —

Так ви там уже, знаєте, як-то кажуть, взагалі, того-єтого.

— Так, так! — кажу. — П. міністре, я тут уже, як то кажуть, взагалі того-єтого. До відзенья!

.....

Я вийшов.

.....

Трудова Громада. — 1920. — 21 січня

«Запорожець за Дунаєм»

Театр Садовського.

Отак проходиш по місту і тобі кожні, принаймні, три дні кидається у вічі афіша:

«Запорожець за Дунаєм».

Так ото, значить, любить М.К. цю оперу.

Думаю собі: «Дай піду!»

Бачив я цього «Запорожця» разів, мабуть, з 30, як не більше.

«Може, — думаю, — побачу щось нового».

Нового я не побачив, звичайно, нічого, а просидів вечір з задоволенням. Сам М.К. Садовський був в доброму гуморі і К а р а с я, можна сказати, не грав, а «чеканив».

А н д р і й — п. Овдієнко і О к с а н а — п. Литвиненко-Вольгемут дуетом мене, наприклад,

прямо захопили.

До того чудово вони його співали.

І якби в О д а р к и — п. Малиш-Федорець — не боліли зуби, все було б більше, ніж чудово.

А то, розумієте, як співає Одарка пісню «Ой, послала мене мати до криниченьки», так у тому самому місці, де ото приспіває вона «Ой, мамо, мамо, мамо», нотка височенька, і п. Малиш-Федорець як бере цю височеньку нотку, так ніби сидить у зубного лікаря на кріслі і він їй обценьками вп'явся у самого болючого зуба. До того повним страшною розпуки і жагучого болю виходить в неї оте саме «Ой».

А взагалі добре. Їй-богу добре.

Трудова громада. — 1920. — 21 січня

Історія

Історія — слово грецьке.

Розуміти грецьку мову, звичайно, годі потребувати від усіх громадян навіть Подільської губернії, самого міста Кам'янця.

А розуміють її оригінально.

Потому — грецька!

Добродій Соколів, наприклад, у своєму календарі, виданому Подільською губерніальною

народною управою, розуміє історію по-своєму.

Історичні події, занотовані в календарі, безперечно заслуговують на найпильнішу увагу всіх інших істориків землі української, що ще чи то по перегляду, чи то за браком відповідних матеріалів не занесли їх на сторінки своїх історичних творів.

Ну, чим, наприклад, не історична подія:
«Народився С. Черкасенко»?

Або:

«Умер професор історії Лучицький»?

Або:

«Вступ до Кам'янця поляків»?

Або:

«Київ захоплено Денікіним»?

Можна сказати — не історія, а цукерка!

«Історичніших» подій зі свічкою не знайдете!

Хіба, наприклад, ну хоть народження М. К. Садовського не «історичніше» переяславської умови Хмельницького з Москвою?

Ну, звичайно ж, — «історичніше».

А все ж таки п. Соколів не всі важні події занотував у своєму календарі. Не всі п. Соколів великих людей народження заніс на сторінки своєї історії.

— Не всіх! Не всіх!

Багатьох обійшов! Багатьох образив!

Я хочу виправити цю хибу.

Звичайно, не попаде вже це все до календаря!
Спізнився я!

Але на 1921 рік матеріал буде готовий на радість п. Соколову, Подільський губ. народній Управі і всім тим, кого так зневажливо не помітив Соколів. А головне:

— Для історії! Для потомства! Для безсмертя!
Господи, благослови! Слухайте, історики!

* * *

1) Року Божого 1914 (не пізніше) народився останній поет землі Української І. І. Рулька, великий знавець незрозумілих полонізмів.

2) 19 листопада Р. Б. 1919-го «заборонив», а листопада 20 по наказу Директорії «упокоївся» Владика.

3) Р. Б. 1919-го велій стогін бисть у Кам'янці — вийшов «Наш Шлях».

4) Р. Б. 1919-го у місяці листопаді почалася одправка «в депозит». Хурами відправляються білки, жири, вуглеводи, телефонічне й телеграфічне, «живе» теж.

5) Р. Б. 1919-го одібрали авто і тому ходять теперка пішки.

6) Р. Б. 1919-го — Герць «всѣх знаєшь» з Яблонським. Переможець — Яблонський.

7) На протязі Р. Б. 1919-го одні обіцяли, а

другі раділи. Задоволені обидва боки.

8) Р. Б. 1919-го — Захоплення Києвом Денікіна.

9) Р. Б. 1919-го листопада 20-го «благоразумное население» м. Кам'янця купило, а листопаду 25-го продало ікону для зустрічі Денікіна. Гроші пропили.

10) Р. Б. 1919-го — лягли на лоно матері. Хто не хотів і того ковдрою прикрили.

11) Р. Б. 1920-го ен-ери збираються до Праги. Треба чотирьох, а їх усього два. Одержали півперепустки на двох. Посилають замість себе гребінця, бо Павлуша запустив оселедця.

12) Р. Б. 1920-го починаються «добросусідські» відносини. Пливе «добросусідське».

13) Року Божого 1919-го почав, а Р. Б. 1920 дасть Бог залишить М. О. Соколів складати календарі.

.....
Звичайно, це не все.

Але до видання нового календаря я матеріалу підготую ще.

Трудова громада. — 1920. — 22 січня

Театр Садовського

Дай серцеві волю — заведе в неволю.

Про п'єсу писати не буду — вона стара і всім відома. Скажу лише кілька слів про виконання й тих, що виконують.

Боже мій! Боже мій!

Куди ми йдемо, куди ми завертаємо? Що лишилося з театру? З «театру Садовського», того театру, який колись чарував і захоплював, примушував плакати й сміятися?! Може, звичайно, й не винен М. К. в тому, що скоїлося? Що його покинули кращі сили? А може й винен?! Не знаю!

Але що тепер у нього нема театру — це факт! Є щось подібне до театру і тільки...

Дививсь оце я, як «партачили» «Дай серцеві волю — заведе в неволю». «Партачили» усердно й сумлінно. Я не буду детально розбирати виконання окремих ролей. Зазначу лише, що новим «прем'ерам» п. п. Івановій, Кривецькій, Ясинському треба ще багато вчитися, п. Івановій конче треба залишити копіювати попередню прем'єршу, бо невдала копія з поганенького оригіналу робить тяжке вражіння.

Ну, гаразд, це актори молоді, не досвідчені. Вони, дасть Бог, ще «виграються», бо, очевидно, працюють над собою. Це помічається.

Але те, що витворив «актор», що грав 1-го музику (я навіть його прізвища не буду називати), — це цілковитий сором. Людина, очевидно, зовсім забула, що грає в театрі, та ще й в державному. Це — шарж, і шарж не тільки не дотепний, а навіть не чемний. «Гальорку», звичайно, він потішив, але це можна ж зробити й інакше: нап'ясти на ярмарку халабуду та й «перекидатися» собі досхочу на «потѣху почтеннейшей публики». Коли він сам не розуміє, що робить, то режисерові треба це припинити, ну хоть навіть збройною силою, як так не послухає. Бо це ж скандал! Йй-богу, скандал!

Взагалі вражіння від виконання дуже зле. І якби не чудова гра п. Левицького (сирота Іван), провал би був повний і безповоротний, п. Левицький актор, безумовно, інтелігентний, з іскрою Божою. Незважаючи на «слизьку» роль, нігде навіть найменшого натяку на шарж. Спокійно, витримано і прекрасно грав він і... врятував становище.

Щира йому за це подяка, бо, рятуючи становище, він рятував і рідне мистецтво і колишню славу театру Садовського.

Дуже приємне враження робить п. Івлів у невеличкій ролі парубка.

Гнів Божий Маленький фейлетон

Розгнівався на нас Бог!

Дуже розгнівався!

Кожен день, по всіх церквах землі нашої Української усі православні християни щиро моляться:

— «І сохрани нас, Боже, от труса, губительства, огня, межвоусобнїя брані, нашествїя іноплеменників»...

І що ж ви думаєте?

Приходжу до редакції.

— Трус і губительство!

Вирвався.

Біжу далі:

Вогонь! Губернаторський будинок, як свічка. Запросили качать. Утік!

Смалю по Поштовці як ошпарений.

Молюся:

— Сохрани ж, нарешті, від «межвоусобнїя брані».

Де там?!

Прислухався — чую «брань». Та ж яку?!

«Междоусобніше» бути не може!

Виявляється:

Есдеки «браняться»! «Розбранились» і розпустились!

І все — орієнтація!

Я вже колись писав про орієнтацію, що це тяжка хвороба! Писав і як боронитися від неї.

Не послухались — от тепер і мають!

Заслабли на орієнтацію і вмерли.

«І казок про них не розкажуть, не будуть співати про них і пісень».

І ходе тепер, голова їхньої місцевої організації, і плаче, і сміється. Плаче, що вмерли!

Сміється, що живий!

— Живий, — каже, — остався! А знаєте, чому?

— Ні, — кажу, — не знаю!

— Надув я їх! Усіх надув! Вони думали, що кучерявий. Націлились за волосся! Я й утік!

— Вітаю вас, — кажу, — товаришу! Організуйтеся далі, — кажу, — «на всяк випадок»!

Не схоронив, отже, Бог і від «межвоусобнїя брані».

Гнівається Бог...

Гнівається до того, що не тільки сохрanyaє від нашествія «іноплеменників», а навпаки:

Усіх нас «іноплеменниками» поробив.

— А за що? За що?!

— Ви думаєте, що не варт?!

— Варт! От, та ще як варт?!

— Потопу мало!

— Ви лише подумайте, що ми робимо? Що ми

лише робимо?!?

Ось послушайте.

Иду по вулиці. Бачу: «Управа Подільської залізниці».

«Невже? — думаю собі. — От добре! Значить, живемо! „Управа“ єсть! Може, — думаю, — й залізниця єсть».

Зайшов!

Сидять!

1) Начальник залізниці.

2) Пом. нач. залізниці.

3) Нач. ел. руху.

4) — вазової.

5) — колії.

6) — матеріальної.

7) — комерційної.

8) — санітарної.

9) Головний юрисконсульт.

10) Головний бухгалтер.

11) Начальник канцелярії Начальника залізниці. У кожного з них своя канцелярія.

З діловодами! Урядовцями! Друкарками!

— Ну, як «Управа»!

— А чим же вони «управляють»?

Сидять і радяться, як до двірця перепустку дістати.

І нарікають на референта шляхів!

— Попризначав, — кажуть, — що ми тепер

будемо робити? Ми ж на це гроші одержуємо! І гроші ж не малі! Треба ж хоть що-небудь робити!

— Пане референте!

Від себе вже до вас звертаюся:

— Пожалійте людей!

Купіть у мого племінника «залізницю», вона хоть невеличка, але забавна. Як накрутиш паровика, так за ним усі вагони біжать! Цікава штучка! Їй-богу цікава! Купіть, щоб не забули, що таке паровик, а що — простий вагон. Хай крутять!

А то сумно ж їм!

Биться почнуть!

.....

Вийшов з «Управи».

Зустрів знайомого інженера.

— Куди, — кажу, — це ви?

— Іду коньки купити. Призначили інспектором шосейних та водяних шляхів. Шосейні вже обійшов. А це куплю коньки, гайну по Смотричу. Треба проінспектувати водяні шляхи.

— Гайніть, — кажу, — гайніть! Раз призначили — гайніть!

Мусите.....

.....

— Боже!

— Мало нам труси!

— Мало нам огня!

— Мало нам губительства!

— Де Твої громи небесні?!

.....

Трудова громада. — 1920. — 10 лютого

Не забудьте! Маленький фейлетон

— Панове!

— Ви знаєте що?

— Ми щось забули! Йй-богу, забули!

— Багацько пишемо, багацько працюємо, ще більше балакаємо, а забуваємо самі прості речі!

— І, розумієте, нікому навіть і в голову не прийде, що зрештою з нами буде те, що з тим знаменитим Микитою, який опинився в такому становищі, що:

— Ні сюди, Микито, ні туди, Микито!..

— Ви, звичайно, читали всі вже те, що й я читав?

— Таке довге, з артикулами?

— Консеквенцію відповідну з цього вивели?

— Тепер же поміркуйте!

— Ми вислали за кордон до всіх народів своїх представників.

— Представники ці сидять, репрезентують нас, намагаються, просять, требують, доводять, щоб

нас визнали.

— Дехто вже нас і визнав.

— Про декого кажуть, він ось-ось визнає!

— Уже ніби крекче!

— А ви знаєте, що до одного народу ми свого представника й не послали!

— Забули зовсім ще за один «закордон». Ви знаєте за який?

— За Україну!

Уявіть же ви тепер собі «пасаж», коли нас визнає і французький народ, і англійський народ, і всякий там американський народ, і всі інші народи.

— А український не визнає!

— Скандал же буде!

— Величезний скандал!

— Посилайте ж, поки не пізно!

Хай іде! Хай каже, що ми тут є, що в нас таке-то населення, така-то територія і що в нас, крім того, що зверху, ще й у середині, нетрі тобто, єсть. Та й не гайтеся!

Трудова громада. — 1920. — 11 лютого

Від рецензента

Я, їй-богу, абсолютно не розумію, навіщо шановний М. К. Садовський написав цього листа.

Що він хотів ним довести?

Я ж і сам писав, що актори молоді, що вони виграються, що вони працюють над собою. А що його хвалили в Києві? Ну так що ж?

— Добре, значить, грали, то й похвалили.

— Що ніхто з тих, що покинули трупу, ніколи в цій п'єсі участь не брав? Ну так що ж?

Грали, значить, інші, що були в його трупі тоді.

Отже, значить, ми з шановним М. К. щодо цього однаково думаємо. Образити, звичайно, я нікого не хотів і не хочу.

Я лише констатував факт, під котрим М. К. підписується обома руками. А я зовсім не для цього писав. І якби М. К. уважно прочитав, він би зрозумів, для чого писано.

А то він почав «захищати», а вийшло навпаки.

Невже ви, шановний М. К., вважаєте ваших акторів за таких нездібних, що потрібно цілих 13 років під вашим режисерством, щоб вони добре грали?

Що ви, хай Бог милує? За віщо це ви їх так?

Я, наприклад, незважаючи на те, що, як ви пишете, «кидаю образливі нарікання в молоді ваші сили», і то гадаю, що вони у вас кращі, ніж ви про них думаєте.

В те, що вони повні любові до свого рідного краю й до мистецтва, я вірю і за це годен їм кричати

«Славу» без кінця, а не тільки добрим словом підтримати.

Але за те, як вони грали «Дай серцю волю» — не можу. При всьому моєму бажанню.

Коли вони будуть грати добре, хоч це навіть буде раніш 13 років, будемо підтримувати. І не хвалити, а дякувати. Розумієте, шановний М. К., — дякувати.

Трудова громада. — 1920. — 13 лютого

Гуртовий виріб неврастенії Маленький фейлетон

У Кам'янці є Громада Полтавців та Слобожан.
В Громаді Полтавців та Слобожан є їдальня.
В їдальні є, звичайно, обіди. Цілком, як бачите, нормально. Але послухайте:

Зустрічаю знайомого.

Біжить. Очі червоні, налиті кров'ю.

Обличчя синє. Плюється, руками розмахує.
Чумарка на ньому розкрита. Без шапки. Півголови без волосся: вискуб.

Я до нього:

— Товаришу, що з вами? Ви ніби не при всіх... Що таке? Чому це ви? Може, вас скажена собака вкусила?

Він став. Божевільно подивився. Потім як підстрибне та до мене:

— Їдальня... їдальня Полтавців та Слобожан...

І зомлів.

Одвіз я його до лікарні. Через два дні вмер.

Прочувши про такий трагічний кінець, я пішов до лікарні, довідатися, що за причина.

Сестра показала історію хвороби.

Читаю:

«...Хворий худий і блідний. Видко, що харчувався кепсько. Увесь час плаче. Часто мліє. Балака поривчасто, так що трудно розібрати. Із окремих фраз можна виявити, що він обідав в їдальні Полтавців. Приходив туди о другій годині і чекав. Чекав кожен день до п'ятої. Перші дні боліла голова. Потім почало трясти. В останній день кров ударила в голову... Далі хворий впав у непритомність і, проживши два дні, вмер...»

Діагноз: Нагле божевілля на ґрунті обідів у їдальні Полтавців.

—.....

.....

«Господи! — думаю собі. — Хороший такий чоловіча, а від чого помер».

Зустрів потім я знайомого лікаря, розказав тому як цікавий випадок.

— Е, — каже, — ви не знаєте. У мене всі

пацієнти полтавці і слобожани. — (Він невролог.) — Увесь бром випили. Я тепер уже й не оглядаю, як прийде, а просто питаю:

— Чекали?

— Чекав, — каже, — 4 години.

Зразу йому й ліків.....

Пропали земляки. А шкода — нічого собі люди!.....

Трудова громада. — 1920. — 14 лютого

**Горенько, або Ой, за кого ти мене маєш,
що так серце моє краєш! Ой!
(Роман історичний)**

Від автора

Мушу попередити, що я зроду не писав романів. Даю слово, що я їх надалі ніколи писати не буду. Тепер же, через незалежні від мене і моїх родичів обставини, я пишу цей роман, пишу тому, що мені нудно. Чому мені нудно, я оповідати не буду, бо це нікого, крім декого, не торкається. Взагалі пишу. Прошу мені на цей раз пробачити, бо, підкреслюю, я цього більше робити не буду.

Розділ I

Зима. Було, значить, холодно.

Сонце застрайкувало, як робітники в експедиції заготовки державних паперів, і ні за які гроші, навіть гривнями, не хотіло посилати свого проміння на окуповану чужоземним військом землю, коли-не-коли, мов м'ясна страва в їдальні Полтавців та Слобожан, визирне воно із-за обрію. Визирне, всміхнеться, кивне головою і раптово зникне, дратуючи і без того знервовану людність.

Віав зимний, вогкий, як моє помешкання, вітер.

Річку від вогкого вітру дуло, тріскало, корчило і, зрештою, понесло, ніби її вхопила страшенна різачка.

Снігу не було. Та в тій Країні він майже ніколи й не пада. Лише безупинно там падають марки.

В повітрі пахне кабінетом, резедою і моїм арештом.

Коні, корови, свині, кури, гуси, качки, індики, коти, собаки й люди — хотіли їсти.

Коні ржали, корови мукали, свині хрюкали, кури кудкудакали, гуси гиркали, качки кахкали, індики бурлюкали, коти нявкали, собаки гавкали, а люди грали на біржі й мерли від плямистого тифу.

Жалібно пищали в лантухах у селян

«канарейки».

Невесело було. Сумно було. Нудно було.

І лише іноді дипломат, купивши будинок на заході, повернеться на схід і, вип'явши груди, гучним голосом, бадьоро, упевнено й весело гаркне:
— Яка краса — відродження країни!

Наради продовжувалися.

Розділ II

На подвір'ї у заможного, знатного шляхтича Свирида Бандури — метушилися.

Приїхали старости сватати одиначку — доньку Маринку, молоду дівчину, що щойно лише почала на вулицю виходити.

Сватав її молодий шляхтич, сусіда Бандури. Він хоч і молодий був, але знатний, старовинного роду. Дуракуватий, положим, трошки, а проте, як казали батьки Маринчині, для неї підходящий. Задавався він страшенно. Старі люди казали, що то не задавання, а гонор. Хай буде так.

Чи кохав він Маринку, чи не кохав, про це мало хто знав. Сам він казав, що кохає.

Свирида Бандуру родичі молодого попереджали, що його доньку посватають.

Балачки з цього приводу провадилися, кажуть, давно. Але конкретного, як тепер кажуть, нічого не робилося.

Сам Свирид Бандура ніби нічого не мав проти шлюбу, але не поспішав з ним.

Дружина його, довготелеса Федора, з Шевців, була одного з ним погляду. Того ж таки погляду додержувалася й тітка Маринчина, балакуча, жвава Химка, вдова Макара Подорожнього, що по смерті свого чоловіка проживала в Бандури.

Балакали вони собі, значить, та й балакали. Ніби, значить, і хочуть, ніби й не хочуть.

А щоби молодий не відцурався, посилали йому частками посаг.

Молодий так до цього призвичаївся, що й сам іноді прислав свою челядь до Бандури і вивозив потроху його добро, посаг тобто, до себе.

Аж ось приїхали старости. Зі старих нікого не було вдома. Свирид виїхав до молодого на розглядини (розминувся дорогою зі старостами); Бандуриха, Федора, з Шевців, заслабла на нерви і поїхала лікуватися, а тітку Химку вислали придбати на випадок шлюбу деяких речей. Вона гендлювата була і в цих справах кохалася.

Керував маєтком головний управляючий Іван Господу Помолімся, людина богобоязлива, лагідна, гнучка, співуча і в окулярах. Маринку він кохав і всякого добра їй бажав.

Певних розпоряджень щодо шлюбу йому батьки не залишили і тому він не знав, як йому бути.

Чи згоджуватися, чи відмовляти?

Вирішив, як людина дипломатична, відтягати справу.

Челядь, прочувши про приїзд старостів, занепокоїлась.

Всякому цікава була доля Маринки. На очах же виросла.

Пестили, няньчили, годували, доглядали.

Деякі нічого не мали, щоб віддати, а інші були проти.

— Хай, — мовляли, — ще погуляє. Тіла набереться.

Ну, звичайно, радились. Сперечались. Лаялись.

Запитували папашу, нічого певного не відповідає. Все роздивляється.

Що ти в світі Божому будеш робити?

Радяться...

Розділ III

Маринка не любила свого нареченого. Не тільки не любила, а він їй навіть осоружним був. Занадто вже він якийсь-то прилизаний, тонкий, з золотими зубами. Без міри ввічливий. Рудуватий, гостроносий, миршавий.

Сама Маринка нічого собі дівка була. За останній час, положим, схудла, поблідла і волосся

на голові вилізло — переслабувала на тиф. Але вигляд мала все ж приємний — і очі гарні, чорні, блискучі, і брівки, й ніс.

Та й вдачею Господь не оставив. Тиха, соромлива й співає чудово. І давно вже її оченята поглядали на Максима Повстаненка.

Погляне й засоромиться. Та почервоніє, почервоніє, як маківочка. Почервоніє й зітхне так тяжко, тяжко. Татуся боялася. Суворі були щодо цього. І самі не дозволяли, та й челяді наказали, щоб пильно слідкувала і Максима не підпускала на гарматний вистріл до двору.

Максимові Маринка теж подобалася. Іноді обдурить сторожу, підійде, стане, кахикне, та як угне:

— «Ой, на горі та женці жнуть»!

Так у Маринки серце тільки — тьох! тьох! тьох! І червоніє, і біліє, і тремтить уся...

Що то — кохання!

Розділ IV

Старости приїхали посватати Маринку, що б там не було.

Рішучий народ. Сміливий. Ходять собі, бенкетують. Стріляють. Заряджають та розряджають. Нікому, як кажуть, ані під шапку. Годуй їх, напувай їх.

Головноуправляючий Іван Господу
Помолимся до них і так і сяк:

— Шановне, — говорить, — панство! Я, звичайно, нічого не маю й проти вас, і проти нас, і проти себе, й проти своєї тітки, але ж я, можна сказати, не є отцом-родителем. У них у панки Маринки є свої осібної папа, котрі і мають над ними власть моральну, фізичну та юридичну. Я, шановне панство, лише пан головноуправляючий і як пан головноуправляючий вважаю, що всьо йдеть харашо!

Старости подумали,
подумали.....

— Так, значить, все йде гаразд? — До писаря:
— Пиши!

Арт. I. Сила правна законів дотепер обов'язуючих Маринку до отця-родителя і навпаки — отця-родителя до Маринки — розв'язується.

Арт. II. Взглядно з цим бувша отця-родителя донька, а тепер лише Маринка, — з днем оголошення цього розпорядження — сватається.

Арт. III. З днем сьгоднішнім вся челядь перестає повнити свої обов'язки від імені дотеперішніх властей.

Арт. IV. Заряд про шлюб наступить пізніше...

Розділ V

Маринка, прочувши про це, зомліла. Потім раптово схопилася. Накинула хустку й вискочила за ворота. Обернулася до хатини, заливаючись слізьми, скрикнула:

— Прощай тату! Прощай мамо!

Вхопилася за те місце, звідки в неї волосся вилізло, і зі стогоном кинулася...

..... Одержувати Різдвяну нагороду.

Рвонув вітер.....

І з дзвіниці кафедрального собору почулося тихе, тихе, таке лагідне та безмильне, як душа в поета Рульки:

— Буммммм!!!

Вечоріло...

Розділ VI

Усі, кому нічого було робити, кляли Берестейський мир.....

Трудова громада. — 1920. — 16 лютого

Огляд закордонної політики Замість фейлетону

— Що я, справді, гірший за інших, чи що?
Яку газету чи журнал не розгорнеш, скрізь
тобі:

— Огляд закордонної політики.

— «Вперед чи назад?»

— «Мирова катастрофа».

— «Світова пожежа».

— «Економічне банкрутство».

— «Всесвітня революція».

— «Нові політичні комбінації».

Et cetera et cetera...

Розумієте, заздрісно.

Усі пишуть, а я — ні.

Так оце і я вирішив оглянути закордонну
політику за останні місяці.

Розуміється, це справа нелегка.

Але... Попробую.

Та й почуваю, що треба зазнайомити з цим
питанням, а то багацько з наших громадян
непоінформовані.

Зустрів одного приятеля.

Кричу:

— Товаришу! Де Шанель?! Чули?

Підходить.

— Продав, — каже, — 450 лопатками.

—??

— Кого, — кажу, — продали?

— Та ви ж про шинель?!

— Про яку там шинель?! Де Шанель! Новий французький президент. Вибрали оце недавно.

— А-а-а-а! Вибрали?! Недавно?! Що з того? І банк запечатали теж недавно. Прощайте. Поцілуйте його в вічі, а він вас хай цмокне двічі. Та будете родичі: Де Шанель!

Людина, як бачите, зовсім не знайома з останніми закордонними міжнародними подіями.

Ну, як тут не напишеш?

Звичайно, не буду ж я робити огляд міжнародної політики всього світу. Я лише буду говорити про ту політику, що «отут» у мене сидить.

«Отут» — це значить, на потилиці.

* * *

Східне питання. Значить, так.

У Франції був Жорж Клемансо.

В Англії, на жаль, ще й досі є Лойд Джордж.

Хоч останній і каже, що ніби хоче на покой, але бреше — не хоче.

Одрізняються вони один од другого, як ви бачите, лише тим, що в одного «Жорж» стоїть спереду, а в другого — ззаду.

Так оці два Жоржі вирішили розв'язати східне

питання в той спосіб, щоб відбудувати «Єдиную недѣлимую».

Наймили для цієї справи трьох дурнів. Колчака, Юденича та Денікіна.

Більшовики за нашою допомогою по черзі набили морду всім трьом.

Тоді ті ж самі Жоржі наймили четвертого.

Четвертий теж лізе, висовує потроху й свою. І його буде бита.

Оця вся процедура зветься тепер політиками:

— «Найболючіше питання Сходу».

— Чому — «найболючіше»?

— А ви як гадаєте? Як по морді б'ють, то хіба болить?

— Болить!

— Тому й «найболючіше»!

* * *

Друге політичне з'явище, яке цікавить нас також, як і інших, це — Версальський мир і його наслідки, що, як кажуть, вирішив питання Заходу.

Це справа така.

Зібралися у Версалі представники Антанти і закликали представника ворожої Німецької держави, щоб помиритися.

Прийшов бідолашний Карло Карлович. Один представник Антанти вхопив Карла Карловича за

горло, другий — за ноги, а третій вперся йому колінком у живіт.

— Ну, що, — кажуть, — Карло Карлович, битися чи мириться? Миришся?!

— Ja! Ja! Bitte! Bitte! Рятуйте, хто в Бога вірує!

— Bitte, кажеш? То-то ж! Ну, йди! Значить, ми з тобою помирилися!

Карлович за ріжок, обернувся та кулаком:

— Почекай, бісової віри Антанта, я тебе помирюсь!

Поїхав додому, і тепер у нього армія більша, як у мільйон багнетів.

Так що ще довгенько дяконові в церкві доведеться возглашати:

— «І мира мирові у Господа просим!»

* * *

Третій цікавий мент у міжнародній політиці — це вибори президента Франції. Тут справа вийшла дуже серйозна.

Розумієте, Клемансо, гадаючи, що його оберуть, одружився з молодою дівчиною. Для салону, значить. Бо жінка, так вона на цих самих салонах дуже добре розуміється.

А обрали Де Шанеля! Клемансо в розпуці.

Та й справді чолов'яга вже старкуватий. Що

він з нею має робити... Пише до Де Шанеля.

— Mon cher, — говорить, — Поль! Коли ти вже президентом, то забирай, — говорить, — собі і президентшу.

А той йому:

— Mon cher, — говорить, — Жорж! Не задля того я пішов у президенти, щоб всяких там чужих молодиць годувати.

А молодиця аж пінить.

— Що я за тебе, стара панчохо, йшла, щоб ти мені мемуари тут розписував... Обверсалився, та тоді в кущі?

За мемуари! У-у-у!! Клемансо! І діти такі Клемансо!

Та таке зчинилося, таке зчинилося, що, мабуть, і Лівобережну Україну Польщі віддадуть.

Один лише генералісимус Фош не падає духом.

Як питають:

— Ну, що, екселенція, як ваша кандидатура в президенти?

— Одноголосно! — каже.

.....

Оце, так би мовити, найголовніші моменти сучасної міжнародної політики.

Хочеться ще зазнайомити вас з міжнародним економічним становищем. Про своє не буду говорити. Ви його гарно знаєте. Що ж до Заходу...

Ви, мабуть, спостерегли вже, що Захід може експортувати?

Це: цигарники, бібулку «Asadie», гребінці, паперові гаманці, масть для черевиків, цвяшки для підшов.

Імпортує:

— Пшеницю, цукор, залізо, вовну.

Товарообмін, значить.

У ч. 2 Віденської «Волі» І.

Фещенко-Чопівський вмістив статтю під назвою:

«Що може дати Україна Західній Європі?»

Знаєте, що він пише?

Може дати:

— 10 мільйонів тонн усякого збіжжя.

— 300–600 тисяч тонн цукру.

— 100 тисяч тонн марганцевої руди.

— 500 тисяч тонн залізної руди.

Фосфорити, сіль, соду, залізо, ліс і т. п., і т. п.

Багато дечого.

Що може, то може. Факт!

Але не дасть. Йй-богу, не дасть!

Та щось і не чути, щоб готувалася дати.

Так ще чутки ходять, що селяни готують для Західної Європи голоблі, кілки і прочі дерев'яні важкі вироби.

Це Західна Європа одержить безумовно. Хай тільки прийде.

Трудова громада. — 1920. — 17 лютого

Шовінізм Маленький фейлетон

(За що мене били, б'ють і нахваляються бити)

Оповідують таке.

Колись у Франції один француз, Шовеном його звали, якимось надзвичайно патріотичним вчинком довів про свою велику любов до рідного краю, до вітчизни. Після його такого вчинку у Франції кожен випадок доказу любові до Батьківщини, з боку чи то поодинокого громадянина, чи то цілої групи громадян, — називали шовінізмом. А люди, що цієї назви заслуговували, шовіністи тобто, з погордою її носили.

І всі їх любили!

І всі їх поважали!

* * *

Почув я про це слово давненько вже.

Було це так.

У школі, де я вчився, влаштували вечірку. Дозволялося декламувати й «малоросійськія проізведенія». Одним із виконавців цих «малоросійских» віршів, байок і т. п. був і я. Підлітком ще тоді був я. Декламував, пам'ятаю, я тоді байку Глібова «Музики».

І от коли я на репетиції вийшов і тарарахнув:
— «Музики»! Українська байка Глібова!

Начальство підійшло до мене, пильно подивилося, всміхнулося, покрутило головою і сказало:

— Іш, какой шовініст!

На вечірці я вже декламував так:

— «Музики»! Перевод басні Крилова «Квартет» на малоросійський язык.

І довго я потім думав, що ж воно ото за — шовінізм?! І чому я шовініст?!

Так і не взнав я тоді:

— Чи вилаяло мене начальство?

— Чи поглузувало з мене?

Бо більше про це нічого воно мені не говорило.

* * *

А от тепер я вже знаю, що то — шовінізм!
Добре він мені взнаки дався!

Де тільки я не чув про цей самий шовінізм, і як казали?! Яким тоном?! З якими рухами?!

Як скаже хто це слово, так за щоки й хапаєшся, й одскакуєш кроків на 10, так і почувається, що або сірчанним квасом в очі хлюпне, або з самопалу трахне!

А блаженної пам'яті Шовен саме за це пошану мав.

Отже — це тобі не Франція!!

* * *

Згадав я про це тепер, прочувши про інтерв'ю з вічно старими й вічно новими опікунами України нашої — Раковським, Мануїльським, Затонським...

Знову вони про той самий шовінізм:

— Ми, — мовляв, — Україну як самостійну одиницю визнаємо, але шовінізм ми будемо нищити, а шовіністів, не виключаючи й комуністів, — вішатимемо!..

Думай, значить, як хочеш!

Українцем бути можеш, а любити Україну — зась!

Повісять!

І дідько його знає, чому воно так?

Як я, наприклад, кажу: «Майо пашгеніє-с», — люблю шті, кислу капусту, Пушкіна, лаптушкі, в «избе» бруд, телята й воші і як співаю «Ванька

Таньку полюбил» і за це все йду й грабую, вбиваю, вішаю, стріляю, тисну за горло, щоб і другий це саме співав, те ж саме кохав, — так це не шовінізм?!

А як кажу «добридень», люблю борщ, Шевченка, білу хатину, співаю «Місяченьку блідолиций» і нікого за це не вбиваю, а лише прошу: «Ідіть, мовляв, ви до своєї Іверської Божої Матері», — так це шовінізм?!

І клянуть мене за це, і б'ють, може, за це, і вішають за це!

Про мене ж!

Носи ти лапті хоч на голові ті свої, не тільки їж, а навіть умивайся отими своїми шпями, — у мене й за вухом не засвербить. Дідько тебе бери! Все одно кацапом здохнеш! І не піду я до тебе! Бо потрібен ти мені як п'яте колесо до воза!.....

.....

.....

А я шовініст.

Хай вішають!

.....

Трудова громада. — 1920. — 1 січня

Мої новорічні подарунки, мої побажання всім приятелям і друзям моїм Маленький фейлетон

1920!!

Новий! Новісінський!!

Що то несе він?!

Що принесе він?!

Тяжко, звичайно, вгадати!

Але побажати можна!

А може, що-небудь, дивись, і здійсниться!

Мовляв: «Піймав, не піймав, а побігти треба!»

Тому:

— Бажаю й дарую! Беріть!!!

І. І. Рутьці — Наперсний хрест...

Губерн. комісарові — Ну, безумовно,
портфель. Хоч невеличкий.

Панові ректорові — Що пан ректор
забажають...

Національно-державному союзові —
Прегрестку до Хмельника й далі.

Референтам — Діти, додому!

Університетові — Ректора. Хоча... най буде й
пан ректор.

Міській думі — Почесний квиток до лазні.

Ес-ерам — Соломонів оракул.

Ес-декам — Закреслити лозунг. Бо вже!

Хліборобам — Байку Глібова «Шпак».

Ен-ерам — «Не дрейф, роб'ята».

Євгенові Бджолі — Поличчя
головнокомандуючого всіма озброєними силами
України і почесний титул постійного комісара по
цивільних справах.

Варивонові Мудрому — портрет Олександра
П, віщ-мундір з золотими візерунками й білі штани.

Ш. Фуксові — Камилавку (?) (нрзб. — Ред.)

Владиці — Портрет Ш. Фука

«Всея знаєшь» — Примочки, бинтів і бавовни.

«Подольському краю» — початковий курс
правопису — не єврейського, звичайно, бо газета
суто «русская».

«Нашому шляхові» — Присліємне (?)
(нрзб. — Ред.) «но» і має з приводу цього
«псаломщицьке» благословення.

«Подольской Жизні» — Некролог.

«Волі» — Ноти: «Де ти бродиш»?

Ні-рові — Декілька кас шрифту. Ну, хоть
чужого.

Денікіну — Пару чистої білизни й пляшечку
шпигинару.

«Варшав'янам» (нашим) — Об'єктивності.

Головному отаманові — Гімн: Не пора! Не
пора! Не пора!..

.....

...Клемансо — Хопить з нього й «одного
ребра».

Видавництву «Дністер» — «Капітал» Маркса.
Кирило-Мефод. братству — Владичне
благословення.

Петрушевичеві — Декрет про призначення
Головою Ради народних комісарів.

Назарукові — Фунт звичайного мила.

Філії Катеринославського видавництва —
Видати «Пісенник». Можна навіть перекласти з
російської.

М. Садовському — Ну, єсть трошки полиняти.

Прем'єрші — З'ясувати нарешті свою
національність.

Може, кого забув?! Зголосіться! Зайдіть! Я з
радістю!

Трудова громада. — 1920. — 17 січня

Народній дім 14-1. Концерт кабаре (Враження) Маленький фейлетон

Значить, так:

- 1) Концерт.
- 2) Ромео і Джульєтта (українізовані). Шарж.
- 3) Артистичний вінегрет.
- 4) Актори в публіці.
- 5) Горячий буфет.

Це — програма.

* * *

Концерт...

Виходить, значить, що
«несамооприділившийся» (вислов конферансьє) п.

Порубіновський і починає... Голосно починає:

— «О, вийди, Лізето, на балкон»...

Лізета не вийшла. «Вийшов» сам п.
Порубіновський, тихо скінчивши своє благання.

П. Литвиненко-Вольгемут проспівала нові
романси «про те, як, недивлячись на гострі накази
мами, вона з хлопцем у садочку цілувалася».

Поцілувавшись, п. Литвиненко повела лугом
коня, просячи козаченька, щоб її посватав,
козаченько її не посватав, вона на нього наплювала
і зникла... за лашгунки.

Потім, по виразу конферансьє, махав руками
п. Григоренко і здорово кричав хор щедрівки.

І один лише п. Овдієнко співав на злобу дня
— про три шляхи.

Співав довго, але публіка не зрозуміла, про які
саме «три шляхи» йде розмова. Чи про шлях на
Варшаву, чи про шлях на Вінницю, чи про «Наш
шлях».

Вибирай, мовляв, який хочеш.

Але потім п. Овдієнко сам на свої шляхи

махнув рукою і порадив:

— Розвійтеся з вітром...

Нічого, мовляв, шляхів додержуватися...

Нарешті, І. І. Ковалевський вийшов і рішуче виявив що все це:

— Жах!

Публіка з ним, очевидно, цілком погодилася, бо довго й уперто йому аплодувала.

Я з п. Ковалевським не погоджуюсь.

— Чому жах?!

Жаху ще поки що немає. Але він скоро буде.

Уявіть собі.

Сьогодні вечірка в клубі.

Анонс:

«Беруть участь найкращі артистичні сили...»

Прийдеш...

Литвиненко-Вольгемут... Овдієнко...

Івлів...

Завтра концерт в театрі...

«Беруть участь найкращі артистичні сили...»

Завітаєш...

Литвиненко-Вольгемут... Овдієнко...

Івлів...

Кабаре...

Беруть участь (дивись вище).

Скажіть же, будь ласка, чи не буде для них скоро жаху?

Страшний буде жах!!!

Що вони найкращі, це так.

І п. Литвиненко — прекрасно співає.

І п. Овдієнко — чудово співає.

І п. Івлів — гаразд співає.

Але, панове! Пожалійте ж їх...

* * *

Ромео і Джульєтта...

Або.

Джульєтта і Ромео.

Українізовані.

Я б не сказав, що цілком українізовані, бо на Джульєтті були чудові французькі черевички, але подекуди так.

Українізовані.

Джульєтта сиділа «у вікні», а Ромео «під вікном». Співали про гривні, про Полтаву, про отаманів...

Джульєтта скаржилася, що в неї нема черевиків і що не дають їй допомоги.

Черевики, положим, у неї єсть.

Я це сам бачив.

А нащот допомоги, краще звернутись до уповноваженого.

Це його справа, і публіка тут, як кажуть, «ні при чом».

Недивлячися на таку заплутану і полігичну, і

економічну ситуацію, яку вони намалювали в своїх піснях, все ж таки всі вони in сопроге, разом, очевидно, з автором, вирішили, що «в сімействі — згода».

Може, й так?

Їм про це краще знати.

* * *

Актори в публіці. Це, значить, так...

Скінчилося кабаре, вийшли актори «в публіку», сіли за столика й добре повечеряли.

Може, це й оригінально?

Але особливого, як кажуть, кабаретного дотепу я в цьому не помічаю. Те ж саме зробив і я, але безо всякого афішування.

Я нігде не анонсував, що ось, мовляв, — Грунський в публіці... А просто вийшов, сів і повечеряв.

* * *

Артистичного вінегрету не було.

Очевидно, нема серед акторів для цього «підходящих овочів». Зате буфет був дійсно гарячий.

Не так буфет, як рахунки.

Як піднесуть, так мов окропом тебе ошпарить.

Цей анонс виконали артистично.

Моя автобіографія⁸

У мене нема жодного сумніву в тому, що я народився, хоч і під час мого появи на світ Божий і потім — років, мабуть, із десять підряд — мати казала, що мене витягли з колодязя, коли напували корову Оришку.

Трапилася ця подія 1 листопада (ст. стилю) 1889 року, в містечку Груні, Зіньківського повіту на Полтавщині.

⁸ Уперше надруковано окремим виданням: Моя автобіографія. — Х.: Книгоспілка, 1927 [обкладинка й малюнки художника Л. Сидорова].

У пізніших виданнях (після репресії Остапа Вишні) твір друкувався із значними скороченнями й редакторськими правками. У виданні 1956 р. та в інших навіть багатотомних перевиданнях сталися зміни в реченні: «Власне подія ця трапилася не в самому містечку, а в хуторі Чечві біля Груні, в маєткові поміщиків Фон Рот, де мій батько був за прикащика» (замінено так: «мій батько працював на панів»).

Вилучено було з тексту такий фрагмент: «Як ударила революція — завертівся. Будував Україну. Бігав з Центральної Ради в університет, а з університету в Центральну Раду. Тоді до св. Софії, з св. Софії до „Просвіти“, а з „Просвіти“ на мітинг, з мітинга на збори, з зборів у Центральну раду, з Центральної Ради на з'їзд, із з'їзду на конференцію, з конференції в Центральну Раду. До того було ніколи, що просто страх...» і т. д. Імена репресованих письменників-сучасників теж були вилучені.

Власне, подія ця трапилася не в самім містечку, а в хуторі Чечві біля Груні, в маєтковій поміщиків фон Рот, де мій батько був за прикажчика.

Умови для мого розвитку були підходящі. З одного боку — колиска з вервечками, з другого боку — материні груди. Трішки посещ, трішки поспиш — і ростеш собі помаленьку.

З'явився я на світ другим. Поперед мене був первак, старший брат, що попередив мене років на півтора.

Так ото й пішло, значить: їси — ростеш, потім ростеш — їси.

Батьки мої були як узагалі батьки.

Батьків батько був у Лебедині шевцем і пив горілку. Материн батько був у Груні хліборобом і пив горілку.

Глибшої генеалогії не довелося мені прослідити. Батько взагалі не дуже любив про родичів розказувати, а коли, було, питаєш у баби (батькової матері) про діда чи там про прадіда, вона завжди казала:

— Отаке стерво було, як і ти оце! Покою від їх не було! З горілки померли, царство їм небесне!

Про материну рідню так само знаю небагато. Тільки те й пам'ятаю, що частенько було батько казав матері:

— Не вдалася ти, голубонько, у свою матір.

Хіба ж так, як оце ти, п'ють?! Царство Небесне покійниці: і любила випити, і вміла випити.

Про діда (материного батька) балачок зовсім не було. Не любили, очевидно, того діда зовсім. Далеко пізніше я довідався, що він хотів був повіситись, та не пощастило йому того зробити, так він узяв та й умер от білої-білої, як буває білий сніг, гарячки.

А взагалі батьки були нічого собі люди. Підходящі.

За двадцять чотири роки спільного їхнього життя послав їм Господь усього тільки сімнадцятеро дітей, бо вміли вони молитись милосердному.

Коли, було, хто з сусідів натякне батькові:

— Чи не припинили б ви, Михайле Кіндратовичу, часом діточок?

А батько йому на те:

— Нічого! Господь дав дітей, дасть і на дітей.

Помер батько 1909 року, на п'ятдесят восьмому році свого плідотворного життя.

І як згадує, було, мати про покійника:

— Скільки це є вже, дітки, як наш батько помер?

— Та вже, мамо, ліг із десять.

Замислитись було матуся і прокаже:

— Це б у вас іще було братів та сестер штук із шестеро. А в мене б усього було б оце діточок... Скільки, дітки?

— Двадцять троє, мамо.

— Еге ж. Двадцять троє... Ох-хо-хо! Хай царствує покійничок.

Почав, значить, я рости.

— Писатиме, — сказав якимось батько, коли я, сидячи на підлозі, розводив рукою калюжу.

Справдилося, як бачите, батькове пророкування.

Але, нема де правди діти, — багацько ще часу проминуло, доки батькове віщування в життя втілювалося.

Письменник не так живе й не так росте, як проста собі людина.

Що проста людина? Живе собі, проживе собі, помре собі.

А письменник — ні. Про письменника подай, обов'язково подай: що впливало на його світогляд, що його оточувало, що організовувало його ще тоді, коли він лежав у матері під цицею й плямкав губами, зовсім не думаючи про те, що колись доведеться писати свою автобіографію.

А от тепер сиди й думай, що на тебе вплинуло, що ти на письменника вийшов, яка тебе лиха година в літературу потягла, коли ти почав замислюватися над тим, «куди дірка дівається, як бублик їдять».

Бо письменники так, спроста, не бувають.

І от, коли пригадаєш життя своє, то приходиш

до висновку, що такі справді письменника супроводять в його житті явища незвичайні, явища оригінальні, і коли б тих явищ не було, не була б людина письменником, а була б порядним інженером, лікарем чи просто собі толковим кооператором.

Підскачать оті явища — і записала людина.

Головну роль у формації майбутнього письменника відіграє взагалі природа, а в українського письменника — картопля, коноплі, бур'яни.

Коли є в хлопчика чи в дівчинки нахил до замислювання, а навкруги росте картопля, чи бур'ян, чи коноплі — амба! То вже так і знайте, що на письменника воно піде.

І це цілком зрозуміло. Коли дитина замислиться й сяде на голому місці, хіба їй дадуть як слід подумати?

Зразу ж мати пужне:

— А де ж ти ото сів, сукин ти сину!? Нема тобі за сажем місця?!

І «знімайсь» моментально. І натхнення з переляку розвіялось.

Тут і стає в пригоді картопля.

Так було й зо мною. За хатою недалеко — картопля, на підметі — коноплі. Сядем собі: вітер віє, сонце гріє, картоплиння навіває думки про всесвіт, про космос, про соціалізм.

І все думаєш, думаєш...

Аж поки мати не крикне:

— Піди подивися, Мелашко, чи не заснув там часом Павло? Та обережненько, не налякай, щоб сорочки не закаляв. Хіба на них наперешся?!

З того ото й пішло. З того й почав замислюватись. Сидиш і колупаєш перед собою ямку — все тебе вглиб тягне. А мати було лається:

— Яка ото лиха година картоплю підриває? Ну, вже як і попаду!!

Пориви чергувались. То вглиб тебе потягне, — тоді ото ямки колупаєш, то погирить тебе в вишину, на простір, вгору кудись. Тоді лізеш у клуні на бантину горобці драти або на вербу по галенята.

Конституції я був нервової, вразливої змалку: як покаже було батько череска або восьмерика — моментально під ліжко й тіпаюсь.

— Я тобі покажу бантини! Я тобі покажу галенята! Якби вбився зразу, то ще нічого. А то ж покалічишся, сукин ти сину!

А я лежу було під ліжком, тремтю, носом сьорбаю й думаю печально: «Господи! Чого тільки не доводиться переживати через ту літературу!»

Із подій мого раннього дитинства, що вплинули (події) на моє літературне майбутнє, твердо врзалася в пам'ять одна: упав я дуже з коня. Летів верхи на полі, а собака з-за могили як вискочить, а кінь — убік! А я — лась! Здорово

впав. Лежав, мабуть, з годину, доки очунявся... Тижнів зо три після того хворів. І отоді я зрозумів, що я на щось потрібний, коли в такий слухний момент не вбився. Неясна ворухнулася в мені тоді думка: мабуть, я для літератури потрібний. Так і вийшло.

Отак між природою з одного боку та людьми — з другого й промайнули перші кроки мого дитинства золотого.

Потім — оддали мене в школу.

Школа була не проста, а «Міністерства Народнього Просвещенія». Вчив мене хороший учитель Іван Максимович, доброї душі дідуган, білий-білий, як білі бувають у нас перед зеленими святами хати. Учив він сумлінно, бо сам він був ходяча совість людська. Умер уже він, хай йому земля пухом. Любив я не тільки його, а й його лінійку, що ходила іноді по руках наших школярських замурзаних. Ходила, бо така тоді «комплексна система» була, і ходила вона завжди, коли було треба, і ніколи люто.

Де тепер вона, та лінійка, що виробляла мені стиль літературний? Вона перша пройшлася по руці моїй, оцій самій, що оце пише автобіографію. І бачите, як пише? «Як муха дише». А чи писав би я взагалі, коли б не було Івана Максимовича, а в Івана Максимовича та не було лінійки, що примушувала в книжку зазирати?

У цей саме час почала формуватися й моя класова свідомість. Я вже знав, що то є пани, а що то — не пани. Частенько-бо було батько посилає з чимось до барині в горниці, посилаючи, каже:

— Як увійдеш же, то поцілуєш барині ручку.

«Велика, — думав я собі, — значить, бариня цабе, коли їй ручку цілувати треба».

Неясна якась тоді була в мене класова свідомість. З одного боку — цілував барині ручку (явна контрреволюція), а з другого — клумби квіткові їй толочив. А раз заліз на веранду і понабурював у хатні квіти (явні революційні вчинки).

Чистий тобі Мандональд. Між соціалізмом і королем вертівся, як мокра миша.

Але вже й тоді добре затямив собі, що пани на світі є. І як, було, бариня накричить за щось та ногами затупотить, то я залізу під панську веранду та й шепочу:

— Пожди, експлуататоршо! Прийде жовтнева революція! Я тобі покажу, як триста ліг із нас... і т. д. і т. ін.

Оддали мене в школу рано. Не було, мабуть, мені й шести ліг. Провчився я там три роки, скінчив школу. Прийшов додому, а батько й каже:

— Мало ти ще вчився. Треба ще кудись оддавати. Повезу ще в Зіньків, повчись іще там, побачимо, що з тебе вийде.

Повіз батько мене в Зіньків, хоч і тяжко йому було тоді, бо вже нас було шестеро чи семеро, а платні він у поміщиці діставав вісімнадцять чи двадцять карбованців на місяць. Проте повіз і віддав мене у Зіньківську міську двокласну школу.

Отут мені й повернути б було на «неокласицизм», бо вчилися ми разом із М. К. Зеровим⁹. Так я не схотів. Самі ж знаєте, неокласиком бути — силу треба терпіння. Читай Горація, Вергілія, Овідія¹⁰ та інших Гомерів¹¹. А бути сучасним письменником — значно легше. Нічого собі не читаєш, тільки пишеш. І всі задоволені. Так що наші з М. К. Зеровим стежки розійшлися. Він — на Рим, я на — Шенгерієвку.

Зіньківську школу закінчив я року 1903, з свідоцтвом, що маю право бути

⁹ ...вчилися ми разом із М. К. Зеровим. — Ідеться про українського поета, перекладача й літературознавця Зерова Миколу Костянтиновича (1890–1937), який у двадцятих роках належав до літературного угруповання неокласиків.

¹⁰ Читай Горація, Вергілія, Овідія... — Ідеться про римських поетів, які жили в останні десятиліття перед новою ерою.

¹¹ Гомер — давньогрецький поет, який жив орієнтовно між XII і VII ст. до нової ери. Гомера вважають автором епічних поем «Іліада» та «Одіссея».

поштово-телеграфним чиновником дуже якогось високого (чотирнадцятого, чи що) розряду.

Та куди ж мені в ті чиновники, коли «мені тринадцятий минало»¹².

Приїхав додому.

— Рано ти, — каже батько, — закінчив науку. Куди ж тебе, коли ти ще малий? Доведеться ще вчить, а в мене без тебе вже дванадцятеро.

Та й повезла мене мати аж у Київ, у військово-фельдшерську школу, бо батько, як колишній солдат, мав право в ту школу дітей оддавати на «казьонний кошт».

Поїхали ми до Києва. В Києві я роззявив рота на вокзалі і так ішов з вокзалу через увесь Київ аж до святої Лаври, де ми з матір'ю зупинились. Поприкладався до всіх мощей, до всіх чудотворних ікон, до всіх мироточивих голів і іспити склав.

Так й залишився в Києві. Та й закінчив школу, та й зробився фельдшером.

Фельдшер з мене був непоганий, бо зразу ж закапав одному хворому очі нашатирним спиртом замість цинкових крапель.

Про гонорар од того хворого говорити не буду.

А потім пішло нецікаве життя. Служив і все

¹²...«Мені тринадцятий минало» — перший рядок вірша Т. Г. Шевченка «N. N.» (1847).

вчився, все вчився — хай воно йому сказиться! Все за екстерна правив.

Війна застукала мене на залізниці, де я хоробро захищав «царя, престол і отечество» від ворогів зовнішніх, фельдшерувавши в залізничній лікарні.

Як ударила революція — завертівся. Будував Україну. Бігав з Центральної ради¹³ в університет, а з університету в Центральну раду. Тоді до св. Софії, з св. Софії до «Просвіти»¹⁴, з «Просвіти» на мітинг, з мітингу на збори, з зборів у Центральну раду, з Центральної ради на з'їзд, із з'їзду на конференцію, з конференції в Центральну раду. До того було ніколи, що просто страх... Хотілося, щоб

¹³ Центральна Рада (Українська Центральна Рада) — парламент України, який керував українським національним рухом і своїми універсалами довів Україну від автономії до самостійності. Заснована в Києві 17 березня 1917 р.; розпущена у квітні 1918 р. після військового перевороту і проголошення П. Скоропадського гетьманом Української Держави.

¹⁴ «Просвіта» — громадська культурно-освітня організація, заснована у Львові 1868 р. для поширення освіти серед народу. Численні товариства «Просвіта» створювалися на початку ХХ ст. у Східній Україні (найактивнішою вважалася Катеринославська), але їхня діяльність була згорнута на початку 1920-х років.

і в війську бути, і в парламенті бути, і в університеті бути, і по всіх комігетях бути, і на національний фонд збирати, і пісень співати. Та куди вам? Де співають, — там і я! Де говорять, — там і я! Де засідають, — там і я! Державний муж, одне слово.

Громадянська війна.

Брав участь. Летить шрапнель, а я ховаюсь.

Весь тягар громадянської війни переніс. І в черзі по пайки стояв, і дрова саночками возив, і городи копав. А найтяжче було нести два пуди борошна з Лаври аж на Гоголівську вулицю, в Києві. «Собачою тропою» ніс, а потім Шевченківським бульваром. І кректав, стогнав, і сідав, і присідав. А таки доніс. Не кинув «здобутків революції».

Тяжко було, але «ми перемогли».

Ну, а потім під'їхала «платформа», мене й посадили¹⁵.

¹⁵...мене й посадили. — Після повернення П. М. Губенка у 1920 р. із Кам'янця-Подільського, куди він виїжджав із Центральною Радою, до захопленого більшовиками Києва, його заарештовано й перевезено до столичного Харкова («В Харків „мене переїхали“ 1920 року, в жовтні місяці...»). Через недоведення слідством злочинних намірів у діях письменника в період його співпраці з Центральною Радою П. М. Губенка було звільнено з-під арешту й завдяки клопотанню В. М. Блакитного влаштовано на роботу в газеті «Вісті ВУЦВК», яка виходила в Харкові в 1920–1934 рр., а в Києві в 1919,

Потім випустили, але я вже з «платформи» не злавив. Нема дурних.

Книга, що найсильніше на мене враження зробила в моїм житті, — це «Катехізис»¹⁶ Філарета¹⁷. До чого ж противна книжка! Ще якби так — прочитав та й кинув, воно б і нічого, а то — напам'ять. А хай їй грець! Найдужче вона мені втямки далася.

Книжки я любив змалку. Пам'ятаю, як попався мені Соломонів «Оракул»¹⁸, — цілими днями сидів над ним та кульку з хліба пускав на оте коло з числами різними. Пускаю, аж у голові макітриться, поки прийде мати, вхопить того «Оракула» та по голові — трах! Тоді тільки й кину.

Взагалі любив я книжки з м'якими палітурками..

1934–1941 рр.

¹⁶ «Катехізис» — посібник для початкового вивчення основ християнського віровчення.

¹⁷ Філарет (Дроздов Василь Михайлович, 1782–1867) — московський митрополит, автор посібника «Пространный катехизис».

¹⁸ Соломонів «Оракул» — збірник афоризмів і загадок ізраїльсько-іудейського царя Соломона (? — 928 р. до н. е.).

Їх і рвати легше, і не так боляче вони б'ються, як мати, було, побачить.

Не любив «Руського паломника»¹⁹, що його років двадцять підряд читала мати. Велика дуже книжка. Як замахнеться було мати, так у мене душа аж у шганях.

А решта книг читалося нічого собі.

Писати в газетах я почав у Кам'янці, на Поділлі, 1919 року, за підписом Павла Грунського²⁰ (Чого я був у Кам'янці, питаєте? Та того ж, що й ви!). Почав з фейлетона.

Часто мене запитують, де я мову свою взяв.

Мову свою я взяв з маминої циці. Це — невичерпне джерело мовне.

Зверніть увагу на це, матері, і ваших діточок ніколи не доведеться українізувати.

Хто вивершив мову? Робота. Робота і вказівки А. Ю. Кримського²¹ та Модеста Пилиповича

¹⁹ «Русский паломник» — ілюстроване видання.

²⁰ Писати в газетах я почав у Кам'янці, на Поділлі, 1919 року, за підписом Павла Грунського. — Ідеться про публікацію перших фейлетонів письменника в кам'янець-подільських газетах «Народна воля» і «Трудова громада».

²¹ Кримський Агатангел Юхимович (1871–1942) —

Левицького²², що з ними я мав щасливу нагоду працювати і про яких я завжди згадую з почуттям глибокої подяки.

Жив я в Києві. В Харків «мене переїхали» 1920 року, в жовтні місяці, а в квітні місяці 1921 року почав я працювати у «Вістях» з Вас. Блакитним²³.

У «Вістях» почав я працювати за перекладача. Робота серйозна, робота відповідальна, робота тяжка, бо доводилося-таки як слід пріти над газетними отими перекладами.

Перекладав я, перекладав, а потім думаю собі: «Чого я перекладаю, коли ж можу фейлетони писати!! А потім — письменником можна бути. Он скільки письменників різних є, а я ще не письменник. Кваліфікації не знаю, що я, — думаю собі, — робитиму».

Зробився я Остапом Вишнею, та й почав

український сходознавець, історик, мовознавець, літературознавець, фольклорист, етнограф, письменник, перекладач, академік УАН (з 1918 р.).

²² Левицький Модест Пилипович (1866–1932) — український письменник, лікар, педагог.

²³ Блакитний Василь Михайлович (справжнє прізвище — Елланський; 1894–1925) — український письменник.

писати.

Сиджу собі та й пишу. Робити більше нічого, папір є, робота не важка — не те, що там шість годин у яку-небудь книгу рахунки записувати.

Спочатку було тяжкувато, бо папір попервах був поганкуватий і чорнило не дуже добре, та й олівці часто ламались, а потім, як «Книгоспілка»²⁴ взялась постачати добре канцприладдя — стало легше.

Уже й промокачка появилася, вже не доводиться тобі твори до стінки ліпити, щоб не розмазувалося, — твори кращими виходять, чепурнішими.

Потім купив портфеля — зробився вже справжнім солідним письменником.

Роки собі минають — стаж собі набігає.

Ах, яка це хороша штука — стаж!

Він так сам по собі непомітно набігає, а здорово нашого брата підтримує.

²⁴ «Книгоспілка» — кооперативна видавнича та книготорговельна спілка, створена в Харкові 1922 р. (мала філії в Києві, Одесі, відділи і представництва в інших містах України). У 1922–1930 рр. випустила більше 3000 книжок художньої, навчальної, масово-політичної, кооперативної та іншої літератури тиражем понад 40 млн примірників. Після створення в 1930 р. Державного видавничого об'єднання України (ДВОУ) «Книгоспілка» припинила видавничу діяльність.

А там за стажем, дивись, і «маститість» прийде.

Уже так, коли придивишся на волосся, видно, що щодня «маститості» прибавляється. Швидко-швидко вже замість волосся сама «маститість» на голові буде.

Тоді вже зовсім добре. Прийдеш до редакції, принесеш що-небудь, редакторові незручно буде зразу пугнути. І скаже редактор секретареві:

— Пустіть! Воно, положим, ні к лихий годині не годиться, та незручно: старий письменник... Надрукуємо!

А ви, маститий, сопричислений до старої дегенерації, коли до вас прийде хто-небудь з молодой дегенерації письменників, говоритимете:

— Писати, товаришу, складна штука! Колись писалося! Ех, і писалося! А тепер би ще писалося, та, знаєте, треба підмемуарити життя пройдене. А то перед історією буде ніяково.

Згодом трохи (тоді ж таки 1921 року) почав я працювати і в «Селянській правді»²⁵, де благополучно секретарював п'ять літ під орудою

²⁵ «Селянська правда» — газета, орган ЦК КП (б) У; виходила в Харкові з 1921 р., а в 1925 р. була об'єднана з газетою «Радянське село».

С. В. Пилипенка²⁶. Робилося добре. Хороша була газета, Царство їй Небесне. Селян вона любила дуже. З любові й померла.

Ну, а тепер про процес творчості. Як я пишу.

Пишу я так. Беру папір, беру олівця чи перо в руки й починаю писати. І пишу.

Міряю завжди температуру, коли пишу. Нормальна. І до того, як сідаю писати, нормальна, і після того не підноситься.

З пульсом у мене під час роботи не гаразд. Не можу порахувати. Як пишу, рука б'жить по паперу, ніяк артерію налапати не можна. А кинеш перо — нема рації рахувати, бо це вже ж не буде «момент творчості». Так я вам і не докажу, що воно з пульсом робиться, коли письменник пише.

Щодо голови під час творчості. Пробивав мотати головою, як пишу — нічого не виходить. Чому це так, я напевне не знаю. Очевидно, думки в голові розхлюпуються. Коли поставити на голову під час творчості гарячого чайника — замість прози вірші виходять. І то якісь невиразні. Коли розігнатись і вдаритись головою об стінку — тоді

²⁶ Пилипенко Сергій Володимирович (1891–1934) — український письменник; один з організаторів і багаторічний керівник літературної організації «Плуг» — спілки селянських письменників, заснованої в Харкові 1922 р. (існувала до 1932 р.).

якийсь такий плутаний верлібр пишеться, що й сам нічого не розбереш.

Живіт у творчості займає так само неабияке місце. Коли людина, сівши щось писати, правою рукою пише, а лівою держиться за повний живіт, виходить дуже довга психологічна повість, ідеологічно заплутана. Коли живіт порожній і рука од буркоту в ньому одскакує од нього, тоді здебільша буде або короткий ямбічний вірш, або гарна новела.

Коли починаєш писати, треба сідять на стілець цупко, бо інакше разом з головою в процесі творчості починає брати участь і ота частина тіла, куди ноги повтикано. Виходять твори, щоправда, непогані, але, беручи під увагу буйний розвиток нашої культури, час вже нам робити переключку на голову.

Всі ці спостереження з власного досвіду.

Трохи ще про вплив полового збудження на процес творчості. Дехто з творців вважає, що найкращі твори виходять з-під пера людини, що «налита вкрай» всякими половими імпульсами. Не скажу, наскільки це вірно. Тут щось не те, по-моєму. Як ти його встигнеш слідкувати за «половими питаннями», коли ж ти пишеш і рука в тебе зайнята. Та й голова так само. Як на мій погляд, тяжко це робить. Краще вже що-небудь одно: або пиши, або «полового імпульса» бережи.

На підставі свого досвіду радив би все-таки працювати так: спочатку подумати, а потім уже писати, а не навпаки. Так якось краще виходить, хоч праця трішки й тяжка...

Як я ставлюсь до теперішніх літературних організацій?

Ставлюся. Ставлюся я до «Вапліге»²⁷, до «Плугу», до «ВУСПП»²⁸, до «Молодняка»²⁹, до

²⁷ Вапліге (Вільна академія пролетарської літератури) — літературна організація в Україні, яка виникла в Харкові 1925 р. Угрупування очолювали М. Хвильовий, М. Яловий, О. Досвітній, М. Куліш, Г. Епик. Члени організації відстоювали високу письменницьку майстерність, боролися з проявами нецтва та просвітянства в літературі. Самоліквідувалася в 1928 р.

²⁸ ВУСПП (Всеукраїнська спілка пролетарських письменників) — літературна організація, заснована в Харкові 1927 р. В основі діяльності було покладено марксистську ідеологію і програмні настанови комуністичної партії в галузі культурної роботи. Керівники організації захоплювалися методами командування в літературі і проявляли нетерпимість до талановитих письменників та до інших угруповань («союзник або ворог»). Припинила діяльність у 1932 р.

²⁹ «Молодняк» — літературна організація переважно комсомольських письменників, яка виникла в Харкові 1926 р. і об'єднувалася навколо молодіжних періодичних видань; припинила свою діяльність у 1932 р.

«Марсу»³⁰, до «Неокласиків»³¹, до «Бумерангу» (чи як він там зветься...). До всіх ставлюся.

Ех, дорогі мої товариші! Був колись на світі один мудрий філософ. Звали його Йосипом, а по-батькові й на прізвище не знаю, як там він був.

Так отой мудрий філософ Йосип казав колись: «Мотузочка? Давай сюди й мотузочку! В дорозі все в пригоді стане».

.....
Із теперішніх письменників більше від усіх я

³⁰ «МАРС» (Майстерня революційного слова) — літературна група, що утворилася в Києві 1926 р. на основі літературної групи «Ланка», члени якої прагнули до написання високомистецьких творів, поглибленої уваги та критичного ставлення до тогочасних суспільних процесів. Після необ'єктивних звинувачень ортодоксальної критики в негативному ставленні її членів до соціалістичної дійсності група самоліквідувалася.

³¹ «Неокласики» — літературна група письменників, яка діяла в Києві в 1918–1928 рр. До «неокласиків» входили М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович, М. Драй-Хмара, О. Бургардт (Ю. Клен), а також близькими до них були Є. Голоскевич, А. Лебідь, М. Могилянський, М. Новицький, В. Петров (Домонтович), Б. Якубський. «Неокласики» прагнули опанувати висоти художньої культури, підтримували гасла М. Хвильового орієнтації «на Європу». Більшість членів групи були репресовані радянською владою.

люблю Хвильового³² й Досвітнього³³.

Якби ви знали, які це прекрасні письменники!
Як з ними хорошо на полюванні!

Коли ранок, коли над лиманом срібний туман
устає, коли сидиш у ямці й очі твої плавають у
тумані, вишукуючи десь аж он там чорну крапку з
чиряти або з крижня.

Ах!

А праворуч од тебе Хвильовий, а ліворуч од
тебе Досвітній. Як їх не любить?!

І коли вони, — ні Хвильовий, ні Досвітній, —
ніколи не говорять про літературу.

А решта всі — хороші письменники, так
тільки ж вони весь час про літературу, і стрілять не
вміють.

Я й їх люблю, тільки менше.

Із старих письменників мені подобаються:
Нестор Літописець³⁴ та Остромир³⁵.

³² Хвильовий Микола (справжні прізвище та ім'я — Фітільов Микола Григорович, 1893–1933) — український письменник.

³³ Досвітній Олег (справжні прізвище та ім'я — Скрипаль Олександр Федорович, 1891–1934) — український письменник.

³⁴ Нестор Літописець (XI — поч. XII ст.) — автор «Повісті

Як ставлюся до театрів? Я їх люблю. Я люблю березільців, франківців, одещан, заньківчан³⁶... Я всіх люблю. Я навіть оперу українську люблю. Слово честі. І якби, приміром, оперові директори любили свої опери так, як я їх люблю, у нас би, не вважаючи на те, що так багато в нас є оперових директорів і відділ мистецтв, — у нас би, їй-богу, була українська опера. Бо я знаю, що театр — це велике знаряддя, а коли він велике знаряддя, то треба дуже великого на директорів знаряддя, щоб театр був великим знаряддям.

Із тварин — найбільше люблю кіз. Із комах — осу. Найулюбленіший колір — жовто-бурий. Запах — фіалка. Із квіток найбільше люблю — фуксію. Котів люблю за хвіст тягати. Із страв найсмачніша — смажена картопля, щоб хрумтіла на зубах. Жінок

минулих літ».

³⁵ Остромир — новгородський посадник у 1054–1057 рр., який замовив у Києві переписати Євангеліє, що було виконано дияконом Григорієм у 1054–1057 рр. Переписане на 294 аркушах пергаменту Євангеліє стало називатися Остромировим (зберігається в Бібліотеці ім. Салпикова-Щедрина в Санкт-Петербурзі).

³⁶ Я люблю березільців, франківців, одещан, заньківчан... — ідеться про українські театри «Березіль», імені Івана Франка, Одеський державний драматичний театр та Український драматичний театр, утворений у Києві 1922 р. (з 1923 р. — ім. М. Заньковецької).

люблю стрижених і голених, і щоб у чоботях. У Бога перестав вірити через два дні після того, як було приказано, що Бога нема.

Крім усього цього, я: член МОПРу³⁷, Авіохему³⁸, «Геть неписьменність»³⁹, товариства «Змичка»⁴⁰ і літературного клубу ім. Вас. Блакитного⁴¹. Жонатий.

³⁷ МОПР (МОДР) — Міжнародна організація допомоги борцям революції або Міжнародна червона допомога; масова організація, що подавала допомогу революціонерам-політв'язням, політемігрантам та іншим жертвам білого терору й фашизму. Існувала в 1922–1947 рр.

³⁸ Авіохем (Осовіахім, Тсоавіахім) — Товариство сприяння обороні, авіаційному та хімічному будівництву — масова добровільна громадська військово-патріотична організація в СРСР, що діяла в 1923–1936 рр.

³⁹ «Геть неписьменність» — всеукраїнське добровільне товариство, яке сприяло органам народної освіти в боротьбі з неписьменністю й малописьменністю в 1923–1936 рр.

⁴⁰ Товариство «Змичка» — громадська організація в УРСР, яка сприяла встановленню і зміцненню економічних та культурних зв'язків між містом і селом у 1920-х роках.

⁴¹ Літературний клуб ім. Вас. Блакитного — клуб письменників у Харкові другої половини 1920-х — першої половини 1930-х рр.

Це все — для психології творчості!

Якось я запитав у свого сина:

— Вячку! Чим ти будеш, як виростеш?..

— Людиною буду!

Я й подумав:

«А й правда. Хай буде людиною. Не письменником, а людиною. Йому це легше тепер зробити, ніж нам колись було. Він барині ручки не цілуватиме, і нема біля нього картоплиння та бур'янів. Нема де замислюватись».

Занотував я отут найголовніші моменти з свого життя та найголовніші риси моєї вдачі й світовідчування, що лягли в основу моєї літературної роботи. Як лягли? А вам що до того? Лягли — хай лежать. Не займайте їх.

Як бачите, лінія в моєму літературному житті була правильна. Що, робота ні к лихій годині не годиться? То нічого: аби була лінія правильна.

Р. С. Чому я поспішав так із своєю автобіографією? Через в'язницю сам я оце її випускаю в світ? Та дуже просто. Я ж не певний, що, як дуба вріжу, хтось візьметься за мою біографію... А так сам зробиш, — знатимеш уже напевно, що вдячні нащадки ніколи тебе не забудуть.

15–16 березня 1927 р.

Харків

Вишневі усмішки

Чудака, їй-богу!⁴²

Іноді мале туди стромляє свою пичку, куди йому зовсім не слід.

І що мене за дитинства цікавило, так аж тепер оце чудно.

І гуси було пасеш, і додому прийдеш, спати тебе мати покладе, а в тебе в голові, мов свердлом, та думка так і крутить, так і вертить.

А про що?

Я все думав, я все гадав: «Чи є в попа шгани?»

І як зустрінеш було де попа нашого, то так руки сверблять, ну до того сверблять підбігти, підняти рясу та хоч одним оком глянути, чи він у шганнях.

Було прийдеш до матері:

— Мамо!

— Га?

— Ци в насого попа стани є?

— Дурний!

Так аж сльози на очах забринять.

⁴² Під цією усмішкою, опублікованою в газеті «Селянська правда» 22 липня 1921 р., уперше з'явився псевдонім Остап Вишня.

Тут аж пече, ну аж-аж-аж дізнатися хочеться,
а вони:

— Дурний!

Ну, хай дурний, хай!

Але ж хочу знати! Хочу — та й квит!

— Мамо!

— Ну?

— Мабуть, у попа станів немає, бо якби були,
він би такої, як у вас, спідниці не носив!

— Та й дурний ти який! Ну, чи тобі не
'днаково, чи є в попа штани, чи немає!

— Е, 'днаково! А цього він у спідниці?! Нема,
мабуть!

І твердо я вирішив, що нема! Нема в попа
штанів. Бо он тато в штанях, так вони спідниці не
носять.

А я хоч і без штанів, так я ще малий.

І помилився!

У попа штани є.

І дізнався я про те незабаром.

Якось раненько жену на поле гуси, а тітчин
Одарчин Панас гукає:

— Остапе! Бізи сюди, сось ізказу!

Аж залопотів. І гуси кинув.

— Со?

— А в нас у коморі попові стани висять.
Уцора нас Іван та Омельків Михайло насого попа в
Пріськи застукали. Так він стани забув. А вони

стани забрали та й принесли!

— Покази! Гудзика дам!

— Замкнені!

— Ти бре! Хіба в попа стани є?

— Ну да є! Якби не було, не забув би в Пріськи!

«Диви, — думаю собі. — Штани в попа є. А навіщо ж спідниця?»

Ага!

Пригнав гуси додому.

— Мамо!

— Га?

— Ага! Тепер я взе знаю! У попа стани є! Він у Пріськи забув! А со він спідницю носить, так то соб од Пріськи тікать, так соб не видко було, со він стани там забув.

.....
Ну й били ж мене!..

За дітей

Племінниця в мене є, Лялька...

Читати вже оце навчилася. І страшенно любить читати газети.

Бубликом не годуй — дай газету.

Не встигнеш додому прийти, миттю тягне з портфеля свіже число, сідає важно так і ніби якусь державну справу вирішує: поважно так смакує...

І що ж би ви думали? Зіпсували газети мою племінницю.

Дочиталася до того, що тепер увесь час ходить та все:

— Негарні, дядю, тепер люди які пішли. Злі, дядю, тепер люди пішли... Мучать люди людей...

— Звідки це ти, Лялю? Що скоїлось?!

— У газетах он що пишуть!

— Що пишуть? Де ж там таке пишуть?

— І вчора пишуть... І сьогодні пишуть... І позавчора пишуть...

— Де? Що пишуть? Що ти там таке погане вичитала? Де там люди негарні?!

— Негарні, дядю, люди!

— Та чому вони негарні? Що вони такого злого роблять?

— «Підтягують» одне одного, а потім «розкачують»!

— Що ти мелеш? Хто кого «підтягує»? Хто кого «розкачує»?

— А ось читайте: «Треба підтягтися!»

— Ну, так що?

— А далі он: «Та розкачайтесь же, товариші! І інших розкачайте!» Бачите, які то люди. Підтягнуть, а тоді ще й розкачують! А як, дядю, це роблять? За шию? На оривку? А потім за ноги та й гойдають? А воно ж болить... і вас, дядю, розкачують?

— Та то ти не так розумієш... Ніхто нікого не розкачує...

— А нащо пишуть?

— Та то так, щоб люди розкачувались, щоб люди підтягувались! Щоб люди... Одне слово, щоб... ну, підтягувались! Розкачувалися щоб... А як самі не хочять, треба їх підтягти й розкачати... Одне слово... Розумієш?!

— Ну да! Я ж і кажу! Злі люди... І мене, як виросту, розкачуватимуть та підтягуватимуть?.. Я не хочу! Я краще вмру!

— Та ніхто тебе не розкачуватиме! Дивись, причепилась! Іди чай пий! То не про тебе там пишуть... То такі слова є... Ну й ухопилися за ті слова й пишуть... Нема кращих слів... А вони не страшні... Ніхто нікого не підтягує...

.....

Вишневі усмішки сільські⁴³

*Пам'яті матері моєї, бо їй
першій усміхнувся я*

Подорожні враження

Традиційно почнемо. Як і всякий порядний «власний кореспондент».

Різниця тільки та, що всякий «власний» пише свої подорожні враження за два приблизно тижні до від'їзду, а я не встиг, і от доводиться писати, приїхавши вже на місце «капітального ремонту».

Я, мабуть, мину, як я до вокзалу їхав. По-перше, це для вас не дуже цікаво, а по-друге, я не їхав, а йшов, пильно придивляючись, щоб по дорозі хто не хапнув з таратайки клунка з речами. Отже, за той час враження не було ніякісінького, крім «клунка». А клунок — так воно завжди клунок.

⁴³ Вишневі усмішки (Сільські). — Х. — К.: Книгоспілка, 1924. — 71 с. (Б-ка «Книгоспілки». Серія гумору і сатири. № 7). До збірки ввійшло 17 творів. Книжка тричі перевидавалася в цьому ж видавництві — 1924, 1925 і 1927 року.

А далі вже пішли й «враження»...

Чимале враження на мене справили два грізних запитання дебелої молодиці, що стояла на східцях у вагоні з коромислом в руках.

Перше запитання — це: куди я прую, а друге: чи не повилазили в мене очі.

Я галантно відповів, що «пру» я в вагон і що очі в мене поки що на місці.

На все це резолюція молодичина була така:

— Чорти їх тут носять!

Але спасибі «чортам». Вони таки внесли мене в вагон, розсунули по дорозі ще з п'ять молодичь і посадили скрученим у чотири погібелі на власний клунок.

Доки вдарив третій дзвінок, дихання в мене збільшилося на 10, а пульс на 20–30 за хвилину.

Я, знаючи з медицини, що в моєму розпорядженні для дихання й для пульсу ще є одиниць по 10, особливо не хвилювався...

* * *

Бам! Бам! Бам!..

Сіп!

— Ох! (це я так.)

Бо відкинуло мене назад на чийсь поперек і поклато мою потилицю в задньої сусідки якраз на те місце, де поперек у неї переходить у «далі».

Там я й прикипів...

А передня сусідка швиденько гупнула мені на те місце, де мої груди переходять у «далі»... Сіла та ще й (хай їй легенько ікнеться!) крутонулася разів зо два — умощувалась.

Звідси й «ох!».

«Прощавай, — подумав, — Харків!»

* * *

Пахло потом... Пахло молоком (коров'ячим)... Пахло... Та чим тільки не пахло?!

— Різні на світі запахи бувають! — казав мені колись один хороший чолов'яга, Кіндрат, що свого часу «з горілки» вмер.

І таки правду казав.

Бо справді: «Різні на світі запахи бувають»...

Особливо в вагоні й особливо коли відпочивати журналіст їде.

Весняні запахи...

...Сиділа на «грудях моїх», мабуть, середнячка. Бо куркульки я не витримав би, а від незаможниці було б, напевно, легше.

Я потихеньку стогнав, ніжно пригортаючись обличчям до попереку задньої сусідки, а середнячка, сидячи на моїм власнім животі, голосно лускала насіння.

А за вікном жита красувалися, пшениці

наливалися, голубіло волошками по житах,
зозулило лагідно по лісах...

А за вікном сріблом у сояшних батогах
жайворонило...

А за вікном:

...немає меж... і де кінці,
що ставили б сонцям семестри
у голубому молоці?

Так то ж за вікном!

А до вікна (аж подумати страшно!) ще
попереків з п'ятнадцять і пудів шістдесят живої
жіночої ваги, не рахуючи коромисел і глечиків з
кошиками!..

* * *

Оця моя «смичка з селянством» тривала три
прольоти.

Увесь час я згадував чийсь дуже мудрі слова:

«До селянства слід підходити вміючи, інакше
замість „смички“ казна-що матимемо».

Праведні слова. Іменно «підходити» й іменно
«вміючи».

А я «підліг під селянство», і, треба вам
сказати, підліг дуже незручно й дуже не вміючи.

І замість «смички» получилось саме «ох!».

Через три прольоти — останній «мазок» широкою основою по моєму череву, останній «гуцик», а за ними моє, щасливе вже й радісне, останнє «ох»...

З мене встали...

Війнуло спідницями...

Чиїсь стрункі молоді ноги притьмом стрибонули з верхньої полиці на мою печінку.

Щось ухопило мене за голову й з криком: «Дивись! А я думала — глечик!» — кинуло.

Я заплющив очі. І мені так яскраво уявилося, ніби я лежу в південноамериканських преріях, а наді мною вихором смалить табун наляканих тигром бізонів...

.....

Потім уже я й жита бачив, і волошки мені голубіли, покиваючи синенькими шапочками, й поля всміхалися:

«Що, мовляв, проїхався?!»

«Чого ви, — думаю, — смієтесь?! Ну, проїхався! Так що ж?! Ви всміхаєтесь!.. А хіба з вами такого не траплялося?! Хіба не про вас співається:

Ой поля, ви, поля,

Мати рідна — земля...

Скільки крові і сліз
По вас вігер розніс...

А в мене ще крові не було... Та й сліз не помітив... Так тільки... боліло».

* * *

Мерефа... Єзерська... Бірки...

У вагоні — я та ще дідок один, що весь час пильно на мене дивиться. Бачу, що хоче забалакати. Нарешті наважився:

— А як ви гадаєте — без віри жити можна?

Я думав про свою печінку, про англійський ультиматум, про те, чи побільшать на липень ставки.

— Можна! — буркнув.

Дідок одсунувся й заспівав:

Возбранний уєводі побідительная.

.....

Безпалівка!

Фініш, значить!

А від Безпалівки — ви ж знаєте — й до Пасік уже недалечко. Так як устанете з потяга, так зразу ліворуч понад колією трохи, а потім убік навскоси, по дорозі на Гомільшу.

Гомільшу знаєте?

Ні?

Хіба не знаєте? Це по дорозі на Пасіки! Поміж нивами зеленими дорога простяглась. Ідете, а праворуч — ниви й ліворуч — ниви...

Коли не знаєте дороги, ідіть за підводою, що везе ваші речі.

Так і дійдете.

Ось уже й Пасіки недалечко...

От і школа...

— Тр-р-р-р!..

Приїхали...

«Головполітосвіта»

У місті та установа, що «Головполітосвітою» зветься, так цілі апартаменти величезні займає, з кабінетами, з залами, з канцелярjями, з музками, теками й іншими всілякими «комами».

А на селі ця справа значно простіша. Портативніша, сказати би.

Бачите: он через дорогу під куминими Уляниними ворітьми — кілька колодок лежить...

Ото й є наша «Головполітосвіта»...

«Праця» починається так само, як і в місті: о 9—10 годині. Тільки там уранці, а тут увечері.

Колегії нема. Кожний сам собі «колегія».

Тез не пишуть...

За тези править гармошка...

А за тими «тезами» все йде, мов по писаному.

За голову Андрій.

Хто такий Андрій, хочете знати?

— Ну й сукин же син! — так характеризувала його Уляна. — Земля під ним, анахтемським, ходором ходить! Та там як скаже, як прикаже, як тупне, та як ухопить мою Химку на «польки», так, ну, як ото вихор, шеймин хлопець!

...Працює «Головполігосвіта» систематично щовечора. Як ото тільки починає сутеніти, чуєте з переліску за Уляниним городом:

— Ах-х-хи! Чорнява!

То голова «Головполігосвіти» на «заняття» йдуть!

За кілька часу, дивись, з улички або через тин з'являються постійні одвідувачі нашої культосвігньої установи.

І починається...

Починається завжди з польки.

Середина праці — полька.

Кінчається все теж — полькою.

Метелиці чи там чогось іншого, що колись ми свого часу вигупували, нема...

Польки!

На які ж тільки «музком» коліна її не сибірить?!

І так... І сяк... І отак...

А Андрій!! Андрій!!

Він і боком, і задом, і вигинається, й виправляється, й присідає, й підскакує...

Е-е-е-е-х!!

— Повірите, — казала Уляна, — під п'ятдесят літ маю, а, їй же богу, іноді сидю біля вікна й соваюсь! Ну, як шилом, повірите, хто штрика! Аж старий іноді гримає: «Ти б, — каже, — стара печерице, краще святої Євангелії почитала!» А я не вдержусь! Ну сова мене, кида мене, не при хаті згадуючи!

...Та де там утриматися?!

І ви б, їй-бо, не втримались!

— Я, — казав дід Савка, — вже, здається, всього бачив, а сидиш оце на ганку, та за бильця так і держишся!

Ноги якомось самі собою тільки: дриг! дриг! дриг! І хапаєшся за ліву то за праву.

А воно як іще молодик Великим Возом на Чумацький Шлях виїде та ще як чортяка тобі над самісінький ганок соловейка принесе, — ну, нема тобі порятунку, й квит!

Іноді гармошка затихає...

Тиша-тиша...

Аж ось різонув тугу тишу «ляск».

Лящить або Химка, або Марина...

І в голосі тім і біль, і щастя, і протест, і згода!

Одне слово — і хочу, і не хочу! Не розбереш!

То вже Андрій в «емансипацію»
вплутався!..⁴⁴

Хвилина... і регіт!

Дзвінкий, розложистий регіт скаженими
покотьолами подавсь через перелісок у яроч.
Докотився до дубового лісу, що ген-ген по тім боці,
за пшеницею — й мчить назад, та по пшениці
перепелятами...

...Музичний відділ кінчився...

Далі — вокальний!..

Починає Тимоха:

Як була я молода,

То була я резва...

.....

Тут уже мої сусіди рішуче йдуть до хати й
зачиняють двері...

Високим фальцетом кінчає Тимоха останній
куплет...

І знову регіт...

⁴⁴ До читачів. Я фотографую з свого, звичайно, погляду
життя на селі. Дуже мені було б прикро, коли б хто подумав,
що в данім разі я допускаюсь порнографії. В різних виразах
(частіш оригінальних, а іноді комбінованих) я хочу
зазнайомити, якого значення (здебільша жартовливого, а іноді
й цілком серйозного) набрали на селі нові слова. — *Авт.*

І знову «ляск»...

І так до першої, до другої години, а то й більше...

На останку ще буйна злива польки й вихор із спідниць та з чобіт...

Останній акорд. І «Головполігосвіга» йде спать...

Ідуть парами...

«Жінвідділ»

Коли отак глянете на наше село, розведете руками:

— Ну самий тобі «Жінвідділ»...

Дивіться: он Сторчиха за ворітьми когось кляне.

Кого?

Спитайте її: вона й сама не знає... То вже в неї така професія...

Прокидається з «трясцею» й лягає з «сто чортів»...

Он кума Тетяна репїжить Миколку за те, що шапку, «стерво собаче», згубив...

Он Наталка Василину деркачем виховує:

— Слухайся, сукина дочко, матері! Слухайся!

Он Домаха... Он Параска... Он Устя... Он Горпина...

Он... он... он...

Ні, краще перечитайте святці: там вони всі є...

Це ж тільки на вулиці. А ще ж по городах, по хлівах, по садках, по клунях...

Дід Глушко, так той просто сказав:

— Баби тії в нас, ну, як жука-кузьки!..

За проводиря тут у нас править Уляна... Вона головний організатор, проводир і радник.

Засідання «Жінвідділу» по неділях удень на тих самих колодках, де ввечері «засідає» «Головполігосвіта»...

Порядок денний?!

Ех, голуб'ята мої! Коли б ви там у столиці могли за якихось чотири-п'ять годин вирішити стільки справ, скільки наш «Жінвідділ» вирішує, — я з почуттям щонайдужчого до вас подиву офірував би вам чудесну сукувату грушеву палку, що нею я по лісу гадюк смалю!

Матіночко моя! Чого-чого тільки вони не обговорять, чиїх тільки кісточок вони не поперевертають!.. Кому тільки не ікається в цей день!

Починається (не так, як у вас!) з біжучих справ!

...А чи водили свою Муру до бугая?

...І щось я, голубонько, помічаю, що в моєї молока меншає! Коли б то, Господи, не відьма!

...І не говоріть, матінко, цур йому, пек! На тім тижні в Свинарному входить Чопиха, так уже

стемніло, в хлів... А воно з-під корови тільки — шусь!..

...А чули, в Сторчихи — донька?! Я їй казала: «За своїми, шеймо, дивись!» А тепер ік Петру: «Нате вам, мамо, онука!»

...А та! Щербата?! «Чхать, — каже, — я на вас хочу!» Ач яка! Чоловік тільки з двору, так мов той роплан, через тин у садок до Петрового Гната! «Чхать!»... Матері своїй у великодній очіпок чхни, сукина дочко!..

...Це — «внутрішні справи»...

А політика?! І зовнішня і внутрішня?!

Та куди тому нещасному «Рейтерові», чи «Рості»⁴⁵, чи «Ратау»⁴⁶?!

Таких «кореспондентів», як має наш «Жінвідділ» (а за ним і все село!), жодне найкраще й найпопулярніше агентство не має!

...«Чули?! (пошепки)... Київ уже! Як ударили з Адесу, так усі комуністи та жиди, ну, як язиком їх ізлизано!»

⁴⁵ РОСТА — Російське телеграфне агентство (1918–1925); із 1925 р. — ТАРС — Телеграфне агентство Радянського Союзу.

⁴⁶ РАТАУ — Радіо-телеграфне агентство України, утворене в 1918 р.

...«А Петлюра ⁴⁷ відозву пропечатав! Щоб мені, каже, ік Спасу й отакісінького комуніста на Україні не було! З англичанкою йде!»

...«А вчора в Таранівці на базарі бомагу читали... Ленін пише: „Одказую, — говорить, — усю власть тому, хто мене вилікує. Бо заслаб, — говорить, — я, а видю, що не по порядку з людьми оброщаетесь“...»

...А!.. А!.. А!..

Зовнішню й внутрішню вичерпали...

Далі йде найголовніша й найпекучіша справа.

Справа виключно жіночої компетенції.

Релігійна справа.

Тут уже дискусії і з високими нотами... З позами, з рухами, з руками в боки...

Тут турнір баптистів ⁴⁸, адвентистів ⁴⁹ і

⁴⁷ Петлюра Симон Васильович (1879–1926) — один із керівників уряду Української Народної Республіки; із лютого 1919 р. — голова Директорії.

⁴⁸ Баптисти — послідовники однієї із протестантських течій у християнстві, які вимагають хрещення віруючих у свідомому віці. Секта баптистів виникла на початку XVII ст. в Голландії.

⁴⁹ Адвентисти — прихильники протестантської течії християнства, що виникла у XIX ст. у США. Адвентисти проповідують близький «кінець світу», «друге пришестя

православних...

Переважають адвентисти!

«Православне» мовчить!

Коли яка й поткнеться:

— А все-таки церква так воно не те, що ваші читанки та співи під повіткою!

— «Церква»?! «Під повіткою»?! Засвербіло, мабуть, самій під попа лягти?!

(Місцеві «батюшечка» дуже слабкі щодо «адамових реберців», і мало не щотижня за ту слабкість платять власними святими ребрами)...

Релігійні дискусії рідко коли кінчаються без «страждання» за віру «Христову»... Найбільш мук святих зазнають очіпки...

Поширюється сектанство.

Як я вже зазначав, найбільший успіх мають адвентисти.

Хоч і таку поважну «релігію», як адвентисти, іноді перемагає простісінька череп'яна ринка.

Оришка вже зовсім була до адвентистів пристала. Вже з місяць і на «казання» їхні ходила, й церкву забула, й лаялись перестала...

І треба було їй позичити Христі свою череп'яну (ну, зовсім нову-новісіньку!) ринку. А та розбила!

Христа» і встановлення на землі «тисячолітнього царства Божого».

— Так така ти, сяка-така, свята та божа!! Живою до Бога лівеш! А ринку розхокала та тоді: «Сестрице, не лайся!» Не лайся? А купиць мені таку ринку Бог твій одвентиський?! Очі під лоба закотила, та вже й Варвара, думаєш, великомучениця?! Береш, страмнюча, ринку, не бий, голова б у тебе тріснула.

І в першу неділю пішла до церкви. Ще й на часточку понесла...

* * *

Грім серед ясного неба! У неділю сходка! Голова сільради заявляє:

— Жінка має однакові права з чоловіком! Коли котрий битиме чи лаятиме, має право кожна вести його до розправи... Тут ми з ним знаємо, що зробити! Вибирайте делегаток!

«Владики» всміхаються!

— Варитиме, положим, моя, як і досі варила!!

А дід Глушко пихнув люлькою, сплюнув та:

— Ото й мою в делегатки?! Та не буде діла!!

.....

.....

А і в баби Глушчихи, і в тої, що «варитиме, як і варила», десь далеко-далеко, аж-аж-аж ондечки, вогники блимнули...

Як темної ночі на глухім болоті Іванові

хробачки блимають...

«Ох і лікували нас...»

1921 рік... Бачите: он на колодках баба сидить у синенькій кохті, в полотняній спідниці, в теплому платку й у величезних «солдатських» черевиках?

Знаєте, хто то такий?

То пасічанський «професор», баба Палажка, що вже років чи не з п'ятдесят непохитно й непорушно стоїть (чи сидить) на варті охорони здоров'я пасічанського населення.

Бабі Палажці, що ото на колодках сидить, років уже з дев'яносто, але рука в неї й досі тверда, і як середньовічний лицар колись меча держав, так баба Палажка міцно держить у своїй руці іржавого ножа, коли «одхватує» пупа новонародженому рабу Божому Свиридові чи рабі Божій Килині...

— Тайнственная баба! — каже кровельщик Гнат Порфирович. — Усьо знаїть!

У тої «тайнственной баби», в її старечих борознявих руках «тайни житія і смерті» Богом дорученого їй населення...

— Чи-лі какая, примёрно, бешиха, чи там глаз, чи пристріг, чи сояшница, — баба етая, ну, как ото рукою знімаєть... Такая ото баба... Уп'ять же таки: зуби, переполох, простуда, чи-лі какой-небудь вас «огник» поприщить, — усьо ето баба Палажка

достойно провізшла й на все еті болісті їй просто-таки вроді рукою махнуть... А що вже возьміть, примірно, «пупи», якіє вам будіть завгодно, пускай то будіть пуп мужеськой чи, наоборот, женський, ето бабі Палажці без уніманія: як оріхи лущить... Да-а! Баба, безусловно, знающая, ну, вже ховатися нічого, — таїнственная баба... Нічого не поділаєте: такая в неї робота. Медицинская...

Баба Палажка, по-мойому, значно професоріша від самого професора.

Бо що таке професор чи доктор?

Вони тільки по книгах можуть здоров'я охороняти.

А баба Палажка без книжок і закони деякі видає («закривай дитину чорною хусткою, бо зглазять!» і т. д.), і сама безпосередньо власними руками, власним язиком і власним іржавим ножом охороняє те здоров'я...

— Ніякі дохтурі ваші цього не зничтожать, а я зничтожу!

Це так про бешиху...

— Он у Пріськи. Не володіла Маринка правою ручкою, а лівою добре володіла... Привела до мене: тепер однаково обома не володіє... А то тільки однією!.. А ваші дохтурі те зроблять?!

Отака в нас баба Палажка, наш пасічанський професор!

«Зничтожає» баба всілякі хвороби: й хірургічні, і внутрішні, й хвороби на очах, і на зубах, і жіночі, і всілякі інші.

Я вже не кажу про такі хвороби, яких ви ні в якій патології не знайдете, — це найстрашніші й найрозповсюдженіші серед пасічанців хвороби — *переполох і зглаз*.

Хірургічні хвороби

Всі хірургічні на селі хвороби поділяються на дві великі групи.

Перша група — *Бешиха*.

Друга група — *Вих*.

Виху трапляється не багато...

А бешиха — так це пошесть... Сила її на селі...

Бешиха узнається з таких прикмет:

— Бабусю! Щось у мене ліву кульшу розперло й смика. І під груди підпира... І млосно мені, млосно, ніби оце перед вами не я сидю, а хтось сидить! Ох! Ох! Ох!..

— Не ти сидиш?! Хтось сидить?! Вона, моя голубонько! То вона! Сідай, серце, на покуті! Зараз ми її зничтожимо! Як не вмреш, рибонько, — жива будеш!

Вона — значить, бешиха...

Ліки від бешихи, як і взагалі всі ліки в баби

Палажки, «патентовані»...

Від бешихи дуже помагає такий лік:

Хвору садовите на покуті, повертаєтесь до ікони й жарите тричі: «Отче наш, іже еси на небеси...»

Після того підходите до хворої, лапаєте те місце, де болить, потім обтираєте пальці свої ті, що брались за хворе місце, об власні губи, берете свого ножа й, прикладаючи його руба гострим кінцем до болючого місця, дванадцять разів пошепки проказуєте:

— Ішла Божа мати з Києва, стріла Спасителя. Я тебе буду прохати рожденному, хрещеному (ім'я) од бешихи шептати. Сімсот сімдесят бехів, беханців, стрічних, річних, вітряних, прозорливих, жіноцьких, мужицьких, парубоцьких, дівоцьких з неї крові не пити, костей не ломити.

Потім повертаєтесь та:

— Тьху! Тьху! Тьху! (Тричі.) Нехай вона собі йде, а вам Бог помагає!..

Так треба проробити дванадцять раз...

І все...

Будьте певні, що, як не вмрете, — живі будете...

«Вих» уже інша хвороба... І ліки до неї інші.

Тут уже перед «прийомом» ліків не «Отче наш», а «Богородицю» треба тричі всмалити, а потім уже й ліки од виху.

«Ліки» такі:

— Замовляю кості рожденному, хрещеному (ім'я) од виху й зсилаю на очерети, на болота. І тут тобі не стояти, червоної крові не пити, кості не сушити. Не я помагаю, Бог помагає...

Так само:

— Тьху! Тьху! Тьху!

Через рік-два, дивись, як корова язиком ваш «вих» ізлизала.

До хірургічних хвороб стосується й кровотеча в усяких випадках.

Від «крові» ліки швидкі, сильні й безапеляційні.

Ось вони:

— Їхав чоловік стар, кінь під ним кар, по рослинах, по дорогах, по притонах, по містах. Ти мати руда жильная, жилистая-тілесная, зупинись, назад повернись. Стар чоловік тебе збирає, на покой зогріває. Коли коню води не стало, так щоб і тебе, руда мати, не бувало. Пух-земля — одне сім'я. Буде по-моєму — слово моє кріпке!

Тьху! Тьху! Тьху! (Це обов'язково.)

Найголовніше в цих «ліках» («од крові»), як ви й самі помічаєте, слова: «Пух-земля — одна сім'я». Глибоко змістовні. Впливають, як гумовий жгут. Як тільки покажете, кров так і стане як укопана.

Хвороби на очах

Звуться більмом. Усі очні хвороби — всі вони більмо. Інших нема. Ліки дуже добрі. Таких ліків і покійний професор Гіршман⁵⁰ не знав.

Пізнати більмо дуже легко в кожної людини (принаймні його легко впізнає баба Палажка).

Коли до вас приходять хвора й держиться за око, ви зразу кажіть:

— Більмо! Я так і знала.

І зразу ж, щоб не затягти хвороби, й починайте:

— Господи, поможи! Пресвята Богородице, мати помешнице! Стань мені в поміч, у рожденного, молитовного (ім'я) більмо з ока ізігнати. Їхав святий Юрій на білім коні з білими хортами білого зайця ловити. Білого зайця не впіймали, — у рожденного, молитовного, хрещеного (ім'я) більмо з ока ізігнали. Йшли три отці святі, за ними три звірі люті: перший чорний, другий білий, третій сірий. Як уздріли — більмо з'їли...

ТЬху! ТЬху! ТЬху!

⁵⁰ Гіршман Леонард Леопольдович (1839–1921) — засновник офтальмологічної клініки при Харківському університеті (1870).

Зубний біль

Це — дрібниця. Вмить, в одну мить заніміє, тільки прокажіть тричі:

Місяць у небі,
Медвідь у лісі,
Камінь у полі,
Всі ви три брати.
Як зійдетесь у чисте поле гуляти,
Тоді тільки в (ім'я) молитовного й
хрещеного
Почнуть зуби грати.
Тьху! Тьху! Тьху!

Оце «Тьху! Тьху! Тьху!», як бачите, обов'язкове при всякій хворобі. Без «Тьху! Тьху! Тьху!» нічого не допоможе.

Жіночі хвороби

Є тільки одна жіноча хвороба. Зветься вона *сояшницею*. Це — коли «золотник не на місці». Хвороба дуже серйозна, й лікувати її треба вміючи. Але нашому «професорові» це все одно, що... не найду підходящого порівняння.

Логіка в лікуванні сояшниці є. І навіть велика. Раз «золотник не на місці», значить, його треба

поставити на його власне місце. От і все! Як це зробити? Треба знати. І баба Палажка це знає. А Наркомздрав, напевно, не знає й улаштовує різні гінекологічні лікарні, родильні дома і т. ін. Витрачає силу грошей... А воно треба тільки покласти в макітру трохи конопель, запалити й приставити ту макітру вінцями до пупа. Ніби така велика «кровососна банка». Воно як потягне — й перетягне «золотник» на своє місце... Але тут треба високого хисту, щоб не допустити до того, що і всю хвору втягне в макітру. Як тільки вже макітра втаскала в себе весь живіт, треба шарахнути по макітрі макогоном.... Воно й «одпустить»... А «золотник» уже на місці, як живий.

Що макітра пропаде, то нічого: для того, щоб людину од смерті врятувати, можна макітрою пожертвувати, хоч би й яка дорога вона була.

Забув ще сказати про «внутрішні» хвороби.

Із «внутрішніх» хвороб найчастіше трапляється *нутряна сибірка*.

Нутряна сибірка — це хвороба, від якої здебільша мруть, хоч і ходять до баби Палажки якраз тоді, як перші півні кукарікають.

Але завжди запізнюються...

— Позавчора, голубочко, треба було б прийти, а тепер навряд чи допоможу!

— Та позавчора я ще здорова була!

— Ні-ні! Треба було, треба!

А взагалі «охорона народного здоров'я» на селі була поставлена дуже добре. «Медичних пунктів» у кожному селі було по п'ять-шість, коли не більше. «Ліків» так само чимало. Навіть багато. Я гадаю, що коли б їх було хоч трішки менше, не так би заробляли попи на «сороковустах».

Р. С. «Молитви» (вищенаведені) мені пощастило позаписувати, хоч і з великими труднощами та хитрощами. Баби не дають їх, бо «вони після того теряють силу»...

Як ми колись учились

Дуже рано починалася за старих часів професійна на селі освіта.

Тоді вона починалася, коли Ванька або Одарочку було вже «одлучено» і коли Ванькові або Одарочці сорочка підіймалася вище того місця, про яке ви зараз думаєте, і зав'язувалася вузлом на спині.

— Щоб не закаляло! А то воно в мене, вибачте, на втори слабеньке.

Ванько (або Одарочка) у цей час свого віку вже міцно трималося за материну спідницю і весь час:

— Мамо! Моні!

— Ось не ма́май мені над душею! На ось дубця, пожени гуси за ворота. Він у мене хороший

хлопець! Пожени, жени! Мама на базар пойдуть, гостинця куплять! Отак, отак їх! Гиля, кричи, гиля! Отак! От цяця Ванько! От цяця! А Меланя кака, — вона мами не слухає! Жени! Жени!

Це були перші й найраніші кроки нашої освіти.

Гуси — це був перший і обов'язковий етап нашої освіти.

Програма нашої освіти у нас на селі складалася на підставі споконвічних традицій і на підставі життєвих умов.

Їхніми інструкціями ми керувалися, за їхніми вказівками ми йшли.

Так, значить, перша наука — це гуси.

Пасти гуси, впасти їх так, щоб у чужі копи не вбралися, пригнати додому всіх до одного — це була програма нашого «технікуму», першого, сказати б, курсу.

Коли ви цього іспиту не складете, коли у вас одберуть де-небудь у чужому просі або на чужій стерні картуза або ж ви, навчаючись поціляти, бахнете гусеня грудкою по голові і приженете додому замість восьми гусенят семеро, — крім того, що на вас буде побито нового-новісінького віника, вас ніколи не переведуть на вищий курс.

Вищий курс — це свині.

Самі ж ви, певна річ, розумієте, що це вже справа далеко серйозніша, ніж гуси.

Свиню ви вже в самій сорочці не впасете. Тут уже обов'язково потрібні були штани... Хоч і з прорішкою ззаду, а проте штани, та ще й на одній підтяжці.

Замість дубця потрібний невеликий кийок.

Цю справу доручалося громадянинуві від шести років. Раніше — ні. Бо тут треба було певної вже кваліфікації, а найголовніше — поважності.

Сказати:

— Аля! Бодай була вона тобі здохла!

Це не те, що невинне й наївне:

— Гиля-гиля!

Тут уже треба було, щоб свиня почувала, що над нею є верховне начало, треба було вчасно й уміючи вхлудити її кийком, не хапаючись і не нервуючись, а свідомо своєї гідності, ніби так, між іншим, прослати на вигоні басом:

— А куди ж ото ти пішла? Кажи, га? Куди, ря-а-а-а-ба?

А потім солідно додати:

— Сибірки на тебе нема!

«Володарем» над свинями ми були до 10–11 років. Потім ішли такі «курси» вищої освіти:

Телята.

Вівці.

Корови.

Коні...

Переступивши на телячий курс, вже

«дозволялося» вкрати в батька паперу й закурювати цигарку з кінського кізяка або прохати в прохожих (тільки не з свого села!):

— Дядю, закурить нема?!

— Нема!

— Так дайте ж хоч сірничка!

В цей час (узимку) починалася й загальна освіта в місцевій церковноприходській або в народній школі...

Звичайно, коли була та школа та були чоботи, щоб у школу ходити.

Дійшовши до кінського курсу, ввечері вже можна було, пригнавши коней додому, вискочити на вулицю на колодки.

Коли мати, було, почнуть:

— Уже, сибіряко, хата тобі чимсь тхне? Уже на вулицю?

Можна було матері відповісти:

— Та!

А як батько почнуть, краще мовчати. Бо в батька аргументи були значно солідніші:

— Ти не той, не дуже! Що ото чоботи вже «бутилками» пристроюєш? Ти мені дивись! Поб'ю на сукиному синові істика⁵¹ до цурки⁵²!

⁵¹ Істик — палиця із залізним наконечником для очищення лемеша плуга від землі.

⁵² Цурка — короткий обрубок дерева, цурпалок, кілочок.

Батькові іноді тільки можна було сказати, та й то потихеньку:

— Та я хіба, тату, що?! Я ж — нічого...

Кіньми закінчувалася освіта в нашому «технікумі».

Освіта в «технікумі» провадилася однаково для хлопців і дівчат.

З певними, розуміється, відмінами: одночасно з «технікумом» хлопець вчився погоничувати, тесати, стругати, а дівчинка — коноплі брати, тіпати, прясти, вишивати.

А далі функції хлопчачі й дівчачі різко розмежовувалися: хлопець ішов на плугатаря, на косаря, а дівчина на полільницю й на в'язальницю.

Співати вчилися разом на колодках. Співать — це обов'язково, як дихати.

Закінчувалася наша освіта материними словами:

— Женить би вже лобуряку слід!

Або:

— Та моя вже доросленька! Кума казали, що Іванів Максим уже напитував! Мабуть, так у м'ясниці й обкрутимо! Час уже!

Кінець був нашій освіті.

.....

.....

А тепер як подивишся — і семилітки, і десятилітки, технікуми, інститути, університети,

академії... Ой як «тяжко» тепер нашій молоді! Нам було значно легше!

1923–1954 рр.

Мед

Мед — штука солодка!..

Це найстаріший у нас пасічник дід Глушко так.

Сидимо на пасіці, люльками попахуємо, на бджілок милуємося.

А вони дощем золотим на сонці до вічка падають.

І гудуть, гудуть, гудуть...

— Гудьоть! Медок несе!

— Хороша, дідусю, комаха! Маленька така, жвавенька... А дивись, на зиму й буде з чим шулики їсти!

— Тваринка дійсно бідова!.. Ач, як гудьоть!.. Да-а-а! Загув і я оце якось! От, брат, загув! Думав, що анба⁵³ мені! Не буде, думав, старого Глушка!

— А ви чого «загули»? По-бджолячому, чи

⁵³ Анба (амба) — кінець, смерть.

як?

— По-бджолячому... Як хряснувсь, так думав, чи хоч цурпалки стара позбирає. А все язик наш поганий! Не вдержись, скажеш, согрішиш, от воно тебе й кине! З бджолами треба по-хорошому... Божа вона тваринка й порядок любить...

— А що сталося, дїду?

— Сталось... Таке сталося, що й досі, в три погібелі зігнувшись, ходжу... Роя збирав... Тільки ото підобїдали, вийшов у садок, дивлюсь: гонить... Я за колодку⁵⁴, за драбину й чекаю, де сяде... Сїв, бачите, он на тому бересточку... Воно хоч і височенько, а щоб невдобно, сказати не можна! Драбина достає, і колодку підставити можна так, що струснеш — і все! Мій, думаю, буде! Підставив драбину, поліз... І колодку в самий раз пристроїв, і все... Тільки наважився струсонуту — воно, лиха личина, хай Бог простить, тільки — дз-з-з! Та в самісінький же вам ніс: раз!

Та так же болюче, як ніколи!

Одмахнувсь! Сльози тільки: кап! кап! кап!
Чую, жене мого носа! Як рисаком жене!

Труснув ще...

А воно шпук із десятку у лоба як ужарять!

⁵⁴ Я за колодку... — ідеться про дерев'яну посудину (невеликий вулик) для відлову бджолиного рою.

— Чорти б вас!..

Тільки ото промовив «чорти», коли це:

Трісь!

(А колодку з роєм держу!)

Трісь! — та як поперло, як поперло, так, їй-бо, хай Бог простить, сажнів з п'ять, ноги вгорі, а голова внизу, летів, як яструб. А потім як кинуло, аж кавкнув. Кинуло та ще й колодку на голову наділо! Так вони як рвонули мене з усіх боків, то я як висмикнувся із колодки, та як ударив, так у сажі⁵⁵ з кабаном опинився...

Упав та й стогну!

Виволокла стара з сажі, насилу очуняв! Запричащався. Такого вони мені меду дали!

Отаке буває...

«Ото не чортихайся, раз із бджолами діло маєш», — каже стара.

Так воно таки правда! Я вже запримітив: раз по пасіці чорта згадав, тікай краще. Особливо як за роєм лівеш.

Чорт, знаєте, та ще при трухлявій драбині завжди таку халепу вам устругне...

А мед... мед, що й казати, штука солодка...

⁵⁵ Саж — хлів для тримання та відгодівлі свиней.

Як я рибу ловив

Р-а-а-нок! Не ранок, а вірші!

Угорі — небо. Внизу — земля. А передо мною ставок...

Ви знаєте, що таке ставок?

Це така велика-велика глибока з землі тарілка, а в ній не «*Sure a la peisanne*» (так у «Ренесансі» пишуть), а вода.

А у воді — риба, раки.

Моє завдання як рибалки впіймати оту рибу, а коли трапиться, то й рака.

Це одно.

Друге: мати з отого всього: 1) насолоду, 2) відпочинок душі моєї розхристаної і 3) юшку із свіжої риби.

Для того з собою взяв:

а) Обов'язкову постанову № 118 Харківського губвиконкому (правила, як ловити рибу),

б) сантиметр,

в) циркуль,

г) парасолю (сонце!),

д) кошика, де вмістилося б півдесятка тарані, пляшка перцівки («довоєнного качества»), 2 ф. хліба й ін.,

е) посвідчення особисте,

є) учотну картку,

ж) удку,

з) жінку.

Все, значить, що помагається. Закинув...

— Ключють, дядя?

— Проходь! Проходь! Свого часу ключоніть!

Пішов... І вже здалеку на голос «Гречаників»:

Удїть, дядя, удїть,

А вечерять чтось-то будїть.

«Смійся, — думаю, — смійся!»

Перші дві з половиною години стоїчно дививсь у ставок і думав: «Отже, дивись: кисень з воднем, яке-небудь H_2O , а скільки риби має...»

А я, можна сказати, людина, homo, а хоч би тобі паршивенька тулька!..

Коли це: плиг-плиг-плиг! Поплавок!

Сіп!

— Є!! Ага! Лови, жінко, лови-лови-лови!
Держи! Впіймала?

— Є!

— Карасик? Давай сантиметр. Давай циркуль. Давай обов'язкову постанову Губвиконкому. Як там сказано? «Карась не менш як три вершки. Міряти від середини ока до задньопрхідного плавника». Добре! Шукай око!

— Є!

— Шукай середину ока! Найшла? Став сантиметр. Та-а-ак-с! Держи! Шукай

задньопрохідний плавник!

— Я не знаю де!

— Шукай ззаду! Раз задньопрохідний, значить, ззаду! У проході! Найшла?!

— Та нема!

— Зоологію забула? Чого вас по тих гімназіях учили? Давай сюди!

— Ой! Уже!

— Що вже?!

— Виплигнув! У воду! Он-он-он!

По-о-о-плив!

— От іще! А ще й на курсах була! І у Вукоопспілці ⁵⁶ служила! Паршивої риби не вдержиш!..

...Плиг-плиг-плиг! Поплавок.

— «Прочая риба»?! Скільки там для «прочої» одміряно?

— Три вершки!

— Давай сантиметр! Око є! Перевертайсь, «прочая». Де тут у тебе той «плавник задньопрохідний»?.. Нема! Дивись: плавника нема! Шука од'їла! Як же тепер?

— А я не знаю!

— Викину! Іди назад у став! Плавають тут без «задньопрохідних»! А потім відповідай!

⁵⁶ Вукоопспілка — Всеукраїнська кооперативна спілка.

— О-о-о! Рачок! Іди, йди, йди! Ну, дивись, як там раки? Де їх вимірять?

— Два вершки! Від кінця голови до кінця хвоста!

— Давай сантиметр! Почнемо від голови.

— Та то ти з хвоста починаєш!

— Як із хвоста?! Це ж «шийка»! А на шиї й голова!

— Та то хвіст, а не шия! Сам нічого не знаєш, а лаєшся!

— Не все тобі 'дно, чи од хвоста до голови мірятиму, чи від голови до хвоста?

— Ну?!

— Вершок і сім восьмих! Іди к чорту! Пливи! Не міг на паршиву восьмушку вирости?! А теж лізе!

...Ходім додому!

Вечеряв «дядя» не «чтось-то», а тараню.

Вишневі усмішки київські

Чий Шевченко?

— Наш Шевченко!

— Ні, наш Шевченко!

— Та ні, таки наш Шевченко!

— Наш!

— Наш!

А як насправді, чий же Тарас Григорович?
Наш чи їхній?

— Їхній!

Факт! Що факт, то факт, нема де правди діти
— їхній...

— Який там, — вони кажуть, — Шевченко
революціонер, коли він і віру, і церкву, і Бога так
поважав, так славословив, так шанував!

І що ви на це скажете?

Правда!

Читайте, як він до цього всього ставився:

Храми, каплиці, і ікони⁵⁷,
І ставники, і мірри дим,
І перед образом твоїм

⁵⁷ Храми, каплиці, і ікони... — цитата з поеми Т. Г. Шевченка «Кавказ».

Неутомимі поклони —
За кражу, за війну, за кров,
Щоб братню кров пролити, просим,
А потім в дар тобі приносим
З пожару вкрадений покров...

Бачите?

Пожар, небезпека, згоріти можна, загинути — раз плюнуть, а ми, незважаючи на це все, в огонь, мовляв, ліземо, щоб свиснути покров і Богові в дар принести...

Хіба це не любов, не самопожертва?

Хіба це не повага до релігії, до церкви?

І це ще не все...

У поемі «Іван Гус» Тарас Григорович просто кричить за автокефальну церкву:

Автодафе! Автодафе!

Гуртом заревіли...

«Автодафе» — це тоді так звалась автокефалія.

Можна дуже багато з Шевченкових творів таких прикладів понаводити, але гадаємо, що досить буде й тих.

Далі...

Відношення Т. Г. Шевченка до панів. Безперечно, дуже симпатичне. Та й інакше й бути

не може. Сам кріпак, змалечку вихований на панській ласці, він все своє життя про панів ізгадує. Устами героїв своїх віршів він їм шану і дяку віддає...

Послухайте, з якою любов'ю Лукія («Відьма») розказує дівчатам про те, як вона пана любила:

А вона їх научала,
Як на світі жити;
Розказує, як і вона
Колись дівувала
І як пана полюбила,
Покриткою стала.
І як стригою ходила,
Близнят породила.
.....
Усе, було, розказує,
Але плачуть дівчата,
Та христяться, жахаються,
Ніби пан у хаті...

Ви бачите, з якою любов'ю ставилося населення до панів. Проста дівка Лукія настільки любила пана, що не одну дитину йому народила, а цілих двоє. І дівчатам потім розказує. Дівчата з радості аж плачуть, і в екстазі їхньому їм навіть пан увижається («Ніби пан у хаті...»).

Далі...

Ми вважаємо Шевченка за борця за волю.
Помиляємося ми. Шевченко любив неволю. Він її
навіть ідеалізував.

Пригадайте:

Заснули, мов свиня в калюжі,
в своїй неволі...⁵⁸

«Свиня в калюжі»... Верх блаженства... Ми ж
прекрасно всі знаємо, що ніхто так красиво себе не
почуває ніколи й ніде, як свиня в калюжі...

Далі...

Помиляємося ми так само, що Шевченко
ненавидів царів. Чому ми це приписали Тарасу
Григоровичу, я просто не розумію. Він же ясно й
недвозначно каже:

Все на світі не нам,
Все богам та царям...⁵⁹

⁵⁸ Заснули, мов свиня в калюжі, / в своїй неволі... — неточна цитата з вірша Т. Г. Шевченка «Ликері» («В святій неволі»).

⁵⁹ Все на світі — не нам, / все богам та царям... — у вірші Т. Г. Шевченка: «Тим неситим очам...»: «Все на світі — не нам, / Все богам тим — царям!»

Все їм! Все їм оддавай!
Хіба це не пошана царів та богів?
А оце, приміром:

О люди, люди, небораки⁶⁰,
Нащо здалися вам царі...

Прямо благає!.. Навіщо вони вам? Дайте їх
нам! Страшенно-бо любив він їх...

.....
Наведені приклади, думаю, переконують, що
Шевченко, безперечно, їхній... Панський Тарас
Григорович.

У «Заповіті» так якнайяскравіше виявилася
його поміщицька ідеологія, його бажання великої
земельної власності:

Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно...

Бачите який?!
Не просить якихось півдесятин, а цілі лани, з

⁶⁰ О люди, люди, небораки... — в однойменному вірші Т.
Г. Шевченка інша пунктуація: «О люди! люди небораки!»

кручами, з Дніпром...

До графині Браницької^{б1} хоче дорівнятися...

.....

Так чий він?

Правда, їхній?!

Київ
(Усмішка. Ретроспективна,
коли можна так сказати)

Високо передо мною
Старий Київ над Дніпром.

Та воно таки так...

І «високо», і «передо мною», і «старий», і «Київ», і «над Дніпром»...

Тільки от що «Днепр не сверкает под горою переливним серебром», а пірнув Дніпро під аршинну кригу, закутався у білу пухову ковдру й спить... І тільки іноді, як йому щось насниться, репне від Подолу до Слобідки репом гучним і знову спить.

А Київ... Київ високо...

^{б1} Графиня Браницька — представниця роду польських магнатів, які мали великі землеволодіння в Україні в ХІХ — на початку ХХ ст.

Київ — хороший...

Великий — це раз... Чепурний — це два...
Певний себе — це три...

Що снігу на вулицях цілі гори, що, коли їдеш візником, так тебе піряє згори наниз і знову нагору, що шлунок твій зскакує кудись до сліпої кишки, а сліпа кишка з горла визирає, так то нічого... Колись же воно розтане... І тоді рівно буде і не пірятиме...

Кияни — народ хороший і зразу, не встигли ви вийти з вокзалу, знайомлять вас з дрібницями свого київського життя...

— На Тургенєвську!

— 75!

— Та...

— Пуд вівса сто!

Чого він гадає, що вас якраз саме цікавить київський овес, це вже його справа.

Але ви вже знаєте, що пуд вівса не п'ятдесят, а сто...

Київ білий тепер. Більше — білий і м'який... «М'якості», мабуть, не менше, як аршин завтовшки...

І слизький, і блискучий Київ... І під ногами рипить...

А ще тижнів зо два — і Київ буде сірий, а потім бурий, а потім мокрий, аж ось поки!

— Што будить? Што тільки будить?! — казав мені хазяїн препаскудної столовки на Подолі,

чоловічина пудів так на сім з гаком. — Власть неможлива, ви ж таки самі подумайте! Што будіть?! Ви ж тільки посмотріть, як лінють, як двиніть! Потому — Бог видіть! Бог усьо видіть!

І я думаю, що таки «Бог усьо видіть». Крім того, якою халерою він мене нагодував у своїй їдальні.

.....

Київ пишній... Вулицею Воровського (б. Хрещатик) до приїжджих усміхається й парфумами, та модними черевиками, та сукнями, та брилями-капельюхами й золотими годинниками та ланцюжками вихваляється...

І все блистить, і все хвилями сукняними на вітринах спадає... Так важно, так приваблююче...

«Отрез на брюки п'ять п'ятдесят»...

І крамарі в Києві хороші, і всі вони йдуть «навстречу населению»...

«Согласно постановлению СТО и идя навстречу населению, цены понижены на 25 процентов!..»

Щасливе населення!

.....

Київ строкатий!

Афішами заліплений! І чорними, й червоними, і зеленими! І отакусенькими, і отакими, і отакенними!

І всі афіші змістовні, афіші цікаві, афіші для

художнього розвитку київського населення конче й конче потрібні!..

ТРЕСТ «ДАЙОШ ВЕСЕЛЬЄ»
НЕП — ТАНГО

Маринеточка Жанеточка і т. ін., і т. ін.
Це, мабуть, спеціально для березневих днів...
«Маринеточка — Жанеточка»...

.....

АЙСЕДОРА ДУНКАН

Ну — це загальноновизнане, непохитне,
традиціями прибите й певне!..
Тут нічого не заперечиш...

.....

ДІМ ПРОЛЕТАРСЬКОГО МИСТЕЦТВА
КАРНАВАЛ
ПРИЗИ ЗА ТАНГО!
ПРИЗИ ЗА ДОВГИЙ НІС!

Не сказано тільки, за який ніс приз дається: чи за пролетарський, чи за буржуазний.

Сказано тільки, що це робиться в «Домі пролетарського мистецтва».

.....

БИМ-БОМ! «Действительно настояще».

СОНЬКА — ЗОЛОТАЯ РУЧКА!

«Действительно настоящая!»

ІАМО! Угадує! Вгадує, що було, що й не було! «Действительно настоящий».

І на всіх стовпах, і на всіх парканах, і на всіх тумбах доводиться до відома київського населення, що цими днями відбудеться

ПРОЩАЛЬНИЙ БЕНЕФІС
АДМІНІСТРАТОРА ЦИРКУ
АБРАМА ЛЬВОВИЧА АДАМОВА

І Абрам Львович ласкаво посилає з афіші привітну усмішку, оздоблену чорнявими кучерями, дорогому київському населенню...

«Та заходьте ж!..»

.....

Опанас Карпович Саксаганський «орудує» трупом в театрі імені Заньковецької.

Ставить п'єсу з неможливого життя, що яскраво малює побут бідної вдови і її єдиної доньки... «Наталка Полтавка» та п'єса зветься. Письменника Івана Котляревського.

Постановник — Саксаганський.

Лаборанти — Северин Паньківський і Чичерський.

Масове дійство після
Де згода в сімействі,
Де мир і тишина...

Рухи виключно ногами, з вихилясами й викрутасами...

Далі йде гостра сатира на сільську владу — «По ревізії» драматурга Кропивницького, де змальовується голова сільради, незаможник Гарасько і делегатка жінвідділу Риндичка!

Цілком нова п'єса!

Іде в сукнах (свитка, чумарка, пояс і очіпок).

Анонсуються: антирелігійна п'єса «Вій», п'єса з життя спілки мисливців і рибалок «За двома зайцями», індустріальна комедія «Крути, та не перекручуй», драма з життя профспілки деревообробників «Бондарівна», астрономічна п'єса з життя космосу — «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» і т. ін.

Самому не довелося побувати, а цікаво все-таки... Нове все й досить-таки оригінальне...

.....

«Думка» в Києві співає... Співає не «за страх, а за совість». Підряд щось одинадцять концертів! Був на однім в Будинку освіти. Народу — тиск! Багацько пішло додому, бо не вмістилося. Концерт присвячений Шевченкові. Прекрасне виконання. Великий художній успіх. «Думка» киян

повоювала... Скоро виїздить до Харкова
завойовувати харків'ян... Харків'яни хай уші
прошурують, бо є що слухати і є кого слухати...

.....

Кияни, — ще раз кажу, — народ хороший!
Тільки їм усім дуже ніколи. Ну до того ніколи, що я
навіть не знаю, коли вони, бідолашні, й обідають!

Зайдеш потихеньку так, питаєш:

— Чи не можна б чого так дізнатися?

Чекаєш. І бачиш, що ніколи людині. Ну й ідеш
собі геть. Одного тільки й зустрів такого, що йому
не було ніколи.

— Приїхав?

— Приїхав!

— Сідай! Їдемо на завод молочарського
приладдя «Добробут». Це ми («Сільський
господар») тут, брат, заладнали! Посуд поза
конкуренцією! Полуда — нема ніде такої. З руками
молочарські спілки одривають! От би трохи
грошей!.. Ось тобі механічний цех, ось дерев'яний,
тут лудять, тут маслобойки роблять! Бачив?! Ніби й
непоказний, а справу робимо! З нічого почали!
Їдемо на контракти!

— Їдьмо! — кажу, а сам думаю, чого це йому
не ніколи. І киянин, а не ніколи... і виявилось, що
до Харкова виїздить, у Харкові вже працюватиме...
А був справжнім киянином, навіть правобережною
філією «Сільського господаря» завідував.

От що значить харків'яни...

.....

Найбільша, найважливіша й найгучніша подія в Києві — це вихід із «Гарту» аспанфутів Варуського й Щербини.

Газети повнісінькі сенсаційних звісток про безідейність «Гарту» і черезверхідейність аспанфутів.

Населення в паніці. Чекають великої повені. Серед літературних кіл жах! На Трухановім острові баба корову продала. «Все одно, — каже, — водою занесе!»

Говорять про утворення якогось об'єднання з таємничою назвою «Літературні скакуни».

Одна старенька бабуся, що має вісімдесят чотири роки й каже, що до самої смерті не визнає Радянської влади, прочувши про «Літературних скакунів», перехрестилась і лякливо промовила:

— Невже ж і в літературі появились?

Але в неї замість «скакунів» таке вимовилось, що не доведи царице небесна.

.....

Отакий Київ! Славний Київ, хороший Київ!

Стоїть собі на золотих горах, над сивим Дніпром, а святі та преподобні Антоній та Тодосій з іншими чудотворцями печерськими молять Бога за його.

І молять ретельно, молять добре, бо їм же

більше робить нічого: на те й поставлені...

А в Харкові хоч би тобі поганенький святий був...

.....

Ну годі!

Хто хоче більше про Київ, хай сам приїде й подивиться.

Ага, будеш?!

— І не пив, і не наїдався багато, тільки ваганку⁶² затірки й із'їв, а отаке наснилося... Що вже попокричав, що попостогнав уві сні, так бодай і не згадувати...

— А що скоїлось, Кіндрате Івановичу?

— Та таке скоїлося, таке зчинилося, що як ізгадаю, так млію... Під серцем тільки — тріп! тріп! тріп! У голові туманіє, й за одвірок, щоб не впасти, хапаюсь. Помолився Богу та й ліг... У коморі на кожушині... Недовго й ворочавсь... І от, хай Бог простить, сниться мені, ніби я — моя ж таки Мура... корова, не до себе рівняючи, ніби я... А моя Мура так ніби не Мура, а ніби я, Кіндрат Стерня... Йде до хліва, бере налигача, налигує мене й веде напувати. А воно січень, холодище — так

⁶² Ваганка — довгаста дерев'яна миска для їжі.

птиця падає.

Іду я до колодязя, реву... Змерз, як березова брунька... Реву:

— Не напувай мене холодною водою, бо залякну...

А вона не розуміє... Тика мордою моєю в корито, а там не вода, а крига...

Напивсь, реву, бо, чую, замерзаю, зовсім замерзаю...

Веде вона мене до хліва... прив'язала до ясел, кинула січки, дала коліном у черево:

— Їж, чорти б тебе були взяли...

А в хліві віпер аж гуде... Як дуне, так ніби в тебе яка чортяка сто голок устромила... Тупцююсь я на місці та:

— Ата-та-та! Ата-та-та!

А потім як зареву:

— Ой рятуйте! Ой хто в Бога вірує!

Іде моя Мура у моїй кожушині, у повстяках та в кролячій капелюсі:

— Чого ревеш?

— Та помилуйте, — кажу, — хіба ж можна скотину в такім хліві в такі люті морози держати? Пропаду! Їй-бо, пропаду!

— А я, — каже, — пропала? Я три роки, бодай тебе були вовки з'їли, мучуь у цім хліві! Я три роки дрижу, як у пропасниці! Приймись! Бариня яка...

Та по клубках держалном трісь!

— Стій, стерво! Змерзла? А закалялась...

Й-и-и! Неоковирна.

Та по жижках держалном трісь! Та матюком мене, матюком...

.....

Зирк. А жінка вже й доїти мене йде. Хочу сказати:

— Палазю! Це я! Що ти робиш?

А вона вже сідає...

Тільки хотіла за дійку вхопитися, я й прокинувсь.

Так, повірите, мокрий увесь... І дрижу...

Перехрестивсь, та оце тільки вам і розказав.

.....

Обмажу на зиму хлів, обкладу соломою, прироблю двері... А то хай йому абищо. Трохи не здурів.

.....

Ага?!

Охорона материнства й дитинства⁶³ (До з'їзду)

Ви, певна річ, зразу:

— Іч, вигадали! Материнство й дитинство охороняєте, а батьківство так ні?!

Чудні ви люди, їй-бо.

Кулаки ж у вас є, чоботи ж у вас є? Навіщо ж вас охороняти? Хіба забули, що тисячу тисяч років аж до 11 жовтня 1924 року ми, батьки, прекрасним способом охороняли й охороняємо своє батьківство...

Хіба забули, нащо в жінки довге волосся, а в роті тридцять шість зубів?..

Хіба забули знамениті, класичні фрази:

— Погавкай! Уплугаюсь у патли — гадюкою крутитимешся.

Або:

— Як дам по зубах — не знатимеш, де збиратимеш!

Або:

— Наплодила — й гляди! Та щоб не підлазило до мене, а то як швиргону, то кавкне!

Та чимало взагалі є способів самому

⁶³ Усмішку було приурочено до відкриття Всеукраїнського з'їзду у справі охорони материнства й дитинства.

охоронити своє батьківство...

Охороняли ми його непогано...

До того охороняли, що довелося завести цілу організацію «Охорони материнства й дитинства»...

Організація ця, отже, є наслідки батьківської самоохорони...

* * *

У нас трохи не так зрозуміли цю прекрасну ідею «охороняти мати та дитину»...

У нас здебільша охороняють матір від дитини.

Наслідки: нема ні дитини, ні матері...

І люди ті переконані, що роблять велику і корисну справу.

— Нема, — кажуть, — матері, нема дитини, — й охороняти нікого не треба. І все гаразд... І ніхто не ремствує, що от, мовляв, у вас діти та матері занедбані...

Правильно...

І видатків нікотерих.

Хіба веретено так дорого коштує?..

Дрібниця...

Просто собі два десятки яєць у матері вкрала, карбованця назбирала і городами до баби Чортулихи...

Пошепки:

— Бабусю! Гріх скоївся...

— Лягай, голубочко! Гроші принесла?

— Принесла.

— Лягай! Оче нашу, же єси на небеси!

— Ой!

— Уже, голубочко... У мене веретено, голубонько, гостре! Оце на попий, серденько, пороху та рїжків попоїж!

Через тиждень — труна, пїп, кутя, невеличкий хрест і пироги з капустою та з горохом...

І все!

І ніяких консультацій, ніяких будинків для пригрудної дитини, ніяких ясел і всього такого іншого...

І матір схоронили, і дитину схоронили.

Це на селі...

У місті трохи складніше... Тут не веретено, а вже шпилька від капелюха, а то й катетер... А потім «чистка», а потім перитоніт⁶⁴, а потім уже похорон, а потім суд... Це все значно довше й марудніше.

.....

Ах, скільки треба книг, книг, книг!

Тільки не на склепи у видавництвах, а на село, на село, на село...

І в робітничі райони!

⁶⁴ Запалення черевини. — *Авт.*

Земля — Місяць — Марс

*Заснувалось товариство
міжпланетного сполучення.
Недалеко той час, коли можна буде
побувати на Марсі, на Місяці і т. ін.*

Ми — практики...

Ми, само собою розуміється, не від того, щоб побувати на Місяці, чи на Марсі, чи навіть на Сатурні й на Нептуні...

На Місяць, приміром, це не тяжко... П'ять день усього летіти... Це — небагато...

Зарядять вас в ракету (ракетами, кажуть, туди їздитимемо), вистрелять, приміром, у понеділок, а в п'ятницю вже ви з Місяця знайомих на Землі ручкою вігаєте:

— Здрастуйте! Уже тут!..

А от на Марс уже тяжче. 256 днів на Марс треба летіти. 8 S місяців... Тяжкувато трохи... Це ж іще як ніякої в путі тобі притичини не трапиться, не зачепишся там за якийся Волосожар чи за Чепігу... А то й цілий рік доведеться їхати, поки до того Марса дочвалаєш...

Довгенько-таки... Хоч за час революції й доводилося з Харкова до Києва місяців чотири іноді їхати, так про те ми вже забули, — це раз, а друге — чотири місяці не вісім місяців...

Та й то таки ж було у себе вдома. На станції можна було й яйце яке за кожуха виміняти, а то ж дорога невідома, харчі треба з собою брать... А як підрахувати, скільки треба самого хліба на 256 днів брати, та солі, та цукру, то й вийде так, що доведеться в одній ракеті сідати самому, а за тобою десяток ракет з харчами свистітимуть...

Та ще, хай Бог боронить, посміється котрийсь із механіків та «зарядить» харчі дужче, як вашу ракету, і вийде так, що ви ще тільки до Місяця долітаєте, а ракета з бубликами вже аж біля Венери... і крикнути нема кому:

— Перейміть, товариші!..

Та що й казати, — попервах чимало буде всіляких незручностей...

Потім воно, звичайно, налагодиться...

Коли по дорозі на Місяці, на Венері та й на інших дрібніших планетах ларьок буде, тоді не так страшно...

Долетів, розрядивсь із ракети, забіг, перекусив і заряджайсь далі...

А зразу все з собою доведеться брати...

Наші практичні пропозиції з цього приводу такі:

Перш ніж розпочинати рейси в міжпланетні простори й на різні планети, слід по путі:

- 1) Позаснувати ларки.
- 2) Їдальні церобкоопівські, з умовою тільки,

що там швиденько подаватимуть їсти, бо ракета — не кінь і не трамвай...

3) Не завадило б на Місяці й «Нову Баварію»⁶⁵ причепити.

4) На Венері (до неї 112 день їхати) лікарню з родильним відділом, бо всяко може в дорозі бути...

Першу партію висадити на Марс соціально небезпечного елемента... Бо хоч воно й пишеться, що марсіани народ культурний, та хто їх знає, — ніхто ж їх не бачив... Це ж тільки гадки... Прилетиш, може, вилізеш, а земляки з Марса підскочать, миттю тебе на шпичку та шашлик із тебе й засмажать...

Доказуй тоді, що ти з добрими намірами.

⁶⁵ «Нова Баварія» — тут, очевидно, йдеться про харківський ресторан.

Вишневі усмішки кримські⁶⁶

Крим

Крим!

Легко сказати — Крим, а от як його вам описати так, щоб ви зразу відчули, що воно за країна така отой Крим, що про його й легенди, й пісні, й перекази, що до його з усіх країв світу білого ідуть і їдуть, щоб хоч одним на його оком глянути, щоб хоч раз його повітрям дихнути, щоб підставити хоч на хвилину своє анемічне тіло під палюче й цілюще проміння його гарячого сонця...

Як?!

Цілий, може, натовп учених, цілі, може, століття силу-силенну й тонких, і товстих книг про

⁶⁶ Цикл із 21 усмішки й кількох кореспонденцій, що друкувалися в періодичній пресі, написано під враженнями від перебування Остапа Вишні на відпочинку в Криму у травні — червні 1924 р.

Окреме видання: Вишневі усмішки кримські. [X.]: Держвидав України, 1925. — 144 с.; 2-ге і 3-тє видання збірки вийшли в цьому ж видавництві 1927 р.; російською мовою: «Вишневые усмешки крымские». Авторизованный перевод с украинского. X.: «Укр. рабочий», 1927. — 94 с. Підбірка творів цього циклу друкувалася в різних виданнях, зокрема й у зібраннях «Усмішок у 4-х томах» (X., т. 3, 1928 і 1930 pp.).

його понаписували, музеї по всіх кримських містах позасновували, а вам, — я знаю! — вам щоб усе зразу, як на долоні; щоб і історія, і географія, і етнографія... Щоб і флора, й фауна...

Добре!

Я все вам жужмом. А там уже хто більше чим цікавиться — хай вибирає...

.....

Історія Криму дуже-дуже давня... Ще як Каїн Авеля вхекав за жертву Господню, так і тоді вже Крим був. Взагалі, як переказують тут старі люди, Крим постав у той самий день, як Господь створив «твердь та видиме небо»... Старенький, як бачите, є Крим.

Передісторична Кримова доля була така. (За точність не ручусь!)

Колись-колись-колись Крим, як відомо, звався Таврія. Це його найстарша назва. А постала вона від народу «таврів» (таври), найдавніших, що їх історія застукує на цім півострові, пожильців. Дехто дотримується тої думки, що до таврів у теперішнім Криму жили кіммерійці, що їх був оспівав Гомер ув «Одіссеї»... Жили ніби ці кіммерійці в Криму аж до VIII століття до Різдва Христового, а їх витіснили скити, що прийшли зі сходу.

Хто насправді був тоді, чи таври, чи кімерійці, чи обоє разом, — сказати напевно не можу, доки, може, на дозвіллі не поколупаюсь у горах — чи не

знайдеться якого доказу. А так все 'дно ж не повірите.

Пережили вони, як і всяким порядним людям належиться, кам'яну добу, мідну добу й інші потрібні доби...

Історична доба в Криму починається тоді, коли біля його берегів з'являються *греки-колоністи*. Це наприкінці VIII ст. до Р. Х. Двоє племен грецьких населили Крим: йоняни й доряни. Вони позасновували були такі-о міста, як Пантікапей (Керч), Гераклея (Сіноп), Херсонес і т. ін.

Це так звана *греко-римська* доба в Криму.

Довго вона тяглась. Аж до Різдва Христового. І кінчилась...

На її місце прийшла *середньовічна* доба. Готи її принесли в другій половині II століття (після Р[іздва] Х[ристового]).

Біля 378 року осередок готів біля Дніпра розгромили гунни й удерлися частиною до Криму.

Готи посіли горішній Крим, а гунни — степовий.

Налігали потім на Крим (степовий) і *авари*, і *турки*, і *хозари*.

В половині IX століття степова Таврида поволі звільняється від хозар і попадає під протекторат Візантії. Отоді якраз з'являються в Тавриді варяги, що грабували її береги...

В цей-таки час починається зв'язок України з

культурними центрами таврійськими: Херсонесом, Пантікапеєм. На Тамані тоді засновується Тмутараканське князівство, а в Тавриді князівство на місці Пантікапея в Корчеві (тепер Керч).

Бачите, коли ми, українці, до Криму потрапили. Значить, неправду пишуть ті історики, що перше знайомство з Кримом приписують чумакам, що по сіль у Крим їздили.

Пішли далі. Довга, як бачите, історія.

У XIII столітті запанували були в українських степах *монголо-татари*. Набили, як ви знаєте, 1224 року (здається) вони нам добре прапирки на р. Калці, і вдерлися в Тавриду, й почали витісняти звідти генуезців (італійців), що колонізували були частину Криму після хозар (під візантійською зверхністю).

Пройшли були монголо-татари аж до південно-східного кримського берега, але потім «цофнулися» (привіт галичанам!) на північ у степовий Крим.

А на півдні в горах тоді було біля 40 замків, і мало не кожний із них мав особливу мову.

Далі нові «хазяї» напірають на Тавриду. *Турки*. 1475 року Кафа (Феодосія) впала під ударом турків і татар. А далі вони захопили і весь півострів. Турки посіли узбережну, гірничу частину його, а татари — степ.

Татари спочатку мандрівники, під пануванням

Золотої Орди, але з середини XV століття кримський хан уже юридично самодержавний. Столиця — Бахчисарай. Потім Крим під Російською імперією.

Потім — Врангель.

Потім і тепер Радянська влада.

Все! Історія вся...

Довга? А що ви думали, так зразу — ляп-ляп! — та від кам'яного якогось віку аж дотепер? Це ще й швидко. Досадіть якого історика — він вам років із п'ять писатиме...

Може, тут я й переплутав якісь тисячоліття, але це не важно! Що для історії, як пишуть тепер історики, століття або тисячоліття?

Важно — ерудиція!

А ерудиція ж є! Ну й гаразд!

Пішли далі.

Географія. Про географію — не бійтесь! — довго не говоритиму. Коли ще за фонвізнівських часів мамаша говорила Митрофанушці:

— Навіщо, — мовляла, — тобі та географія, коли візники є!

І я так само скажу:

— Навіщо вам географія, коли є і автомобілі «Кримкурсо», і візники, і провідники?.. Останні чорні, гарячі і знають всю географію, особливо для дам!

Приїдете до Севастополя, беріть візника, а він

вам за дорогу таку географію розведе, що тільки ахатимете... Загальну, так сказати, географію.

А провідник — той більш по деталізації... Дами це особливо люблять, бо вони народ, як відомо, дуже цікавий...

В загальних рисах і я скажу... Два слова.

Географія на три поверхи: зверху небо, нижче гори, а ще нижче море... І навпаки.

Небо пухке, гори тверді, море мокре. Досить!..

Етнографія. Населення — чорне. На ногах шкіряні «личаки». Вірить в Аллаха й Магомета, пророка «єйного»... Поділяється на чоловіків, жінок і на дітей. Жінки — чорні. Діти — чорні... (Чорне море!) Чадри вже жінки не носять. Носять чадру тепер у Ялті на молі, тільки не «чорні» жінки, а білі. Мова — не наша.

По-нашому — *платня*, а по-їхньому — *улефє*.

По-нашому — *воша*, по-їхньому — *біт*. (Звідси пішло, очевидно, «*бити воші*». Увага для філологів.)

— Анларизми не бен селерим?

— Анларизми?!

Нічого ви не «анларизми», бо ця фраза значить:

— Чи розумієте ви, що я кажу?

Населення хліборобствує, виноградарствує, садівникує, скотарствує і курортствує.

Це все роблять жінки.

Чоловіки сидять цілий день у холодку, чухаються, курять цигарки та п'ють каву.

Фауна. Не наша. Коли їдете чи йдете горами, часто бачите десь у лісі на скелях чи на узгір'ях якихось невідомих вам тварин, невеликих розміром, з рогами, з чотирма ногами і з одним хвостом. У тварини тої іноді голова вгору, а круп униз, іноді круп угору, а голова вниз!

Ви раптом стаєте. І дивитесь. Пильно вдивляєтесь.

— Ах! Ах! Що за така гірська тварина?

От що значить — клімат! За якихось шістсот верстов, а дивись — зовсім не те!

— Що то таке? — питаєте тубільця...

— Корова! Молоко дає! Доїться! Телят водить!

— Ах-ах! А ото?

— Котора поменше?

— Так!

— Коза називається! А ото збоку — кінь!.. А то — свині під дубом...

...Осли є! І на горах, і на курортах. На курортах більше!

Орли є! Кури є! Півні є! Курчата вже вилупились! Три карбованці субтропічна курка кошгує... Орел — не знаю скільки!

Флора. Різноманітна. Дуб. Кедр. Кипарис. Магнолія. Гліцинія. Кропива. Кульбаба. Чинара.

Будяк. Фініки. Пальми. Чебрець. Юдове дерево. Оріх. Коноплі. Груші. Яблука. Лимони. Апельсини. Картопля. Виноград і т. ін.

Винограду тут дуже багато, через те все майже вино для продажу курортникам виробляється з махорки й продається як вино «розлива кам'яної доби» по п'ять крб. пляшка («тільки для вас!»). Ригають від нього понад норму.

Оце більш-менш повний (наскільки вистачило сил!) малюнок Криму...⁶⁷

Здається, ніби й нічого особливого, — правда?

У тім-то й річ, що особливостей отих тут сила.

Субтропічна, товариші, штука Крим! От що головне.

Візьміть так.

От ходить, приміром, у столиці українській Харкові по вулиці Карла Лібкнехта коза. Ну що ж! Ходить — і квіт! Коза — та й уже!

А от коли отут поставити тую козу під кипарисом або на стрімчастій скелі, уже вам вона не коза, а екзотика.

Уже в неї хвіст не на 45° (чи на яким там?) довжини чи широти, а мало не екваторіальний! Тропічний хвіст, гарячий хвіст, і крутить вона ним по екватору!

От у чім сила!

⁶⁷ Крим як здравницю змалюю яюсь окремо. — Авт.

Або горобець на Основі⁶⁸ на тину й горобець
у Криму на пальмі! Різниця! На Основі він
горобець, а тут — жар-птиця, бо йому жарко!

Екзотика, товариші!

Та це не тільки з тваринами. І з людьми так.

У Харкові, приміром, руде, косе, худе,
угрувате, пудри на нім на цілу геологію, а тут
видряпається на скелю, стане, за худі стегна
тримаючись, — і Жанна д'Арк⁶⁹!

Далеко ж! Чорт його розбере, що воно там
сопе на стрімчастій скелі!

Клімат, товариші.

.....

А найголовніше ледве був не забув!

Барвінок у Криму росте. Та такий рясний та
хороший...

Якби місцеве населення вивчити пісні:

⁶⁸ Основа — село біля Харкова; тепер увійшло в територію міста.

⁶⁹ Жанна д'Арк (1412–1431) — народна героїня Франції, яка під час Столітньої війни 1337–1453 рр. очолила війська, що визволили Орлеан від англійських загарбників і здобули низку перемог, але потрапила в полон і була спалена на вогнищі за звинуваченням у ересі й чаклунстві.

Зелененький барвіночку,
Стелися низенько,
А ти, милий, чорнобривий,
Присунься близенько, —

всі б дані були за приєднання Криму до
України.

Спорідненість культур — і кришка!
Без нікоторого імперіалізму — на законній
підставі!

Море **(Дещо з природознавства)**

Ну, море!
В данім разі — Чорне море, тобто таке море,
що чорне.

Не Біле, а Чорне море...

Це, значить, отакезна ніби яма,
велика-велика, — вщерть налита солоною водою...

Вінця в тій ямі звуться: береги... Дно — так і
буде дно... Вода — так само вода...

Оце є море...

Море оте саме служить для того, щоб у йому
купатися й дивитися на нього...

Коли на море дивитися, то це буде: вид на
море...

Коли в йому купатися, то це так і буде:

купатися в морі...

По морю ще кораблі плавають, пароплави, броненосці різні, але то далеко від берега, рукою трудно їх дістати...

Я писатиму тільки про те море і про те, що є в морі, що можна, — сказати би, — полапати, пам'ятаючи мудре наше прислів'я:

«Не повірю, доки не полапаю!»

Коли ви дивитесь на море, перш за все спадає вам на очі — вода... Прийшовши до моря, мацаєте його рукою: воно мокре... Руку в рота — солоне й капає... Значить, вода...

Помацали берег — твердий...

Значить, так: море... Ви не помилились...

Пересвідчившись, що ви на морі, можете розглядати його далі.

Море буває трьох сортів: тихе море, хвильове море й буряне море...

Тихе море — це таке море, коли вода у йому тиха... Воно собі поволі ніби гойдається, потихеньку, ліниво хлюпає на берег і мружить спину під гарячим сонячним промінням...

Хвильоване море — це пастух... Воно гонить велику отару баранів до берега, кричить на них, підганяє, гнівається, випереджає тих баранів і викидає їх на берег з плюском, з гамором, з серцем... Барани ті, вискакуючи на берег, котяться по гальці, сунуть її своїм руном білим, гергочуть,

скрегочуть і, розбивши своє руно біле об гальку круглясту, сунуться назад у море й тонуть... А море, гніваючись, що жодного барана не може на берег цілим вигнати, ще завзятіше, ще упертіше гонить їх.

І так цілий день, а то й два, й три дні, аж доки, махнувши рукою: дурна, мовляв, робота! — заспокоюється, перевертається на тихе море й знову тоді поволі гойдається, потихеньку хлюпає й вимиває у хвилях своїх сонячні списи...

Напастухувалось!..

А іноді... О, іноді воно, ганяючи білі отари отих барашків, як розлютується, як рознервується, як застриба, як зареве, як зашумить, так «пом'яни, Господи, царя Давида!».

Тоді воно показує третій свій сорт — буряним воно тоді робиться!

Матінко моя! Тоді оті барашки білі робляться білими слонами (море, між іншим, горілки не п'є!) або просто горами, що ревуть, підстрибують, рвуться з боку в бік, б'ють об берег скажено, підіймаючи берегову гальку із лютим рокотом, вискакують далеко на берег та розлігаються хмарою божевільних бризок...

Тоді всім, хто його бачить, робиться страшно...

А мені ні, бо я буряного моря не бачив...